

О ЗНАЧЕЊУ И ЗНАЧАЈУ ГОГОЉЕВОГ РЕВИЗОРА

Ма како да, у начелу, уопштавања било какве врсте нису препоручљива, она понекад могу помоћи да се нека појава — у књижевности или ван ње — у целини боље схвати. По цену једног, нешто грубљег уопштавања, каже се да у великој руској прозној књижевности XIX века постоје две главне породице писаца, од којих једна води порекло од Пушкина, а друга од Гогола. Фигуративно говорећи, то су као две речне матице. У оном првом, зрачном и бистром току класичног реализма налазе се ствараоци као што су Гончаров, Тургенјев или Толстој, док овај други, мутнији и бурнији, али можда и дубљи, обележен елементима фантастичног и настраног, носи појаве као што су Достојевски или Салтиков-Шчедрин. Међутим, без обзира на то хоћемо ли ствар посматрати на овај или неки други начин, неоспорно је да Николај Васиљевич Гоголь није само у темељима најбољег периода руске књижевности већ да је и један од њених, по вредности, највећих представника.

Гоголь је рођен 1809. године у Сорочинцима у Украјини; мотиви из родног краја обележиће касније читав један део његовог стваралаштва. Потекао је из породице ситног племства, али је значајна чињеница да му је отац био човек од дара и истинског уметничког порива. Бавио се писањем песама и шаљивих комада, а читава породица је учествовала у представама које је у свом приватном позоришту организовао један богати рођак и сусед. Све је то допринело да се у Гоголју још у детињству подстакну свакако урођене уметничке склоности и, посебно, пробуди интересовање за сцену. Као ћак у Њежинском лицеју није се одликовао неким посебним успехом, али је живо судељовао у издавању школског часописа и глумио у школским представама; остало је забележено да је

одушевио публику у једној женској улози из комедије *Малолетник* од Фонвизина, писца с краја XVIII века. После завршеног школовања отишао је у Петроград с намером да ступи у државну службу. То није ишло лако, тако да је имао доста материјалних тешкоћа, а зна се да је чак покушао да се запосли и као глумац; међутим, пропао је на аудицији, јер се — у време патетичне и афектиране глуме — његов природан израз сматрао за одсуство талента. У то време је Гоголь објавио и свој први рад, слабашну идилу *Ханс Кихелгартен*, коју је критика сместа сатрла. То је писца толико погодило да је сам покуповао преостале примерке по књижарама и спалио их, а затим, огорчен и очајан, решио да заувек оде у Америку. Пошто му је већ у Немачкој понестало пара, вратио се Петрограду и, на срећу, књижевном раду. Почеко је да објављује приповетке са темама из украјинског живота, што му је донело брз и несумњив успех. Ушао је у књижевне кругове, а од нарочитог значаја је било познанство и пријатељство са неприкосновеним Пушкином. Краће време је деловао као професор средњовековне историје на Петроградском универзитету, а током неколико наредних година објавио је збирке приповедака *Вечери у заселку крај Дикањке, Арабеске и Миргород*, комедије *Ревизор* и *Женидба* и први део славног романа *Мртве душе*. Тако је Николај Гоголь заузео своје место великог руског писца.

Међутим, још крајем тридесетих година код њега су се почели примећивати знаци душевне нестабилности. Већи део времена проводио је у иностранству, највише у Риму, а — можда под утицајем религиозно настројених и конзервативних кругова у које је, нарочито после Пушкинове смрти, зашао — почeo је све више да се приклња мистицизму и назадњаштву сваке врсте. Тако је године 1846. објавио књигу *Изабрана места из преписке с пријатељима*, где је практично проповедао самодржавље, православни клерикализам и средњовековне друштвене односе као путеве „спаса Русије“.

Треба знати да је то период када у Русији, после слома преурањеног и идеалистички наивног декабристичког устанка, влада терор „гвозденог цара“

Николаја I, када још увек (половином XIX века!) постоје феудални односи у оквиру којих сељаци-кметови буквально припадају својим господарима, и када се свака напредна тежња суворо гуши. Држава је била корумпирана и лоше организована, а цар је сматрао да јој, таквој каква је била, не треба више слободе, него више дисциплине. Обукао је службенике, професоре и студенте у униформе, а и за мање прекријаје их је просто хапсио. Свака мисаона делатност била је обуздана свемоћном цензуром, а војска је била подвргнута непрестаним инспекцијама и парадама. Један од великих „поклона“ Николаја I Русији („поклон“ за који је он веровао да ће бити добродошао зато што ће сваког појединца довести у непосредни додир с престолом) била је тајна полиција, страшни Трећи одсек Приватне цареве канцеларије.

Разумљиво је, отуда, било разочарење свих пријатеља и поштовалаца Гогољевих кад је он својом новом књигом погазио и порекао своја уметничка дела која су била одушевила и охрабрила све напредно и мисаоно у Русији. Водећи руски критичар тога доба, Висарион Белински, написао је тада Гогољу једно понесено и силовито писмо, изливши своје разочарење и огорчење због идеја у његовој књизи: „Да, ја сам вас волео“, писао је Белински, „свом страшћу којом човек, везан за своју земљу, може волети њену наду, част, славу, једнога од њених великих вођа на путу свести, развитка и прогреса... И имали сте доволно разлога да се ма и за тренутак узнемирите кад сте изгубили право на такву љубав...“ Гогољ је, међутим, већ био на путу са кога нема повратка. Здравље му се све више погоршавало, а стваралачка снага пресушивала. Безуспешно је покушавао да напише други део *Мртвих душа*, у којем је требало да се оствари позитивна противтежа свему црном из живота Русије што се јављало у првом делу. Десетак дана пре смрти спалио је све написане делове другог тома *Мртвих душа*, да би, помрачена ума, умро у фебруару 1852.

За њим је остало велико дело, у духу реализма, али прожето елементима фантастике и гротеске, необичан спој најживотније стварности и луде маште, дело чији моћни утицај неће престати да

делује и зрачи све до наших дана. Тај утицај се, ваља рећи, осетио и у нашој књижевности, а најлакше га је уочити у делима Милована Глишића и, у нарочито оплемењеном виду, код Стевана Сремца.

Нас у овој прилици посебно занима Гогольево драмско стваралаштво, чији је највиши дomet свакако комедија *Ревизор*. Гоголь је од најранијих дана био повезан са позориштем, волео га и био свестан његових могућности. Писао је: „Позориште нипошто није беспослица или беззначајна ствар ако се узме у обзир да се у њему може одједанпут смести ти гомила од пет, шест хиљада људи, и да се сва та гомила, која ни по чему није слична међу собом када је издвојимо на појединце, може потрести једним сузама и засмејати једним заједничким смехом. То је таква катедра са које се свету може рећи много добра“. Поред *Ревизора* Гоголь је написао и радо извођену комедију *Женидба*, а сачувано је и више одломака из недовршених драмских дела.

Руска драма, историјски посматрано, није досегла висине до којих су се винули поезија, а приповетка и роман нарочито: сем *Невоље због памети* Грибоједова, Гогольевог *Ревизора* и, разуме се, Чеховљевог драмског стваралаштва, нема дела која би се могла мерити са најбољим представницима тог жанра у западној Европи, на пример. Један руски критичар је ову појаву још половином прошлог века објашњавао околношћу да „руском духу недостаје драмско својство“. Али, без обзира на такво помало произвoљно и олако тумачење, извесно је да је развој драме у Русији почeo неупоредиво каснијe него на западу; сразмерно примитивна дела првог правог руског комедиографа, Сумаркова, настала су половином XVIII века, у време када су највећи европски драмски писци већ одавно имали статус класика. Руски комедиографи до Гогольја већином су неговали класицистичку традицију и бавили се другоразредним прерадама страних дела: код свију је иначе присутан посредни или непосредни Молијеров утицај. Такав тип комедије уопште није задовољавао Гогольеве стваралачке потребе. Жалећи се због стања руске сцене, он је захтевао да се настави са развијањем националне

драме на основама које су ударили Фонвизин својим *Малолетником* и Грибоједов *Невољом* због памети. Уверен у васпитну вредност комедије и њен друштвени значај, Гоголь је писао: „Код Фонвизина и Грибоједова нема безазлених шала о смешним странама друштвеног живота, већ је то разоткривање болести и рана у друштву, немилосрдна иронија која потреса и обелодањује. А таквог израза није било, колико се мени чини, у комедији било ког народа“. Слично је Гоголь мислио и када је реч о драмским ликовима, као што сведоче његове речи: „Положај руских глумаца је јадан. Пред њима се комеша и врви жива народна средина, а њима се даје да играју лица каква никад раније ни видели нису. Шта да раде они са тим чудним јунацима који нису ни Французи ни Немци, него некакви људи на своју руку, код којих нема ни одређене страсти ни изразите физиономије? Где да се они исказју? Где да се развије њихов таленат? Тако вам бога, дајте нам руске карактере, дајте нам нас same, наше лупеже, наше особењаке! На позорницу с њима, сви да им се смејемо!“

Доследан оваквим полазиштима, Гоголь је свесно настојао да развије ту националну традицију, поштујући начела реалистичког књижевног поступка и строге везаности за савремени тренутак и средину. Плод таквог усмрења је пре свега *Ревизор*, једна од најбољих комедија не само у руској књижевности већ и у светским размерама.

Познат је податак да је сије за *Ревизора* (као и за роман *Мртве душе*) Гогольу дао Пушкин. Сачувано је и писмо у којем Гоголь моли песника да му дâ „какав било сије, смешан или озбиљан, али чисто руски“, јер му „рука дрхти од жеље да напише комедију“. Пушкин је испричао Гогольу случај неког варалице који се у неком провинцијском граду представио као чиновник из престонице и покупио новац од лаковерних мештана. Занимљиво је да се нешто слично догодило и самом Пушкину, кад је 1833. године путовао у оренбуршку губернију ради скупљања материјала за један свој књижевни пројекат: тамошњи губернатор је посумњао да је песник ревизор „инкогнито“ и на то писмом упозорио свог колегу — Пушкиновог пријатеља, који је песнику све испричао. У тим дњема

анегдотама садржана је читава основа заплета *Ревизора* — све што је Гоголу било потребно. (Иначе, у историји светске, па и наше књижевности није никакав изузетак да писци једни другима дају — а некад и продају — сиљеа.) Поменуто писмо у којем Гоголь моли Пушкина за идеју написано је октобра 1835, а почетком децембра исте године *Ревизор* је већ био завршен. Премијера је изведена 19. априла 1836. у Петрограду. Првобитни текст је касније, у штампаним издањима, претрпео доста измена, да би се у коначном облику, какав је данас пред нама, појавио 1842.

О начину на који је *Ревизор* изведен, о одјеку тог извођења и о каснијој судбини комедије — њеном значају — биће нешто ниже више говора. Сада је тренутак да се позабавимо самим делом — његовим значењем.

На први поглед, пред собом имамо класичну комедиографску ситуацију са заплетом који почива на замени личности: за некога се мисли да је неко ко није — обрт какав су експлоатисали још Плаут, Шекспир и Молијер. Покушамо ли, међутим, да, са становишта уобичајених уџбеничких подела, одредимо којем типу комедије припада *Ревизор*, учиниће нам се да бисмо с подједнаким правом могли тврдити како је пред нама друштвена комедија, комедија карактера, али — у неким елементима — свакако и комедија ситуације. То је зато што *Ревизор*, као и сва истински велика уметничка дела, својом снагом и сложеношћу превазилази и поништава такве поделе, обједињујући у себи разне видове комичног.

Што се уметничког поступка тиче, он је несумњиво реалистички, али — као и увек код Гогола — обележен елементима гротеске и фантастичног уопште. Премда је сам Гоголь, пишући о начину на који би требало изводити његов комад, упозоравао глумце да се чувају „карикатуре“, утисак је да је он то чинио баш зато да би — у озбиљном тумачењу — тај карикатурални ефекат био упадљивији и јачи. Оно што карикатуру посебно одређује јесте претерицање, нарочито наглашавање карактеристичних појединости, а то су поступци са којима се у *Ревизору* сусрећемо од експозиције до расплета. Не личе ли на карикатуру детаљи као што су прича

о понашању гимназијских наставника или све оно што — и како — говоре и раде близаначки двојници Бобчински и Добчински? То исто присутно је и у читавој ситуацији, свакако преузетој из стварности и реалистички приказаној, али у свим елементима наглашеној и форсиреној до мере која је преноси у сферу карикатуре: једном подигнута на тај ниво, она потпуно личи на стварност саму и од ње се једва може разликовати. Гоголь је тражио да се његова комедија игра без карикатуралног пренаглашавања управо зато што је хтео да његово претерицање делује и пуче као истина, а то је, по дефиницији, идеја и смисао сваке карикатуре.

Када је у питању фантастично и гротеско, оно се код Гогола осећа увек, чак и у првобитно најстварнијим околностима. Ово важи и за *Ревизора*, јер и у појави Хлестакова — ма како она била јасно одређена и разумски објашњена — има нечег нестварног; за житеље паланке он је, као у страшном сну, искрсао, проборавио и ишчезао, пореметивши их, згранувши и оставши необјашњен. Као што је један тумач Гоголь рекао, Хлестаков би се могао схватити као „илузија и сан, сенка и фантом који излази из дубина нечисте савести градоначелника и других чиновника у граду“.

Једно од основних питања која се намећу при тумачењу *Ревизора* своди се на то да ли овај комад представља критику једног система (дакле — друштвену сатиру) или исмеавање изопачених људских нарави (то јест — моралну сатиру). У зависности од духа односно ограничности своје епохе, тумачи се још од Гогольевог времена у основи опредељују за једну од ове две могућности, иако би се ствар могла посматрати и тако да се одређене деформације у карактеру и понашању појединача јављају управо под одређеним друштвеним околностима, будући њима условљене. Самодржавље какво је у Русији постојало под Николајем I морало је погодовати клими општег поништавања моралних вредности, процвата корупције и присуства пузавачког односа према власти — свега онога што је у Гогольевој уметничкој представи приказано са толико упечатљивости. Другим речима, апсолутистичка тиранија Николаја I није сама по себи морала бити на мети Гогольевог сатиричног удара:

ударац усмерен против онога што је она, као систем, породила погодио је и потресао и њу саму — независно од уметникове свесне намере. У том смислу је карактеристичан и податак да се цар, гледајући *Ревизора*, весело кикота; њему се комедија свидела мора бити зато што је поверовао да се писац обрачунава са оним с чим он мисли да се сâм, са престола, бори — са запарложенашћу провинцијског племства, чиновничком корупцијом и трговачком похлепношћу. Могуће је, дакле, да се на примеру Гогољевог *Ревизора* још једном показало да велико уметничко дело покадшто сеже даље и удара јаче него што је тога и сам стваралац свестан.

Ревизор је, поред осталог, доказ за доследност Гогољевог става према драмској традицији: он је био за руске и савремене теме, а против конвенционалних ситуација и ликове, какви су владали руском позорницом под утицајем Молијерових епигона. Као што је врло давно примећено, *Ревизор* у традицији не само руске већ и европске комедије представља изузетак по томе што у њему нема позитивних, па чак ни симпатичних ликова. Пошто гледалац на тај начин бива лишен могућности да се с неким поистовети, односно да буде „на нечијој страни“, порок постаје утолико упадљивији, па и снага сатиричног удара утолико жешћа.

Ревизор је у односу на класичну комедиографску традицију изузетак још по нечemu — по ликовима. Они се не могу сврстати у типске категорије које постоје још од антике (љутих или доброћудних стараца, заљубљених младића, наивних девојака, лукавих слугу, чанколиза итд.). Ликови у Гогољевом делу нису типови већ врло одређене индивидуалности. Они су свакако сведочанства једног друштвеног стања, па чак и могућности изобличавања људске природе под одређеним околностима, али се у типске категорије не могу сврстати. Уопште се чини да је Гогољ у читавом свом књижевном раду највећу пажњу обраћао баш ликовима, вероватно свестан да је на том подручју његов дар најмоћнији. Они нису само носиоци комике, већ се одликују и толиком животношћу да су се за читаве генерације претворили у отелотворења појмова. Потврду овоме представља и чувена нема сцена с краја *Ревизора* која као да сведочи

колико се писац од својих ликова тешко растајао, користећи и продужавајући ту последњу прилику да подвуче њихове карактеристике.

Посебно је занимљив средишњи и насловни лик — Хлестакова. То је свакако морао бити тип познат Гогољевим савременицима. У једном писму, аутор је рекао: „Свако је, макар на минут, ако не на неколико минута, постајао или постаје Хлестаков... И окретни гардист бива понекад Хлестаков, и државник бива понекад Хлестаков, и ми, грешни литерати, бивамо понекад Хлестакови“. Овај лик је изузетно важан као драматуршка окосница радње и њен једини покретач, Хлестаков своју улогу игра потпуно несвесно (као што је све што он чини и предузима уопште слабо свесно); он није активни зликовац већ пасивни прималац дивиденди туђе глупости и туђих незграпних лукавстава. У једној је прилици тачно примећено да је однос Хлестакова и паланачких главешина раван сукобу простодушности и глупости са окретношћу и лукавством, при чему глупост и несвесно тријумфује. Сем тога, улога Хлестакова мора бити ванредно тежак али и захвалан задатак за сваког глумца. Сам Гогољ је — као што се може видети из писма штампаног у овој књизи — био дубоко незадовољан начином на који је ту улогу на премијери одиграо петроградски глумац. Свакако да има много замки у које тумач може пасти (највећа је да Хлестакова игра као успешног салонског варалицу или неког сто година старијег Остапа Бендер), али му се — ако зна шта ради — отварају огромне могућности: треба само замислити какве све бравуре даровити глумац може да направи од сцене првог сусрета Хлестакова са градоначелником, од призора хвалисања из 6. сцене III чина, или од низа разговора мамурног Хлестакова са престрављеним грађанима на почетку IV чина.

Међу свакојаким тумачењима *Ревизора* било је, наравно, и претераних; Мерешковски је тако, говорећи о смеху као о једном од начина човекове борбе против ћавола, видео у Хлестакову „отелотворење универзалног зла, нечастивог“, а Брјусов је *Ревизора* — као и сва друга Гогољева дела — сматрао за „ужасну и велику карикатуру“. За нас је, међутим, важно да истакнемо како у овом

књижевном делу не треба гледати — као што се често чини — само његов друштвено-историјски значај: и кад се посматра само као комедија, као текст писан за извођење на позорници, постаје јасно да је то, просто, један од најбољих икад написаних позоришних комада. Ваља обратити пажњу на изврсни склоп, равнотежу и равномеран распоред комичних ефеката, на ритам који ниједног тренутка не пада, на већ поменуту сигурну, сјајну и психолошки уверљиву карактеризацију и на муњевити обрт у расплету, где се сви рачуни своде без остатка. Нека у овој прилици, за илустрацију те велике драматуршке вештине, буде истакнут само почетак *Ревизора*, прва сцена I чина, која је савршен пример успеле експозиције: креће се непосредно у суштину ствари (прва реченица драме и гласи „... долази нам ревизор“), а средина у којој ће се радња одигравати и ликови који ће је водити бивају спонтано, природно и потпуно представљени.

Нека читалац, исто тако, обрати пажњу на Гогольеву чудесну стваралачку машту, која ниједну појединост не оставља неоживљеном. Мали али упечатљив пример у том смислу представља детаљ с краја 11. сцене IV чина, када се — после навале посетилаца који се Хлестакову жале на градона-челникove неправде — врата отварају и „промаља се некаква фигура у неком врло чупавом шињелу, са давно необријаном брадом, отеченим уснама и превезаним образом“; слуга Осип ће залупити врата и о том незнанцу, који нам је са драстичном животношћу за тренутак искрсао пред очима, до краја комедије више нећемо чути ништа. Та готово сабласна рељефност детаља одлика је Гогольевог стваралачког поступка исто онако као и његов хумор — понекад за дивно чудо црног, суманутог и савременог кова. Узмимо за пример само приче о гушчићима који се врзу по окружном суду, о секретару којег је „у детињству дадиља испустила, па од то доба увек удара ракија од њега“, или начин на који управник добротворних установа говори о болесницима у месној болници: „Јер човек вам је“, вели он, „проста ствар: ако ће да умре он ће и онако умрети, а ако је за оздрављење и тако ће оздравити“.

Пошто је *Ревизор*, 1836, први пут приказан, одјек је био огроман. Публика је била одушевљена, али је један део критике комедију дочекао „на нож“. Гогольев комад је осуђен као „невероватан“ и „неистинит“, а назван је и „клеветом у пет чинова“. Писцу, и иначе склоном малодушиности, ово је веома тешко пало, што се може видети и из једног писма које је у то време упутио свом пријатељу, глумцу Шчепкину: „Сви су против мене. Озбиљни и поштени чиновници вичу да за мене нема ничег светог, кад сам се дрзнуо да тако говорим о службеницима. Полицији су против мене, трговци су против мене, књижевници су против мене... Сад видим шта значи бити комедиограф. Довољан је и најмањи привид истине, па да устану против тебе, и то не један човек већ читави сталежи“. Међутим, ако је *Ревизор* имао мноштво противника и оштрих критичара, његов утицај на све напредне кругове, а посебно на младеж, био је несагледив. Комедија се буквално знала напамет, а поједине реченице или комични обрти постали су општа својина и део свакодневног речника.

Из Гогольевих писама може се видети да је он био дубоко нездовољан првим извођењем комедије, утолико више што је комад пропратио иссрпним „Напоменама за господу глумце“. Нарочито га је разочарао тумач улоге Хлестакова, који је потпуно промашио пишчеву идеју и главног јунака приказао као неку врсту водвиљског шаљивије: глумац није успео да осети како Хлестаков, лажући, „говори из душе, говори савршено отворено“ и како тиме „испољава себе управо онаквим какав јесте“. Писац је хтео (а глумац то уопште није разумео) да се осети како Хлестаков, док лаже, доживљава „најбољи и најпоетичнији тренутак свог живота — као неко надахнуће“. Поред још неких других примедби на рачун режијске концепције и костима, Гоголь је посебно нездовољство изразио поводом завршног, немог призора, који уочте није испао онако како је он замислио. Управо на примеру те сцене постаје очевидан познати неспоразум (стар вальда колико и позориште) између писца и извођача који нису кадри или вољни да следе његову идеју: како је Гоголь био замислио ствар, требало је да та „замрзнута слика“ послужи уместо епилога,

као прилика за сваког глумца да стави коначни печат лицу који тумачи — баш зато што сваки од тих ликова на својствен начин реагује када, у виду вести о доласку правог ревизора, удари драматуршки гром. Режија међутим, пре свега, није имала нерава да сцену држи „готово минут и по“, колико је аутор тражио, а затим, још у време премијере, Гоголу су рекли да би таква сцена била чак „унеколико понижавајућа за глумце“ — на шта он, у писму једном пријатељу, каже да би, сасвим напротив, тек ту сваки од глумаца добио прилику да покаже колико стварно вреди.

Ревизор је врло брзо освојио позорнице у Русији и читавом свету. У историји извођења ове комедије било је и чудних и смешних догађаја. Тако је приликом једне представе у Ростову на Дону, 40-тих година прошлог века, после градоначелничких претњи трговцима да ће „безобзирце у Сибир одлетећи“, гувернер лично скочио на сцену и повикао да се ту врећа власт, да ће он сам послати све у Сибир и наредио да се сви глумци на лицу места похапсе; кад су му показали цензорову дозволу за приказивање, јаросно је напустио позориште. Ревизора су играли у разним земљама, на разним језицима и у разним поставкама. Чувена је режија славног руског позоришног радника Мејерхольда, који је поставио једног врло стилизованог Ревизора — толико изменјеног да су се, на једној представи у Паризу, 1929, из публике чули повици „Дајте нам Гоголь!“. У Њујорку су 1923. играли Ревизора на јидишу. Међу најуспелија извођења овог комада спада режија Питера Хола, са трупом Краљевске шекспировске дружине и чувеним Полом Скофилдом у улози Хлестакова. Код нас је Ревизор први пут игран у Београду 1870. године. Било је и филмских адаптација: у једној, америчкој, место збивања је померено у средњу Европу, а главну улогу игра Дени Кеј, док је другу, италијанску, режирао Луији Цампа.

Читање комедије Ревизор требало би да послужи као упознавање са Гогољем и као подстицај да се и остала његова, другачија и значајем можда већа, дела узму у руке. Овим се пре свега мисли на јединствени роман *Мртве душе*, потресно, поетично и смешно дело из којег се о Русији и Русима може

научити ваљда више него из било које друге књиге, али и на приповетке; у најмању руку, ваља се упознати са романтичном повећају *Тарас Бульба*, са приповетком *Нос* — сјајним примером фантастичне прозе која наговештава Кафку, и можда још најпре са силовитом и дирљивом причом *Шињел*, из које је — по често навођеном признању самог Фјодора Достојевског — изишло све ваљано и велико у руској књижевности.

Владета ЈАНКОВИЋ

БЕЛЕШКА ПРИРЕЂИВАЧА

Иако на српскохрватском језику постоје новији, и по себи веома добри, преводи *Ревизора*, приређивач се одлучио за овај, Јована Максимовића, објављен 1923. Тако је поступљено из уверења да је Максимовићев течан, а старински и помало незграпан језик на известан начин ближи атмосфери и духу Гогольевог дела како оно у оригиналу звучи. У преводу су исправљене очевидне грешке, а правопис је осавремењен.

Поред *Ревизора* у ову књигу су укључена и два Гогольева текста поводом те комедије, не би ли се боље осетило како је сам писац видео своје дело.

Објашњења у напоменама испод текста су приређивачева, сем где је изричito указано другачије.

B. J.

РЕВИЗОР

КАРАКТЕРИ И КОСТИМИ

ПИШЧЕВЕ НАПОМЕНЕ ГОСПОДИ ГЛУМЦИМА

ЛИЦА:

АНТОН АНТОНОВИЧ СКВОЗНИК-ДМУХАНОВСКИ,
градоначелник.
АНА АНДРЕЈЕВНА, жена му.
МАРИЈА АНТОНОВНА, кћи му.
ЛУКА ЛУКИЧ ХЛОПОВ, школски надзорник.
ЖЕНА му.
АМОС ФЈОДОРОВИЧ ЈАПКИН-ТЈАПКИН, судија.
АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ ЗЕМЉАНИКА, управник добро-
творних установа.
ИВАН КУЗМИЧ ШПЕКИН, поштар
ПЕТАР ИВАНОВИЧ ДОБЧИНСКИ } варошка
ПЕТАР ИВАНОВИЧ БОБЧИНСКИ } властела
ИВАН АЛЕКСАНДРОВИЧ ХЛЕСТАКОВ, чиновник из Петро-
града.
ОСИП, његов слуга.
ХРИСТИЈАН ИВАНОВИЧ ХИБНЕР, окружни лекар.
ФЈОДОР АНДРЕЈЕВИЧ ЉУЉУКОВ } пензионери,
ИВАН ЛАЗАРЕВИЧ РАСТАКОВСКИ } угледне
СТЕПАН ИВАНОВИЧ КАРОБКИН } личности у
СТЕПАН ИЛЬИЧ УХОВЕРТОВ, полиц писар.
ЗВИЖДАЛОВ } вароши
ДУГМА } полицији
БУБОТКИН
АБДУЛИН, трговац.
ФЕВРОЊА ПЕТРОВНА ШАМАРОВА, браварка.
НАРЕДНИКОВА жена.
МИШКА, градоначеликов слуга.
КЕЛНЕР у гостионили.
ГОСТИ И ГОШЋЕ, ТРГОВЦИ, МЕШТАНИ, МОЛИОЦИ.

ГРАДОНАЧЕЛНИК, има већ доста година службе и човек је доста бистар — на свој начин. Он, истина, прима мито, али се иначе понаша „солидно“, доста је озбиљан, малко чак и „резонер“, говори ни сувише гласно, ни полако; ни много, ни мало. Ниједну реч сувишну не говори, црте лица су му грубе и као суворе, као и у свакога који је службу почeo од најнижег чина. Прелаз од страха к радости, од понизности ка надувености доста је нагао као уопште у човека са грубо развијеним душевним наклоностима. Обично је на њему мундир са ознакама чина и преко колена високе чизме са мамузама. Осредње дужине косе, просед.

АНА АНДРЕЈЕВНА, његова жена, паланачка кокета, још доста млада, власпитана — пола романима и албумима, пола бригом око домаћинства и служинчади. Врло је радознала и у прилици покажује сујету. Неки пут узима власт над мужем само стога, што овај не зна шта да јој одговори: али та се њена превласт над њим простире само на ситнице и састоји се из пребацања и подсмејања. У току комада она се четири пута пресвлачи у разне хаљине.

ХЛЕСТАКОВ, младић од једно двадесет и три године, танак, мршав, малко ћалов и што кажу „неће измислити барут“, — један од оних људи, које у канцеларијама називају празноглавцима. Говори и ради без икаквог размишљања. Он није кадар зауставити сталну пажњу ни на каквој мисли. Говор му је испрекидан, и речи му излеђу из уста сасвим неочекивано. Што више глумац који буде играо ову улогу покаже простодушиности и простоте, тим ће је боље одиграти. Одевен је по моди.

ОСИП, слуга, такав је, као што су обично слуге,

мало старијих година. Говори озбиљно, гледа мало с висине, „резонер“ је и воли да чита лекције свом господину кад је насамо. Глас му је свагда уједначен, у разговору са господином његов глас добија суров, напрасит и унеколико чак груб израз. Он је паметнији од свога господара, и стога се свега пре досећа, али не воли много да говори, и ћутећи му подваљује. Његов костим је — сив или плав изношен капут.

БОБЧИНСКИ И ДОБЧИНСКИ, обојица ниски, омалени, врло радознали; необично личе један на другог; у обојище омањи трбушчић, обојица говоре брзо и у говору се необично много помажу гестовима и рукама. Добчински је као мало виши, озбиљнији од Бобчинског, но Бобчински је одрешитији и живљи од Добчинског.

ЉАПКИН-ТЈАПКИН, судија, човек, који је прочитао пет-шест књига, и стога је мало слободњак. Врло воли да погађа, и стога свакој својој речи даје важности. Глумац који га представља мора увек на свом лицу задржавати значајан израз. Говори у басу са отезањем, промуклошћу и шиштањем, као стари сат, који најпре прошишти и шкрипти, па тек после откуцава.

ЗЕМЉАНИКА, управник добротворних установа, врло дебео, тешко покретан и незграпан човек, али при свем том противу и варалица. Врло услужан и мувало.

ПОШТАР, по наивности простодушан човек.

Остале улоге не траже нарочитих објашњења: њихови оригинални увек су нам пред очима.

Господа глумци треба нарочиту пажњу да обрате на последњу сцену. Последња изговорена реч треба да учини електричан потрес на све — одједаред. Цела група треба да измени положај у трен ока. Узвик запрепашћења треба да излегти из уста свих женских, као из једних груди. Ако се о овим примедбама не буде водио рачун, може се изгубити сав ефекат.

Што се љутите на огледало,
Кад вам је лице ружно?

Народна пословица

ЧИН ПРВИ

Соба у кући градоначелниковој.

ПОЈАВА I

Градоначелник, управник добротворних установа, школски надзорник, судија, полицијски писар, лекар и два полицајца.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Звао сам вас, господо, да вам саопштим једну веома непријатну ствар: долази нам ревизор.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Шта, ревизор?

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Шта, ревизор?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Да, ревизор из Петрограда, инкогнито. Па још са тајном наредбом.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Ето ти сад!

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Само нам је још то требало!

ЛУКА ЛУКИЧ: Господе боже! Па још са некаквом тајном наредбом.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: А мени баш као да се предсказивало: ноћас целе ноћи сањам два *необична* пацова. Никад таквих нисам видео: неки црни, грдни, велики! Дођоше, проњушкаше, па одоше без трага. Баш да вам прочитам писмо што сам га добио од Андрије Ивановича Чмикова — ви га знate, Артемије Филиповићу. Ево шта ми човек пише: „Љубезни пријатељу, куме и добротвору“ (*мрмља полутласно, прелеђући брзо погледом*) . . . „и да ти јавим“. А, ево га: „Журим се, између осталога, да ти јавим да је дошао — један чиновник са наредбом, да прегледа сву губернију, а нарочито наш округ (*значајно диже прст у вис*). Ја сам то

дознао од врло поузданите људи, премда се он издаје за приватно лице. Пошто ја знам да ти, као и сваки други, имаш својих мана и недостатака, јер си ти човек паметан па не волиш да пропушташ оно, што ти само пада у шаке . . . “ (зауставивши се) најпосле . . . овде смо сви своји . . . „то ти препоручујем да будеш на опрезу: јер он може сваког часа банути, ако није већ и стигао, и ако не живи негде инкогнито . . . Јуче сам . . .“ Но, овде долазе породичне ствари: „сестра Анка Кириловна дошла нам у госте са својим мужем; Иван Кирилович се врло угојио и још увек свира у виолину . . .“ и друго, и друго . . . Дакле, ето господо, у чем је ствар.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Да, ствар . . . некако необична, просто необична. Ту мора да има нешто.

ЛУКА ЛУКИЧ: Ама зашто, Антоне Антоновичу, зашто то, што ће нама ревизор?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Што? Такве смо ти ми среће! (Уздахнувши.) Досад су се хвалила милом богу, кидисавали на друге вароши; а јаком је дошао ред и на нашу.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Ја опет ко рачуњам, Антоне Антоновичу, да је ту фини . . . и управо . . . више политички разлог. То ево шта значи: Русија . . . да . . . Русија хоће да завојшти, а министерија вам, видите ли, упутила свог чиновника, да извиди има л’ где каквог издајства.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Их, брате, куд овај оде! А овамо паметан човек! У окружној вароши издајство! Као да је ово нека погранична варош! Море, одавде три године на коњу да јуриш па ни до какве државе дођи нећеш!

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Не, не, да вам кажем . . . Ви то нисте . . . ви, овај . . . ама, зна, брате, власт шта ради; макар што је далеко одавде, опет она мотри и шпекулира . . .

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Сад — шпекулирала, не шпекулирала, ја сам вас, господо, опоменуо. Пазите, ја сам у свом одељењу већ учинио што треба, па то и вама саветујем. Нарочито вама, Артемије Филиповичу! Тај полазник-чиновник ће јамачно, пре свега, зажелети да разгледа ваше добротворне установе — болнице и сиротишта — па треба да удесите да све буде у реду: капе на људима нек су

чисте, а болесници да вам не личе на коваче, као што обично тамо код вас иду — онако фамилијарно.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Море, лако ћемо с капама! Капе им можемо баш и чисте дати.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Да. И да се над сваком постельјом напише латински, или већ тамо на ком другом језику . . . то већ у вашу струку спада, Христијане Ивановичу, — свака болест — кад се који разболео, ког дана и месеца . . . И није добро, брате, што вам болесници пуште онако љут дуван, мора човек да кија, кад уђе у болницу. А још најбоље би било да болесника буде што мање: јер овако ће се рећи да је рђав надзор, или да је лекар незналица.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: О, што се тиче лечења — ја и Христијан Иванович чинимо своје: што ближе природи, тим боље — скупе лекове ми и не дајемо. Јер човек вам је проста ствар: ако ће да умре, он ће и онако умрети, ако је за оздрављење — и тако ће оздравити. А после: Христијану Ивановичу било би и тешко да се с њима објашњава: он руски ни речи не зна.

Христијан Иванович изговара глас, малко налик на „и“, а малко и на „е“.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: И вама бих саветовао, Амосе Фјодоровичу, да мало боље припазите на судске канцеларије. Код вас тамо, брате, у предсобљу, где обично парничари чекају, ваши су служитељи запатили некакве гуске са малим гушчићима који се једнако врзу човеку око ногу! Оно, дабогме, лепа је ствар имати домаћу економију, па што да је немају и служитељи? Али, брате, шта ће гушчићи у окружном суду? . . . Ја то већ одавно хоћу да вам напоменем, али све некако заборавим.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Одмах ћу наредити да их покољу. Ако је по вољи — извол'те на ручак.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Па после . . . ружно је што се тамо код вас у самој судници суште којекакве крпетине, а над самим рафом са судским актима виси ваш ловачки корбач. Ја знам, ви волите лов, али је ипак боље да склоните онај корбач, бар за који дан, а после кад прође ревизор, можете га, најпосле, опет обесити. Па и ваш секретар . . . он,

наравно, разуме свој посао, али из њега, брате, удара ракија као из бачве — и то вам не вальа. Ја то одавно хоћу да вам кажем, али ме увек нешто омете... Томе има лека, ако му је то збиља као што он каже, од рођења: може му се препоручити да на ште срце једе црни лукац, а може и бели, или тако нешто. Ту му и Христијан Иванович може помоћи разним медикаментима...

Христијан Иванович опет изговара онај исти глас.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Не, то се не може из њега истерати: он вели да га је у детинству дадиља испустила, па од то доба увек удара ракија од њега.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Ја вам то само напомињем. А што се тиче „предузимања унутрашњих мера“ и подмићивања, које мој кум у писму зове манама и недостатима, ту вам ја ништа не знам казати. А и шта има ту да се прича: нема тог човека, у кога не би било ма каквих мана. То је сам господ бог тако удесио и волтеријанци¹⁾ греше кад против тога говоре.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Шта ви, Антоне Антоновичу, зовете недостатима? Недостатак и недостатак — није свеједно. Ја отворено признајем: Ја примам мито, али какво мито? Ловачке кучиће. А то је богте сасвим друга ствар.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Но, кучићи или што друго свеједно — ипак је све то подмићивање.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Неће канди бити свеједно, Антоне Антоновичу. Али кад на прилику нечија бунда кошта пет стотина рубалја, па женин шал...

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Но па шта онда, ако је ваше мито само у ловачким кучићима. Но зато ви у бога не верујете. Ви у цркву никада не идете, а ја сам бар у вери чврст, и сваке недеље идем у цркву. А ви... О, знам ја вас: ви кад почнете говорити о створењу света, човеку се сва кожа најежи.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Али ја сам до тога сам собом дошао, својом сопственом памећу.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Но, неки пут је много паме-

ти много гора ствар, него да је никако и нема. У осталом, ја сам тек само спомену окружни суд; а ако ћемо истину да говоримо, тешко да ће икад икome пасти на памет да тамо завири: то ти је, брате, такво згодно и срећно место — њега и сам бог чува. Него ви, Лука Лукичу — ви бисте, као школски надзорник, требали да се постарате — нарочито у погледу професора. Они су људи, наравно, учени, и образовали су се по разним тамо факултетима, али имају, брате, врло чудну нарав — која је јамачно нераздвојна од научењачке струке. Један између њих, на пример, онај шишкави... не сећам се како се зваше — кад год се попне на катедру, увек се некако избекељи, ево овако (*начини гримасу*), а после почне руком да чупа и гњечи своју браду. Дабогме, ако се он тако бекељи на ученике то још није ништа: можда је то тамо код њих и потребно, о томе ја не могу судити; али, брате, расмислите и сами — ако се он сад тако избекељи и на господина ревизора, то може врло рђаво да испадне и за нас и за њега: господин ревизор, или ко други, могу то да приме и на свој рачун. А из тога сам ђаво зна шта се може излећи.

ЛУКА ЛУКИЧ: Па добро, шта да радим са њим? Ја сам му већ неколико пута говорио. Ето, баш ономад, кад је оно старешина племства свраћао у школу, тако се био искревељио — да бог сачува! Он је то, дабоме, учинио из простодушности, али ја сам за то добио преко носа, старешина ми пребаци: „Зашто“, вели, „ширите револуционарне мисли међу омладином!“

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Исто вам морам приметити и за професора од историјске струке. Он је човек учен — то се одмах види, и пун је знања и науке — али он, брате, тако ватрено објашњава ћајима да просто ван себе дође. Једаред сам га баш лично слушао: но, још док је говорио о Асиријима и Вавилонцима, како-тако; ал' кад дође до Александра Маједонског — ја вам просто не умем рећи шта би од човека! Помислих да се није чија кућа запалила, Исуса ми! Скочи човек са катедре, па што је игда јаче могао, тресну столицом о патос! Оно истина Александар Маједонски је херој, али, брате, нашто ломити столице! То је штета за државну касу!

¹⁾ Волтер правим именом Франсоа Мари Аруе, 1694—1778) је био познати француски филозоф и писац, чије су идеје имале одјека у слободоумним круговима читаве Европе. Са градоначелниковог становишта сваки „волтеријанац“ је слободњак и безмalo велеиздајник.

ЛУКА ЛУКИЧ: Да, он је ватрен! Ја сам му то већ шта пута примећивао . . . Па знате л' шта ми каже: „Како вам драго“, вели, „али за науку ја ни живот пожалити нећу.“

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Да, такав вам је необјашњиви закон људске судбине: паметан човек или је пијаница, или ће ти се неки пут тако избекељити, да се левом руком прекрстиш.

ЛУКА ЛУКИЧ: Море, не дао вам бог да служите у просветној струци! Живиш у вечном страху: сваки ти се то у просвету меша, сваки би хтео да покаже да је и он паметан човек.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Море — све је то ништа, али проклето *инкогнито!* Тек ти се наједаред створи ту, па подвикне: „А ту ли сте, голубови моји! А ко је овде судија?“ Љапкин Тјапкин. — „Па дајте ми овамо тога Љапкина-Тјапкина! А ко је надзорник добротворних установа?“ — Земљаника. — „Па дедте ми и Земљанику овамо!“ . . .

Ето, то је оно што је зло!

ПОЈАВА II

Исти и поштар.

ПОШТАР: Објасните ми шта је то, господо, какав то чиновник долази?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: А зар ви нисте чули?

ПОШТАР: Чуо сам од Петра Ивановича Болгчинског. Баш малочас је био код мене у пошти.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Но, па шта? Шта ви мислите о томе.

ПОШТАР: Па шта могу да мислим? Биће рата са Турцима.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Просто ми из уста отесте. И ја сам то исто мислио.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Да, погодили сте — као прстом . . .

ПОШТАР: Ма богами, рат с Турцима. То све ти проклети Французи праве пакост.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Море, какав рат с Турцима!

Нама ће тур да се праши, нама а не Турцима! То је сигурна ствар — ја имам и писмо!

ПОШТАР: Но ако је тако, онда неће бити рата с Турцима.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Па како сте, како сте ви, Иване Кузмичу?

ПОШТАР: Ама лако ћемо са мном! Него како сте ви, Антоне Антоновичу?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Ама лако ћемо и са мном, не бојим се ничега, него онако, малко тек . . . Ти проклети трговци и ћифте ме баџају у бригу. Где год стигну причају да сам им се на душу попео, а ја, тако ми бога, ако сам и узео што од неког, то је, верујте, у најбољој намери . . . Ја чак нешто мислим (*узима поштара под руку и одводи га у страну*), ја чак мислим, да није било какве писмене доставе против мене? Јер збиља, што би нама долазио ревизор? И знате л' шта, Иване Кузмичу? Како би било кад би ви, зарад опште наше користи, свако писмо које вам дође у пошту, и које вам долази и које полази од вас — кад бисте ви њега, знате ли, онако мало . . . распечатили и прочитали: да не буде у њему какве доставе, потказивања, или, просто, дописивања. Ако нема, ви можете лепо опет запечатити; у осталом можете, баш и онако отпечаћено, предати коме је послато.

ПОШТАР: Знам, знам . . . Није потребно да ме учите: ја то и иначе радим, и то не из неке обазривости, него више из љубопитства: ја страшно волим да чујем шта је ново по свету. И, нећете веровати, то вам је необично занимљива лектира. Понеко писмо са уживањем прочиташи — у њему вам се описују разни занимљиви случајеви . . . а поука, поука . . . боља него у владиним новинама.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Но, па реците нам, славе вам, да нисте научили што о каквом чиновнику из Петрограда.

ПОШТАР: Не, о петроградским нема ништа, али се о костромским и о саратовским много прича. Штета, бога ми, што и ви то не читате: — има дивних места. Ето, баш ономад, пише један по-ручник пријатељу, и описао је бол на најнесташнији . . . врло, врло добро: „Живот мој“, вели он, „мили друге, тече у заносу и вишним сферама: госпођица много, музика свира, заставе

се вијоре . . .“ — кажем вам, с великим, с великим осећањем је описао. То сам писмо нарочито задржао. Хоћете л’ да вам прочитам?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Но, сад нам није до тога. Дакле, учините ми љубав Иване Кузмичу: ако вам случајно дође до руку каква тужба или достава, ви је без икаквог размишљања задржите.

ПОШТАР: Драге воље, драге воље.

АМОС ФЈОДРОВИЧ: Пазите, да вас то не стане скupo!

ПОШТАР: Еј, наопако!

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Ништа, ништа. Друга би ствар била, ако би ви то после на јавност износили, али ово је ствар породична.

АМОС ФЈОДРОВИЧ: Море, ово се канда нешто крупно иза брда вальа. Право да вам кажем, ја таман био пошао к вама да вам понудим једно кученце. Рођена сестра оној керуши, што је ви знате. Јер чули сте, вальда, да се Чептович и Варховински парниче, и мени сад сикира пала у мед: без бриге ловим зечеве на имању и једног и другог.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Море маните се сад и кучића, и зечева — проклето инкогнито ми не иде из главе. Сваког часа тек могу да се отворе врата — и цап . . .

ПОЈАВА III

Исти, Добчински и Бобчински — обојица улазе задувани.

БОБЧИНСКИ: Необичан догађај!

ДОБЧИНСКИ: Неочекивана вест!

СВИ: Шта је, шта је?

ДОБЧИНСКИ: Нешто што нико слутио није: дођемо вам ми у гостионицу . . .

БОБЧИНСКИ (прекида га): Долазимо вам ја и Петар Иванович у гостионицу . . .

ДОБЧИНСКИ (прекида га): Ама, дозволите, Петре Ивановичу, да ја . . . испричам . . .

БОБЧИНСКИ: Јок, јок, дозволијете да ја . . .

дозволите, дозволите . . . та ви, брате, ни стила таквог немате . . .

ДОБЧИНСКИ: А ви ћете се сплести и нећете се сетити свега.

БОБЧИНСКИ: Сетићу се, бога ми ћу се свега сетити. Ама не сметајте ми, брате, пустите ме да ја испричам — не сметајте ми. Реците му, господо, ко бога вас молим, реците Петру Ивановичу, да ме пусти да вам испричам.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Та говорите, за име света, да чујемо шта је? Стојим као на жеравици! Седите, господо! Узмите столице! Петре Ивановичу, ево вам столице! (Сви седају око оба Петра Ивановича.) Но, дакле, шта је?

БОБЧИНСКИ: Дозволте, дозволте, ја ћу све редом. Тек што сам оно имао задовољство отићи од вас, после онога кад се оно извољесте забринути услед добивеног писма да — еле, ја тада потрчах . . . ама молим вас не прекидајте ме, Петре Ивановичу! Јер ја све, све знам. Еле, ја тада, ето изволите видети, тркнух до Каробкина. Али, пошто Каробкина не затекох код куће, ја сврнух код Растаковског, па, не нашавши ни Растаковског код куће, ја свратих ето к Ивану Кузмичу, да му саопштим вест што је добисте, па, идући оданде, сртнем се с Петром Ивановичем . . .

ДОБЧИНСКИ (прекидајући га): Поред бурегџинице.

БОБЧИНСКИ: Поред бурегџинице. Па сртнувши се са Петром Ивановичем, ја ћу му рећи: „Јесте л’ чули за ту новост, што ју је добио Антон Антонович из поузданог писма? А Петар Иванович су већ били чули за то од ваше куварице, Авdotje, која је, не знам зашто, била послата код Филипа Антоновича Почечујева.

ДОБЧИНСКИ (прекидајући га): По ракијско буренце.

БОБЧИНСКИ (уклањајући његове руке): По ракијско буренце. Еле, појемо вам ја и Петар Иванович к Почечујеву . . . Ама, немојте ме, Петре Ивановичу, овај . . . немојте ме, молим вас, прекидати! . . . Еле, појосмо к Почечујеву, али уз пут Петар Иванович каже: „Да свратимо“, вели, „у кафанду. Нешто ме завија у stomaku . . . ништа од јутрос окусио нисам, па ми чисто нешто игра под

лашчицом...“ Да, под лашчицом Петра Ивановича... „А кафеција“, вели, „јутрос добио неке лепе кечиге, па да се мало прихватимо.“ Тек што уђосмо у кафану, а тамо један млад човек...

ДОБЧИНСКИ (прекида га): Доста пријатне спољашњости, у грађанској оделу...

БОБЧИНСКИ: Доста пријатне спољашњости, у грађанској оделу, хода, тако, по кафани, а на лицу му као неко размишљање... физиономија... поступци... а овде (*врти руком око чела*) много... много свега... Ја као да сам предосећао, па кажем Петру Ивановичу: „Ово“, рекох, „неће бити тек онако“. Ја. А Петар Иванович већ дали знак прстом и дозвали кафецију — кафецију Блажу — жена му се пре три недеље породила, таки неки жив и несташан мушкарчић, и он ће, као и његов тата, бити меандрија. Еле, кад дозва Блажу, Петар Иванович ће га запитати: „Ко ти је“, вели, „тај младић?“ — а Блажа њему: „То је“, вели, ... Ама не прекидајте ме, Петре Ивановичу, молим вас, не прекидајте ме. Ви то нећете умети да испричате, тако ми бога, нећете умети: ви шушкетате кад говорите и један вам зуб шишти... — „То је“, каже Блажа, „један младић, чиновник“ дâ, ..., који путује из Петрограда, а зове се“, вели, „Иван Александрович Хлестаков, а путује“, вели, „у саратовску губернију и бог би га“, вели, „знао — некако се чудновато влада већ две недеље“, каже, „како је код мене одсео, даље не путује, узима све на дуг, и ни паре не плаћа“. Кад ми рече то човек, а мене као да нешто одозго оразуми. „Е!“ рекох ја Петру Ивановичу...

ДОБЧИНСКИ: Не, Петре Ивановичу, то сам ја рекао: „е!“

БОБЧИНСКИ: Прво сте ви рекли, па сам после и ја рекао. — „Е!“ рекосмо ја и Петар Иванович. „А као зашто да он овде седи, кад је његов пут у саратовску губернију?“ — Да. И ето, то вам баш и јесте тај чиновник.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Ко, какав чиновник?

БОБЧИНСКИ: Па, чиновник, о ком сте изволели добити гласе — ревизор.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (*уплашено*): Та шта то говорите... бог с вама, није то он.

ДОБЧИНСКИ: Он је, и рачун не плаћа и не

путује даље. Да ко ће да буде него он? И исправе му гласе за Саратов.

БОБЧИНСКИ: Он је, он је — богами је он... Тако је некако пажљив, све је разгледао. Видео да смо ја и Петар Иванович јели кечите — ми смо то више через тога што Петру Ивановичу нешто игра у stomaku, да... па нам чак и у тањире загледа. Просто ме жмарци од страј подиђоше...

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Смилуј се, Господе, на нас грешне. Па где он то тамо станује?

ДОБЧИНСКИ: У броју пет, испод степеница.

БОБЧИНСКИ: У оној истој соби, где су се лане пролазници официри потукли.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: А је л' одавно овде?

ДОБЧИНСКИ: Па биће једно две недеље. Дошао је на Светог Василија Египћанина.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Две недеље! (За себе.) Еј наопако! Спасавајте, угодници божји! Та за те две недеље је ишибана наредника жена! Апсеницима се не даје храна! По улицама крш, нечиштоћа, ћубре! Брука и срамота! (Хвата се очајно за главу.)

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Знате ли шта, Антоне Антоновичу — да пођемо овако сви у гостионицу.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Не, не! Прво да пустимо председника, попове, па трговце, јер ја сам читao у књизи „Дела Јована Масона“¹⁾

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Јок, јок; пустите ви мене самога! Имао сам ја јоште како тешких случајева у животу, па се увек лепо свршавало — још сам и похвале добијао! Ваљда ће ми и сад бог бити на помоћи (*Обраћајући се к Бобчинском*). Ви дакле велите — млад човек?

БОБЧИНСКИ: Млад, млад, нема више... од једно двадесет три или четири године, или нешто више.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Тим боље: са младим ћеш лакше изаћи на крај. Мука је с каквом матром алom; а млад — млад је сав провидан, видиш га као да је на длану. Ви се сад, господо, спремајте сваки по својој струци, а ја одох сам, у име бога, са Петром Ивановичем онако прифатно, ради шетње,

¹⁾ Енглеска слободнозидарска књига под насловом *О спознаји самога себе*, издата на руском језику крајем XVIII века.

бајаги, да видим да путници не трпе какве непријатности. Еј, Звијздалове!

ЗВИЈЗДАЛОВ: Шта заповедате?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Иди одма по писара — или немој, ти ћеш ми требати. Него реци тамо неком да ми што брже добаве писара, па онда дођи овамо.

ЗВИЈЗДАЛОВ (*трчи усплахирен*).

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Ајдемоте, ајдемоте, Амосе Фјодоровичу! Јер, збильја, ово може и рђаво да испадне.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: А шта имате ви да се боите? Метнете чисте капе болесницима — и ствар је у реду.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: А шта ми вреде капе? Болесницима преписана овсена чорба, а тамо, код мене, по свим ходницима тако заудара на кисео купус, да ко прође мора нос запушити.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: А ја сам у том погледу без бриге. Јер збильја, ко ће још у окружни суд завиравати? А ако баш и завири у какав акт, ратосиљаће се и свога живота. Ја већ петнаест година седим на судијској столици, али кад погледам у какав реферат — их! Само руком одманем. Ту ни премудри Соломун не би расправио, шта је у њему истина, шта ли лаж.

Судија, управник добротворних установа, школски надзорник и поштар одлазе и у вратима се сударе са писаром који долази.

ПОЈАВА IV

Градоначелник, Бобчински, Добчински и писар.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Шта је, има л' напољу какав фијакер?

ПИСАР: Има.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Изиђи на улицу . . . или не, чекај! Иди, донеси ми . . . А где су они други? Зар си само ти ту? Па зар ја нисам наредио да и Прохоров буде ту. Где је Прохоров?

ПИСАР: Прохоров је у полицији, али се за посао употребити не може.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Како то?

ПИСАР: Па тако, јутрос су га донели мртвог пијаног. Већ су му две кофе воде изручили на главу, али никако да га у живот поврате.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (*хватајући се за главу*): Ах, боже мој, боже мој! Иди брзо на улицу, или не — трчи прво у собу, чујеш ли, па ми донеси сабљу и нову капу. Но, Петре Ивановичу, ајдемоте!

БОБЧИНСКИ: И ја ћу с вами, и ја ћу . . . дозволите и мени, Антоне Антоновичу.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Не, не, Петре Ивановичу, не можете. Незгодно је, а неће бити ни места у фијакеру.

БОБЧИНСКИ: Ништа, ништа, ја ћу онако, трчију за фијакером. Ја бих тако волео да макар само малко кроз пукотину завирем — да видим како ти његови поступци . . .

ГРАДОНАЧЕЛНИК (*примајући сабљу, писару*): Трчи одмах, узми десет полицаја, па нека сваки узме . . . Гле како се ова сабљетина излизала! Онај несрећни ћијфта Абдулин — види да се начелнико-ва сабља олињала, а неће да пошље нову. О, подмукао је то свет! А потајне доставе да пишу — ту су мајстори! . . . Дакле, нека сваки узме у руке по једну улицу . . . их до ћавола . . . по метлу! Па нек почисте сву ону улицу што води ка гостионици, али нек је лепо почисти . . . Чујеш ли! Али пази. Ти! Ти! знам ја тебе — ти тамо читавој мали крштаваш децу, а на крштењу крадеш и у чизме тураш сребрне кашичице . . . — пази-и, ја све чујем и знам! . . Шта си урадио са бакалином Черњајевим — а? Он ти дао за мундир два аршина чоје, а ти му диго целу трубу. Пази! Дижеш мито више но што ти је ранг: мито се прима према чину! Марш!

Исти и писар.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: А, Степане Иличу! Ама ре-
ците ми, тако вам бога: куд сте ви то отумарали?

ПИСАР: Ту сам сад био пред капијом.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Но, чујте сад што ћу вам
казати, Степане Иличу. Тај чиновник из Петрогра-
да је дошао. Како сте тамо наредили?

ПИСАР: Па, онако, како сте заповедили. Поли-
цајца Дугму сам послао са пандурима да чисте
тробоар.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: А где је Буботкин?

ПИСАР: Буботкин је отишао са пожарним
шмрком.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: А Прохоров, пијан?

ПИСАР: Пијан.

ГРАДОНАЧЕЛНИК. А како сте ви то могли
допустити.

ПИСАР: А бог би га знао! Јуче се у маљи неки
потукли — он пошао да направи ред, а вратио се
пијан...

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Слушајте дакле, ево шта да
урадите: Дугма је повисок; он... нек стоји, ради
реда, на мосту. Па брзо да уклоните ону стару
тарабу што је до ципелара, и да наместите какву
инжињерску мотку, те да изгледа као да се нешто
мери и да се некакав план прави. Што више крша и
лома, тим се више види да градоначелник нешто
предузима и ради. Ах, боже мој! Ја и заборавио да
је поред те тарабе сручене једно четрдесет кола
којекаквог шљама и ћубрета. Господе, ала је ово
погана варош! Само метни негде некакав споме-
ник, или, просто, тарабу — бог би их знао од куд, —
несретни паланчанин ће ти ту одмах навући свако-
јаког ћубрета! (*Уздише.*) И ако тај чиновник буде
питао момчад: јесте л' задовољни? — да кажу:
„потпуно смо задовољни, ваше благородство“; а
ако који буде незадовољан, том ћу ја после дати
такво незадовољство да ће ме се... (*уздише*) О, ох
хо, хо — х! Грешан ли сам, много ли сам грешан!
Дај боже да ме ова мука што пре пређе, а после ћу
однети у цркву таку свеђу, каку још нико однео

није: на сваку рђу трговца учинићу намет по товар
воска. О, боже мој, боже мој! Ајдемоте, Петре
Ивановичу! (*Место капе, хоће да метне на главу
картонску кутију.*)

ПИСАР: Антоне Антоновичу, па то је кутија,
није капа.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (*бацивши кутију*): Ако је
кутија, нек је кутија, ђаво да је носи! А ако запита:
што није пред болницом саграђена црква за коју
нам је, пре пет година, дат новац, да не заборавите
рећи да смо почели били градити, па изгорела. Ја
сам о томе и рапорт подносио. Јер овако, ко зна,
може неко из глупости да каже, да је ни почињали
нисмо. Затим реците Буботкину да не даје сувише
слободе својим песницима; јер он кад хоће где да
начини ред, он замлата својим пустим ручердама
па дели шамаре и правом и кривом. Ајдемоте,
ајдемоте, Петре Ивановичу! (*Одлази и враћа се.*) И
не пуштати војнике на улицу онако голе и поцепа-
не! Та солдачка стока само што преко кошулje
пребаци мундир, а доле никде ништа на себи
нема.

Сви одлазе.

*Ана Андрејевна и Марија Антоновна утрче на
сцену.*

АНА АНДРЕЈЕВНА: Па где су, где су? Ах, боже
мој!... (*Отварајући врата.*) Човече! Антоша! Анто-
не! (*Говори брзо.*) А све због тебе: непрестано тебе
чекај! Где су јој чиоде, те где је марамица —
задржа ме толико време! (*Притрчи к прозору и
виче.*) Антоне, куд ћете? Куд? Шта? Је л' дошао
ревизор? Има л' бркове? Какви су му бркови?¹⁾

ГРАДОНАЧЕЛНИК: После, после, мјатушка.¹⁾

АНА АНДРЕЈЕВНА: После? Гле молим те, по-
сле! Ја нећу после... Мени само једно треба: је ли

¹⁾ Ову реч треба нагласити као: пјапча, рđтквица, мјамица,
мјатушка, Пेрица, Јељица. (Прим. прев.)

пуковник? А? (Мрзовољно.) Оде! А чекај, запамтићеш! А све ова: „Мамице, причекајте да прикачим састраг марамицу, одмах ћу бити готова“. Ето ти сад твоје „одмах“! Те тако ништа и не дознадо-смо. А све то твоје несретно кинђурење, чула да је ту поштар, па се узврпољила пред огледалом, не мож је сачекати. Турила себи у главу да се поштар заљубио у њу, а он, просто, исплази језик за тобом кад се окренеш.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Па свеједно мамице, после два сата ћемо све дознати.

АНА АНДРЕЈЕВНА: После два сата! Фала ти лепо! Баш си ме обвезала тим одговором. Чудо те не рече да ћемо кроз месец дана још и боље дознати! (Промаља главу и јако се сагиба кроз прозор.) Еј, Авдотја! А? Је-ли, Авдотја, јеси л' чула да је тамо дошао ревизор? . . . Ниси чула? Их, ала је глупа боже! Маше рукама? Па нека маше, ипак си га требала питати. Ни то ниси била кадра дознати! Пуна јој глава комендија — само о младожењама мисли. А? брзо се одвезли! Па што ниси потрчала за колима? Иди, иди, одмах иди! Чујеш шта ти кажем, потрчи, распитај куд су пошли; али лепо распитај: ко је тај странац, какав је, — чујеш ли? Погледај кроз кључаницу и све види, и очи какве су му: јесу л' црне, или нису, и одмах се врати натраг, да ми кажеш. Чујеш ли? Брже, брже, брже, брже!

Виче све дотле, док се не спусти завеса и не заклони их обадве, како стоје код прозора

ЧИН ДРУГИ

Мала соба у гостионици. Постеља, сто, куфер, празна флаша, чизме, четка за хаљине и остало.

ПОЈАВА I

Осип лежи на господиновој постељи.

ОСИП: Ђаво да га носи, тако бих нешто јео, и тако ми крче прева, као да цео пук свира у трубе. Ето ти сад, просто нећемо моћи стићи кући. Ал' шта можеш да радиш са њим? Други је већ месец како смо пошли из Петрограда. Утуцкो, братац, путем паре, па сад седи и реп подавио, и не жести се. А било би нам доста, још како би нам било доста за пут; јок, брате: мора он у свакој вароши да се покаже. (Имитира га.) „Еј, Осипе, иди, нађи ми собу, али најбољу, и ручак ми поручи најбољи: ја не могу јести макар шта, ја сам навикао на фина јела.“ Море, не би с горег било да је сад што честито да се ручча, јер ми се трбух уз кичму прилепио . . . Нађе л' се на путу с неким, одмах се упознаје, па удри у карте! И лепо ти, братац, прокоцка све до последњег марјаша! Ех, ћаба ти и таквог живота!

Бога ми је на селу лепше: истина, тамо нема публичности, али је и брига, брате, мање; загрлиш снашу па се излежаваш за фуруном, колко ти срце иште и кркаш масну гибаницу. Него, наравно, ако ћемо право да говоримо, живот у Петрограду је ипак понајбољи. Само да је пустих пара, а живот је, да кажеш, фини и политичан: ту ти је прозориште, кучићи ти играју, и све што ти срце иште. Свако ти то дивани на финој деликатности, вальда ни код грофова није финије. Пођеш на велики пијац — а продавци ти вичу: „Клањам се!“ — ако се превозиш на чамцу, седиш поред чиновника; зажелео си се друштва — уђи у ликерџиницу: тамо ће ти неки војник испричати о логорима и саопштиће ти шта

свака звезда на небу значи па ти све дође јасно, као да ти је на длану. Неки пут наиђе баба официрка, а неки пут сврати така собарица . . . фу, фу, фу! (Смеши се и треска главом.) Галантеријско понашање, ћаво да га носи! Простачку реч никад нећеш чути: сваки ти, брате, каже: „ви“.

Досадило ти ићи пешке — узмеш фијакер па се извалиш, као господин, а ако нећеш да му платиш — ништа лакше: свака ти скоро кућа има још по један излаз, на другу улицу, и ти тако шмурнеш — да те ни ћаво не може наћи. Једно само не ваља: неки пут се наручаш господски, а други пут да цркнеш од глади, као по богу ја сад. А све је он крив. Ал шта да радиш с њим? Њаћа му пошље паре, а он место да их мало причува — јоок, брате . . . одма почне да теревенчи и да bekрија; непрестано се вози на фијакеру, сваки дан му купуј улазницу у прозориште; кад погледаш, не прође ни недеља дана — а он те већ шиље на телалницу да му продаш нови фрак. Неки пут утуцка све до последње кошуље, тако да на њему остане само један капутић и шињелче . . . Бога ми је тако. А штоф добар, инглишки, сам фрак га кошта по стопедесет рубала, а на телалници не даду ни двајест; а већ о панталонама и да не говорим — буд зашто оду! А зашто? Зато што посао свој не гледа: место да оде у званије на дужност, а он иде продаје зјала на корзу и само пильи у те проклете карте! Ех, да зна то стари господин! Не би он гледао на то што си ти неки вајни чиновник, него би он теби задигао кошуљицу, па би ти тако тур нажирио, да би се ти једно четири дана чешао. Кад ћеш да служиш, а ти служи. Ето и сад, гостионичар каже: „Нећу вам“, вели, „дати да једете додод не платите за ово досад“. Знам, ал' ако не платимо? (Уздиште.) Ах, боже мој слатки, сад да ми је макар тањир купуса! Чини ми се, масно бих ћебе појео. Ето некога! Мора да је он. (Брзо скоче да га господин не затекне на постели.)

ПОЈАВА II

Осип и Хлестаков.

ХЛЕСТАКОВ: На, држи то! (Даје му качет и штап.) А ти си се опет излежавао на мом кревету?

ОСИП: А што да лежим? Не знам ја ваљда шта је кревет!

ХЛЕСТАКОВ: Лажеш, лежао си; видиш како је сав изгњечен.

ОСИП: Ама, што ће мени ваш кревет? Ко да не знам шта је кревет! Имам ноге, фала богу, могу и стојати. Што ће ми ваш кревет?

ХЛЕСТАКОВ (иде по соби): Погледај, има л' тамо у кутији још дувана.

ОСИП: Па докле ћете да вам траје? Још ономад сте последње трине попуштили.

ХЛЕСТАКОВ (хода и на разне начине успија уснама; напослетку говори гласним и одлучним гласом): Чуј . . . еј, Осипе!

ОСИП: Шта заповедате?

ХЛЕСТАКОВ (гласно, али не тако одлучно): Иди ти доле.

ОСИП: Куда?

ХЛЕСТАКОВ (гласом сасвим неодлучним и тихим, врло сличним молби): Доле, у трпезарију. Речи им . . . да ми даду да ручам . . .

ОСИП: А што да идем узалуд?

ХЛЕСТАКОВ: Како смеш ти, будало?

ОСИП: Па тако, свеједно вам је — баш и да одем, ништа вам неће вредети. Гостионичар је казао да вам више ручка дати неће.

ХЛЕСТАКОВ: Како сме он да не да? Гле ти, молим те!

ОСИП: „Још ћу“, каже, „и код начелника поћи; три недеље“, вели, „како твој господин не плаћа. Ви сте“, вели, „ти и твој господин — битанг, а господин је твој — хуља! Видели смо ми“, вели, „доста таквих пробисвета и подлаца“.

ХЛЕСТАКОВ: А ти, стоко једна, пожурио да ми све то брже испричаш.

ОСИП: „Тако“, вели, „сваки може доћи, угњизити се, задужити се до грла, па после не знаш ни како да га истераш. Код мене“, вели, „нема шале,

ја ћу право с тужбом па у апс!“

ХЛЕСТАКОВ: Но, но, будало, доста. Иди, иди, реци му. Ала је то нека животиња!

ОСИП: Ама боље да дозовем самога газду.

ХЛЕСТАКОВ: А зашто газду? Иди ти сам па му реци.

ОСИП: Ал' бога ми, господине . . .

ХЛЕСТАКОВ: Најпосле иди, ћаво да те носи, зови газду.

ПОЈАВА III

Хлестаков сам.

ХЛЕСТАКОВ: Ама страшно сам гладан! Тако . . . мало сам се прошетао, рекох, можда ће ме проћи апетит — јок, ћаво да га носи, неће да прође. А да није било оне теревенке у Пензи, дотрајало би ми паро до куће. Него онај пешадијски капетан ме страшно опељеши: сече штихове, несртник, као сабљом! Свега ако смо играли каквих четврт сата — и све ми диже! Па ипак, не знам шта бих дао да још једном са њим мегдан поделим. Само да нађем где на њега. Их, брате, каква је ово погана паланка! По бакалницима ништа не дају на вересију. То је већ, прости, подло. (*Звижди с почетка из „Роберта“, затим „Не шиј мени, мила моја мајко“, а напослетку се не зна шта звижди.*) Гле, молим те, како нико неће да дође!

ПОЈАВА IV

Хлестаков, Осип и гостионички момак.

МОМАК: Газда реко да вас питам, шта желите?

ХЛЕСТАКОВ: Здраво, прико! Но, па како си, како здравље?

МОМАК: Фала богу.

ХЛЕСТАКОВ: Има л' много путника?

МОМАК: Да, има их доста.

ХЛЕСТАКОВ: Слушај, прико, мени, све досад ручак не шиљу, па молим те, види тамо — пожури их да ми што пре донесу — јер ја одмах после ручка имам нешто да радим.

МОМАК: Газда је казо да вам неће храну више издавати. Он је данас канда хтео поћи градоначелнику да вас тужи.

ХЛЕСТАКОВ: Што да ме тужи? Размисли и сам, прико! Ја морам јести. Иначе могу сасвим ослабити. Мени се сад врло једе: ја вам то озбиља говорим.

МОМАК: Лепо. Али газда каже: „Нећу му дати да руча додат не плати што је дужан“. Ето, тако он вели.

ХЛЕСТАКОВ: А ти га уразуми, наговори га.

МОМАК: А шта могу ја да му кажем?

ХЛЕСТАКОВ: Растумачи му озбиљно да је мени потребно да једем. Паре су паре . . . Шта он ту паре меша . . . Он мисли, ако њему геаку није ништа кад не једе, да је тако и другима. Гле ти, молим те.

МОМАК: Па добро, ја ћу му казати.

ПОЈАВА V

Хлестаков сам.

ХЛЕСТАКОВ: Богме то неће вальати, ако тај баш ништа не дадне за ручак. Не знам да сам икад овако гладан био! Мањ да нешто од одела . . . пустим у саобраћај? Панталоне да продам? Не, боље макар малко гладовати, па доћи кући у петроградском оделу. Штета што ни фабрикант не даде једне каруце под кирију, а фино би било, муку му, да дотутњим кући у каруцама, па да тек банем са лармом и пуном парадом тамо неком суседу властелину пред улазне степенице, са фењерима, а Осип се позади каруца укрутио у ливреји. Боже, што би се сви збунили! „Ко је то, шта је?“ А лакеј улази (*истеже се и представља лакеја*) „Иван Александрович!“

сандрович Хлестаков из Петрограда, је л' по воли да га примите?“ А они, ћурани, и не знају шта значи то: „је л' по воли да га примите“. Јер код њих кад однекуд нађе какав медвед-властелин, он срља, онако с кола, право у салон... Па тек приђеш каквој лепушкастој ћерчици: „Госпођище, како сам...“ (таре руке и повлачи ногом) их, (плјуне) просто ми је мука колико сам гладан.

ПОЈАВА VI

Хлестаков, Осип, затим момак.

ХЛЕСТАКОВ: Но шта је?

ОСИП: Носе вам ручак.

ХЛЕСТАКОВ (пљескајући длановима и лако поскочивши на столици): Носе, носе, носе!

МОМАК (с тањирима и салветом): Газда вам ово још последњи пут даје.

ХЛЕСТАКОВ: Ех — твој газда... Нек иде бестрага твој газда! Шта си то донео?

МОМАК: Супу и печење.

ХЛЕСТАКОВ: Шта — зар само два јела?

МОМАК: Само два.

ХЛЕСТАКОВ: Какав је то безобразлук! Ја то не примам. Ти њему кажи: да не тера шегу са мном. То је мало.

МОМАК: Не, газда каже да је то још много.

ХЛЕСТАКОВ: А што нема соса?

МОМАК: Соса нема.

ХЛЕСТАКОВ: А што да нема? Ја сам сâм видео, кад сам пролазио поред кујне, тамо се много јела готовило. У трпезарији су некаква два омања шишкава господина јели кечиге и још много шта друго.

МОМАК: Па оно, да кажете, има, али... нема!

ХЛЕСТАКОВ: Како то нема?

МОМАК: Па тако... нема...

ХЛЕСТАКОВ: А кечига, а котлете, а сос?

МОМАК: Па то је за госте који су мало финији.

ХЛЕСТАКОВ: Ах ти, будало!

МОМАК: Да, да.

ХЛЕСТАКОВ: Ти свињо гејачка... Па како то да они једу, а ја не једем? Што да и ја, ћаво да вас носи, не могу јести? Зар они нису такви исти путници као и ја?

МОМАК: Па дабогме да нису такви.

ХЛЕСТАКОВ: О да какви су?

МОМАК: Па то се зна, они што потроше — то и плате.

ХЛЕСТАКОВ: Ја с тобом, будалом, нећу ни да разговарам. (Сипа супу и једе.) Каква је ово супа? Ово су неке сплачине, а не супа. То просто никаквог укуса нема, само заудара. Ја нећу да једем ову супу, донеси ми другу.

МОМАК: Па ми ћemo примити натраг. Газда је казао: ако вам се не допада да не узмете.

ХЛЕСТАКОВ (бранећи руком јело): Но, но, но... остави, будало! Ти си навикао да се тако понашаши према другима: али ја братац нисам такав! Не бих ти саветовао да се са мном... (Једе.) Боже мој, каква је ово супа! (Једе и даље.) Ја мислим још нико на свету није овакве супе јео: некакво перје плива одозго место масла. (Сече кокош.) Ајаој мајко моја, каква је ово кокош? Дај овамо то печење! Тамо је остало мало супе. То теби, Осипе! (Сече печење.) Какво је опет ово печење? Па ово, брате, није печење.

МОМАК: А да шта је?

ХЛЕСТАКОВ: Ђаво би га знао шта је, тек печење није. Та ово је брадва испечена место меса. (Једе.) Лопови, обешењаци једни! Чиме они хране человека! Да човек поломи вилице док поједе једно овако парче. (Чепрка прстом по зубима.) Несретници! Права церова кора — ничим га ишчупати не можеш; и зуби ће поцрнети после оваквих јела. Стока! (Брише уста салветом.) Више ништа нема?

МОМАК: Нема.

ХЛЕСТАКОВ: Дерикоже! Хуље! Па да је макар какав било сос, или тесто? Несретници! Само деру кожу путницима.

МОМАК (кути и односи тањире заједно са Осипом).

ПОЈАВА VII

Хлестаков, после Осип.

ХЛЕСТАКОВ: Здравља ми као да нисам ни јео; сад ми се тек отворио апетит. Да имам који грош ситнине послао бих Осипа да ми купи какву лепињу.

ОСИП (уласи): Тамо због нечега градоначелник дошао, нешто се распитује и пита за вас.

ХЛЕСТАКОВ (уплашено): Еј наопако! Али је животиња овај кафеција, брже боље пожурио да ме тужи. Него шта да радим ако ме он збиља потера у апс? Најпосле, што? Ако ће на пристојан, благородан начин, ја ћу најпосле... не, не, нећу! Тамо у чаршији пролазе официри и силен свет, а ја им као нарочито показао петроградски тон и почeo да намигујем на једну трговачку ћерку. Не, не, нећу... Ама шта хоће он? Како сме он?... Шта сам ја њему, вальда неки ћифтица или занатлија? (Храбри се и исправља се.) Али ја ћу њему да подвикнем. Како смете ви?... Како ви...

(На вратима се обреће и шкљоца квака. Хлестаков побледи и згрчи се.)

ПОЈАВА VIII

*Хлестаков, Градоначелник и Добчински.
Градоначелник ушавши, застане. Обојица
уплашени гледају неколико тренутака један у
другог избечивши очи.*

ГРАДОНАЧЕЛНИК (малко се прибравши и испрживши руке низ саставке од панталона): Добро нам дошли!

ХЛЕСТАКОВ (јавља му се): Моје поштовање!...

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Извините.

ХЛЕСТАКОВ: Ништа...

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Моја је дужност, као градоначелника ове вароши, да водим бригу да путници и сви благородни људи не трпе каквих...

ХЛЕСТАКОВ (спочетка мало замуцкује, но пред крај говори гласно): Па шта знам да радим?... Ја нисам крив... Ја ћу му, бога ми, платити... Отац ће ми послати паре. (Бобчински провирује иза врата.) Он је више крив: говедину даје тврду као цепаница; а супа — бог би га знао шта је сручио у њу, морао сам да је бацим кроз прозор. По читаве дане ме мучи глађу. Чай му некакав чудан: удара на рибу, а не на чај. Зашто да ја, молим вас... Какве су сад опет то ствари!...

ГРАДОНАЧЕЛНИК (понизно, уплашено): Извините, ја, верујте, нисам крив. На пијаци је код мене говедина увек свежа. Доносе је холмогорски касапи, људи честити и трезвени. Ја просто не знам где он њу купује. А ако вам што није по вољи, онда... Дозволите да вам понудим да пређете са мном у други стан.

ХЛЕСТАКОВ: Не, нећу! Знам ја шта значи: „у други стан“ — то је — у апс! Ама какво право имате ви? Како се само усуђујете? Та ја ћу... в... Ја у Петрограду служим. (Храбри се.) Ја, ја, ја...

ГРАДОНАЧЕЛНИК (за себе): О Господе боже, како је љут! Све је чуо, све су му испричали несретни трговци!

ХЛЕСТАКОВ (храбрећи се): Макар ви целу патролу довели — ја нећу да идем. Ја ћу право к министру! (Лупа песницом по столу.) Шта хоћете ви? Шта хоћете ви са мном?

ГРАДОНАЧЕЛНИК (истегне се и дрхти свим телом): Смиљујте се, немојте ме упропашћивати! Жена, ситна деца... немојте да ме унесрећите!

ХЛЕСТАКОВ: Не, нећу да чујем. Гле ти молим те! Шта се то мене тиче! Зато, што ви имате жену и ситну децу, зато ја морам у апс да идем! Лепе ствари! (Бобчински извири на врата и престрављен повуче се.) Не, фала лепо, нећу.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (дрхтећи): Из незнања, тако ми бога, из незнања. Уби ме оскудица и сиротиња!... Ето, извол'те и сами пресудити: пла-та што је од државе примамо, не стиже нам ни на чај и шећер. Ако сам кад од кога што и примио, то је било нешто сасвим незнатно — нешто за јело или на један пар одела. А што се тиче подофиџир-ске удовице која се бави трговином, и за коју кажу да сам је дао ишибати, то је чиста клевета, верујте

богу — клевета. То су измислили моји злотори; то вам је тако поган народ, да је чудо што ме нису и убили досад!

ХЛЕСТАКОВ: Ама шта ви то? Шта се они мене тичу... (Размишљајући.) Него ја не знам, за што ви ту мени говорите о вашим злоторима и о некој наредничкој удовици... Наредничка жена је сасвим друга ствар, а мене ви, господине, не смете испитати, за то сте ви и сувише мали... Гле'те молим вас! Ја ћу платити, што сам дужан — платићу му, само сад немам. Зато и седим овде, што немам ни паре.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (за себе): Ала је ово неки мајстор! Куд тај братак ћиба! Просто не знаш ни од куд да му приђеш. Најпосле да покушам, па што бог да. (На глас.) Ако вам је збила новац потребан, или иначе што друго, ја сам готов да вас услужим овога часа. Јер моја је дужност да будем на услуги путницима.

ХЛЕСТАКОВ: Дајте, дајте ми у зајам! Па да одмах исплатим кафедији. Мени да је само једно двеста рубала, ил' макар чак и мање.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (даје му банке). Равно двеста рубала, немојте ни да бројите.

ХЛЕСТАКОВ (примајући новац): Много сам вам благодаран. Ја ћу вам одмах послати чим дођем кући... Ја то одмах... То ми се тако наједаред... Ја видим да сте ви један благордан човек. Но, сад је сасвим друга ствар.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (за себе): Но, фала богу! Паре је примио. С овим ће се канда моћи удесити. Него ја му, место двеста, турих читаве четири стотине.

ХЛЕСТАКОВ: Еј, Осипе! (Осип улази.) Зови овамо момка! (Градоначелнику и Добчинском.) А што ви, господо, стојите? Седите, молим вас. (Добчинском) Седите, молим вас најпокорније.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Ништа, ништа — можемо мало и стојати.

ХЛЕСТАКОВ: Али молим вас, седите. Ја сад потпуно видим искреност ваше душе и предусретљивост; а малочас, признајем вам, ја сам већ мислио да сте били дошли, да ме... (Добчинском) Седите!

Градоначелник и Добчински седну. Бобчински првирује на врата и ослушајује.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (за себе): Треба бити слободнији. Он хоће да га сматрамо за инкогнито. Лепо, кад је тако, и ми ћемо се направити Енглези: начинићемо се да бајаги не знамо ко је он. (Гласно.) А ја се ето иштетао мало по званичној дужности с Петром Ивановичем Добчинским, овдашњим властелином, па срватисмо у гостионицу; да видимо, рекох, имају ли путници све што им треба. Јер ја вам нисам као што има градоначелника, па га се просто ништа не тиче; него ја и осим дужности, чисто из хришћанској човекољубља, желим да се сваком путнику-намернику укаже пристојан дочек — и гле, баш као за награду, случај нам прибави такво пријатно познанство.

ХЛЕСТАКОВ: И мени је врло мило. Без вас бих ја, бога ми, зачамео овде бог зна докле: сâм сам се чудио и просто нисам знао како да платим дуг.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (за себе): Да, да, причај! Није знао човек како да плати дуг! (Гласно.) Ако смем заплатити: куда и у каква места изволевате путовати?

ХЛЕСТАКОВ: Путујем у саратовску губернију, у своје село.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (за себе, са лицем, које узима ироничан израз): Гледај га само! У саратовску губернију! И не поцрвене! О, овога се треба добро чувати! (Гласно.) Па то је лепо од вас! Него ето, споменусте путовање: ту су вам с једне стране непријатности, кад на станици морате дugo да чекате за коњима, ал' опет с друге стране разонђење за душу. Јер ви вальда више ради свог уживања путујете?

ХЛЕСТАКОВ: Не — отац ме зове. Разљутио се чича, што досад још нисам унапређен у служби. Он мисли, чим дођеш у Петроград, одмах ће ти тамо неко Владимиров орден о врат окачити. Не, него њега би требало послати, да се мало промува кроз канцеларије.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (за себе): Ала га овај братац фарба. Сад ето и тату уплео! (Гласно.) А да л' на дуже времена изволевате путовати?

ХЛЕСТАКОВ: Бога ми не знам. Јер мој старац је

тврдоглав и глуп као пањ. Него ја ћу њему право рећи: како вам драго, ал' ја без Петрограда не могу живети. Јер, збила, што да ја упропашћујем своју младост с геацима? Данас су потребе сасвим дружчије; моја душа чезне за образовањем.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (за себе): Ала овај, брате, заплеће! Лаже, лаже и нигде да запне! А какав је жгњав — неугледан, омален — та чини ми се ноктом би га пригњечио! Ал' чекај, одрешићу ја теби језик! Удесићу ја тебе да нам мало и више испричаш! (На глас.) Право изволесте рећи: шта може човек учинити у селендри? Ето на пример баш и овде код нас: никад мирне ноћи, трудиш се за отаџбину, ништа не жалиш а да ли ће за то бити какве награде и када — то не знаш. (Одмери погледом собу.) Ова соба је канда малко и влажна.

ХЛЕСТАКОВ: Врло рђава соба, и пуна таквих стеница, каквих за мога века нисам видео: уједају као пси.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Та шта говорите! Такав отмен гост, па мора да трпи — и још од кога — од неких поганих стеница које нису требале ни да се рађају на овај свет! Па канда је и мрачно у овој соби?

ХЛЕСТАКОВ: Наравно, сасвим мрачно. Каферија увео неки поган обичај да никако не даје свеће. Неки пут бих понешто да урадим, да читам, или ми нађе фантазија да што сачиним — не могу мрачно, мрачно.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Кад бих вас смео замолити... али не, нисам достојан.

ХЛЕСТАКОВ: А шта то?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Не, не, нисам достојан, ни сам достојан.

ХЛЕСТАКОВ: Ама шта то?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Ја бих се усудио... Ја код куће имам једну врло лепу собу за вас, сунчану, мирну... Али не, осећам и сам да би то била сувише велика част... Немојте се љутити — верујте ја сам вам то онако од чиста срца понудио.

ХЛЕСТАКОВ: А што, драге воље пристајем. Мени је далеко пријатније у приватној кући, него у овој меанчини.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Мени ће још како бити мило! А што ће се тек моја жена обрадовати! Така

је моја нараф. Гостопримство од кад знам за себе, а нарочито ако је гост образован човек. Ви немојте мислити да ја то говорим, да вам ласкам; не, ја немам тога порока, него вам најискреније говорим што мислим.

ХЛЕСТАКОВ: Покорно благодарим. И ја не волим дволичне људе. Мени се врло допада ваша искреност и љубазност, и ја, право да вам кажем, ја више не бих ни желео, но само да ми се указује оданост и уважење, уважење и оданост.

ПОЈАВА IX

*Исти и кафански момак, прати га Осип.
Бобчински извирује на врата.*

МОМАК: Изволели сте ме звати.

ХЛЕСТАКОВ: Да, донеси рачун.

МОМАК: Па малочас сам вам по други пут давао рачун.

ХЛЕСТАКОВ: А зар ја памтим твоје глупе рачунае. Говори: шта имам да ти платим.

МОМАК: Ви сте изволели првог дана наредити ручак, а сутра дан сте се само прихватили кечигом — а после сте непрестано јели на вересију.

ХЛЕСТАКОВ: Будало! Сад ћеш ми ту још набрајати — питам те: свега колико има?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Ама немојте се узнемиравати: он ће причекати. (Момку.) Марш напоље, послаће ти се.

ХЛЕСТАКОВ: Збила право кажете. (Оставља новац.)

(Момак оде. На врата извирује Бобчински)

ПОЈАВА X

Градоначелник, Хлестаков, Добчински.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Ако је по вољи да разгледате неке установе у нашој вароши, на пример болницу и друго?

ХЛЕСТАКОВ: А шта има тамо?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Па тако, да видите како је код нас... какав је поредак...

ХЛЕСТАКОВ: Па драге воље... да видимо.

(Бобчински промаља главу на врата)

ГРАДОНАЧЕЛНИК: После ако имате вољу, можете оданде и у окружну школу, да прегледате начин како се код нас науке предају.

ХЛЕСТАКОВ: Молим, молим.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Затим, ако бисте зажелили да посетите казнионицу и варошке апсане — да видите, како се код нас злочинци држе.

ХЛЕСТАКОВ: А зашто апсане? Боље да видимо добротворне установе.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Како је по вољи. А како мислите: намеравате ли у свом екипажу, или заједно са мном на фијакеру?

ХЛЕСТАКОВ: Па скоро да пођемо на вашем фијакеру.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (*Добчинском*): Онда за вас, Петре Ивановичу, неће бити места.

ДОБЧИНСКИ: Ништа то, ја ћу онако.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (*полако Добчинском*): Слушајте: потрчите, али трком, колико вас ноге носе, и однесите две цедуљице: једну у болницу Земљаники, а другу мојој жени. (*Хлестакову*) Смем ли замолити за допуштење да напишем у вашем присуству два-три ретка мојој жени да спреми што треба за дочек тако уваженог госта?

ХЛЕСТАКОВ: Али зашто? У осталом, ту је и мастило, него хартије — канда... мањ на овом меандријином рачуну...

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Могу баш и на њему написати. (*Пише и у исто време говори за себе.*) Чекај да видимо, како ће се окренути ствар после доручка и после флаше и препеченице! Па док му изнесемо наш губернијски рампаши: на око није бог зна шта, ал' и слона под сто обара. Само да ми је да дознам, шта је по чину... каква ли је зверка, и у којој, мери треба да се чувам од њега.

(Пошто напише, даје Добчинском који прилази к вратима, но у исти тај мах врата се откину са шарки, и Бобчински који је на другој страни ослушкује, полети заједно с вратима и стропашта се колико је дут на под. Бобчински се диже.)

ХЛЕСТАКОВ: Шта? Да се нисте јако ударили?

БОБЧИНСКИ: Ништа, ништа, без икаквог поремећаја, само на врх носа мала огработина! Тркнућу код Христијана Ивановича: он има неки добар фластер, па ће проћи ко руком.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (*даје Бобчинском знаком укор. Хлестакову*): Немојте се узнемиравати! Молим најпокорније, изволите! А вашем момку ћу рећи да пренесе куфтер. (*Осипу*) Чуј, пријашко, пренеси све код мене, код градоначелника — свако ће ти рећи где је. Молим најпокорније! (*Пропушта напред Хлестакова, и иде за њим но, окренувши се, рекне са прекором Бобчинском.*) А и ви опет — нисте нашли друго место да паднете — скљокоао се као мечка! (*Одлази; за њим Бобчински.*)

Завеса се спушта.

ЧИН ТРЕЋИ

Соба из првог чина.

ПОЈАВА I

Ана Андрејевна, Марија Антоновна — стоје код прозора у оним истим положајима.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Но ето, већ цео сат чекамо, а твом глупом лицкању никад крај: сасвим се лепо била обукла, ајак, још се непрестано намешта!... Ама не треба тебе слушати. Страшно се једим: као за пакост, нитде никог на улици! Баш као да су сви помрли.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Па свеједно, мама, за два-три минута ћемо и тако све дознати. Мора скоро и Авдотја доћи. (*Загледа се кроз прозор и врисне.*) Ах, мама, мама, неко иде, ено га на крају улице.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Где иде? Ти увек имаш некакве фантазије. А, збила, иде. Ко ли то, боже, иде? Омален... у фраку... Ко ли је, боже? А? Баш се једим. Ко би то могао бити?

МАРИЈА АНТОНОВНА: То је Добчински, мамице!

АНА АНДРЕЈЕВНА: Какав Добчински! Ти тек макар шта уобразиш... није ни налик на Добчинског. (*Маше марамом.*) Еј, ви, одите овамо! Брже!

МАРИЈА АНТОНОВНА: Бога ми, мама, Добчински.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Но, ето, оћеш само да се пртерујеш. Кажем ти — није Добчински.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Аха, аха, мамице? Јесам ја казала да је Добчински?

АНА АНДРЕЈЕВНА: Но, добро, Добчински је, сад видим, — шта зијаш? (*Виче кроз прозор.*) Брже, брже, та што тако милите? А где су они? А? Та говорите и отуд — свеједно. Шта је? Врло строг?

А мој муж, мој муж? (*Малко се одмакне од прозора. Љутито.*) Боже, што је глуп: додод не уђе у собу, ни речи не уме рећи!

ПОЈАВА II

Исте и Добчински.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Но реците, молим вас, но, зар вас није срамота? Ја сам се само на вас једино и уздала, као на уредног человека: сви наједаред отрчаше, па и ви за њима! А ја, ето, све досад једне речи не могу да чујем. Зар вас није стид! Ја сам вам крстила и вашег Вањичку и Лизањку, а гле шта ви са мном чините!

ДОБЧИНСКИ: Бога ми, кумо, тако сам трчао да вам посведочим поштовање, да ево још не могу да се издувам. Моје поштовање, Марија Антоновна!

МАРИЈА АНТОНОВНА: Добар дан, Петре Ивановичу.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Но, па шта је? Дед причајте нам: шта је тамо и како је.

ДОБЧИНСКИ: Антон Антонович вам ево послao писамце.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Но па ко је он? Ђенерал?

ДОБЧИНСКИ: Не, није ђенерал, ал' се, вала, ни ђенерала не боји... такво образовање и некако достојанствено кретање...

АНА АНДРЕЈЕВНА: А, то је дакле онај исти о коме су писали мом мужу.

ДОБЧИНСКИ: Да, да — баш тај исти. То сам први ја пронашао — заједно са Петром Ивановичем.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Но па причајте нам шта је и како је?

ДОБЧИНСКИ: Па, фала богу, све је добро. Спочетка је Антона Антоновича малко опоро дочекао; љутио се и казао да је и у гостионици све рђаво, и да код вас неће доћи, и да он неће због њега да седи у апсу; но после, кад се уверио о невиности Антона Антоновича и кад се с њиме

мало искреније поразговорио он је одмах изменио мисли, и, фала богу, све пође добро. Сад су отишли да разгледају добротворне установе... У један мах признајем, Антон Антонович већ помислише да није било какве тајне доставе па се, бога ми, и ја мало уплаших.

АНА АНДРЕЈЕВНА: А што ви да се плашите? Ви нисте у државној служби!

ДОБЧИНСКИ: Па тако, знате л': кад великаш говори, человека и нехотице обузме некакав страх.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Но свеједно... све су то глупости. Него причајте ми: како изгледа? Је л' стар или млад?

ДОБЧИНСКИ: Млад, млад човек, тако једно двадесет и три године; а говори сасвим као старац. „Драге“, вели, „вље, ја ћу поћи и тамо, и онамо...“ (Маше рукама.) Све вам он то... тако дивно. „Ja“, вели, „волим и да напиша, и да прочитам понешто, али ми“, вели, „смета што је у соби мрак“.

АНА АНДРЕЈЕВНА: А како изгледа: бринет или блондин?

ДОБЧИНСКИ: Не, више је — шантрет,¹⁾ а очи му играју као на зејтину: страх га погледати!

АНА АНДРЕЈЕВНА: Шта ли ми то муж пише? (Чита.) „Журим се да те известим, душице, да је моје стање у први мах било врло жалосно; али уздајући се у милосрђе божије, за два кисела краставца засебно, и пола порције кавијара — рубљу и двадесет и пет копејака...“ (Застане.) Ја ништа не разумем: какви су то кисели краставци и кавијар?

ДОБЧИНСКИ: А — то су Антон Антонович на брузу руку писали на употребљеној хартији: то је ту некакав кафански рачун био написан.

АНА АНДРЕЈЕВНА: А, да, право кажете. (Чита и даље.) „Али уздајући се у милосрђе божије, мислим да ће се све добро свршити. Спреми брже собу за важног госта, ону са жутим тапетама; за ручак немој ништа нарочито да спремаш, јер ћемо се прихватити у болници, код Артемија Филиповића, него вина спреми повише; поручи бакалину Абулину да пошље најбољега вина што га има, јер

¹⁾ Кестењаст, смеђ (искварено франц.)

ћу му иначе сав подrum испретурати. Љубећи ти, душице, руку, остајем твој Антон Сквозњик-Дмухановски...“ Ах, боже мој! Па то онда треба што брже! Еј, има л' кога тамо? Мишка!

ДОБЧИНСКИ (потрчи, и виче на вратима): Мишка! Мишка! Мишка! Мишка улази.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Чуј, трчи код бакалина Абулина... ал' чекај, дају ти цедуљицу. (Седа за сто, пише писамце и истовремено говори.) Ову цедуљицу подај кочијашу Сидору нек отри код Абулина и донесе вина. А ти хајде одмах лепо да успремиш ову собу за госта. Тамо да метнеш постельју, умиваоник и друго.

ДОБЧИНСКИ: Ана Андрејевна, ја ћу да отрчим да видим како он то тамо прегледа.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Идите, идите, нећу да вас задржавам.

ПОЈАВА III

Ана Андрејевна и Марија Антоновна.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Но, Машењка, ми сад треба да гледамо да се лепо опремимо. То ти је, брате, престоничка мустра: сачувај боже, да нам се што не подсмене. Теби би најбоље стојало, да обучеш плаву хаљину са карнерчићима.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Их, мама, зар плаву! Мени се она ништа не допада: и Јаљкина Тјапкина има плаву хаљину, и Земљаникина кћи је такође у плавом. Не, боље да обучем ону са цветићима.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Са цветићима!... Ти би, цркла, да не идеши уз нос, бога ми! Плаво ће ти лепше стојати, јер ја хоћу да обучем крем; ја врло волим крем.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Ах, мамиће, вама крем не стоји лепо.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Шта, мени крем не стоји лепо?

МАРИЈА АНТОНОВНА: Дабогме да вам не стоји, да се кладим у што хоћете, да вам не стоји лепо:

јер крем хаљина стоји лепо само оном, чије су очи сасвим загасите.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Но фала богу, па зар моје очи нису загасите? Још како су газасите. Какве глупости говори! Како да нису загасите, кад сам ја увек макова дама, кад гледам у карте.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Ах мамице, ви сте више црвена дама.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Глупости, страшне глупости! Никад ја нисам била црвена дама. (*Журно одлази заједно са Маријом Антоновном и говори иза сцене.*) Макар штогод уобрази! Црвена дама! Од куд јој само на памет паде!

Кад оне оду врата се отварају, и Мишка избацује из њих ђубре. На друга врата улази Осип са куфтером на глави.

ПОЈАВА IV

Мишка и Осип.

ОСИП: Куда ћу да прођем?

МИШКА: Овамо, чико, овамо!

ОСИП: Чекај — прво да се одморим. Џаба ти било и таквог живота! На празан трбу — сваки је терет тежак.

МИШКА: А је л' те, чико: 'оће л' скоро ваш ќенерал?

ОСИП: Какав ќенерал?

МИШКА: Па ваш господин.

ОСИП: Мој господин? Па какав је он ќенерал?

МИШКА: А зар није ќенерал?

ОСИП: Па оно... ќенерал јест, ал'... од — друге руке.

МИШКА: А је л' то више или мање од правог ќенерала?

ОСИП: Више.

МИШКА: Е, гле, молим те. Зато ли су се ови наши толико устумарали!

ОСИП: Чуј, синко: ти си, видим, промуђурно момче; би л' ти мени мого наћи што да ручам.

МИШКА: Ваш ручак, чико, још није готов. За вас нису наша проста јела. Него док ваш господин седне за ручак, онда ће се и за вас од његовог јела одвојити.

ОСИП: Добро, добро. А шта имате од простих јела?

МИШКА: Купус с месом, кашица и гибаница.

ОСИП: Море дај ти то овамо, и тај купус и кашицу, и гибаницу! Не мари, све ћемо ми то да ручамо. Него, дед да однесемо овај куфтер. Има л' тамо кавкав други излаз.

МИШКА: Има, има.

Обојица носе куфтер у споредну собу.

ПОЈАВА V

Пандури отварају оба крила од врата. Улази Хлестаков; за њим градоначелник, затим управник доброврорних установа, школски надзорник, Добчински и Бобчински са фластером на носу.

Градоначелник указује пандурима на патосу хартијицу — они трче и подижу је, гурајући један другог у журби.

ХЛЕСТАКОВ: Лепе установе. Допада ми се што овде код вас путницима показују све што има у вароши. У другим варошима ми ништа нису показивали.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: У другим варошима, усуђујем се приметити вам, начелници и чиновници више се старају за своју корист; а код нас, може се рећи, нема друге помисли, него да тачношћу и будном пажњом заслужимо наклоност високих старешина.

ХЛЕСТАКОВ: А доручак је био врло добар; скоро сам се прејео. Је л' то код вас сваки дан тако?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Нарочито за тако милог госта.

ХЛЕСТАКОВ: Волим ти, брате, да што лепо поједем. Јер човек зато и живи, да бере цвеће уживања. Како се зваше она риба?

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ (*притрчи му*): Лабардан.

ХЛЕСТАКОВ: Врло укусна. А где смо ми то доручковали? У болници канди?

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Тачно, у добротворном заводу.

ХЛЕСТАКОВ: Сећам се, сећам се, неки кревети... А болесници вам оздравили? Нешто их је мало тамо било?

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Остало их је једно десетак, не више; а остали су сви оздравили. То је тако већ удешено, такав је код нас ред. Од оно доба откако сам ја узео управу — вама ће се можда учинити невероватно — сви, као муве... оздрављају. Још болесник није ни ушао у болницу, а већ је здрав; и не толико лековима, колико поштењем и редом.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Велика вам је главобоља градоначелничка дужност! Шта је ту сваковрсних послова — само у погледу чистоће и оправке. И најпаметнији човек би био на муци, али — богу хвала — све иде како треба. Други неки градоначелник, разуме се, радио би за своју корист; али ја, верујте, и кад легнем да спавам све мислим: „Господе боже мој, како да све урадим па да претпостављени виде колико сам ревностан и да буду задовољни?“ Хоће ли ме наградити или неће, наравно, њихова је воља, али ћу бар бити миран у душам. Када је у граду све у реду, када су улице почишћене, кад се са апсеницима добро поступа, када је пијанаца мало... шта мени више треба? А ја, нећу ја никаквих почасти. Сад, наравно, примамљиво је то, али пред врлином — све је прах и таштина.¹⁾

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ (*за себе*): Гледај несрећника како се распричao. Дао му бог па уме!

¹⁾ Последњих неколико реченица (од „И најпаметнији човек...“) нема у преводу Јована Максимовића, па их је приређивач за ову прилику сам превео.

ХЛЕСТАКОВ: То је истина. И ја, видите ли, волим тако неки пут да се дам у мисли: неки пут прозом, а други пут испадну и стихови...

БОБЧИНСКИ (*Добчинском*): Истина је, све је истина, Петре Ивановичу! Какве мисли... Види се, да је велике науке учил.

ХЛЕСТАКОВ: Реците ми, молим вас, има л' ту код вас какве забаве, друштва, где би човек могао, на пример, мало карата играти?

ГРАДОНАЧЕЛНИК (*за себе*): Ехе, знамо ми, голубе, куд ти шибаш! (*Гласно*) Боже сачувай! Нема овде ни помена од таквих друштава. Ја карте свога века у руке нисам узимао; не знам чак ни како се то игра. Ја просто не могу да их видим очима, па кад ми се деси да негде случајно видим тако неког маковог краља или какву другу карту, мени се тако смучи да само тек отпљунем. Једаред сам некако у вече децу забављао, па им случајно начиним кућу од карата. После сам сву ноћ сањао карте, не било их! Просто не знам како неко може да упропашћује на њих своје драгоцене време.

ЛУКА ЛУКИЧ (*за себе*): А мени, несрећник, диже синоћ сто рубала.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Ја велим боље да то време употребим на државну корист.

ХЛЕСТАКОВ: Ама не, немате право... Све зависи од тога како ко гледа на ствар. Ако ви на пример играте па кад треба да адуптирате — а ви се повлачите, онда дабогме... ко вам је крив... Не, немојте да кажете; неки пут је врло привлачна ствар окренути карте.

ПОЈАВА VI

Исти, Ана Андрејевна и Марија Антоновна.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Дозволите да вам представим моју породицу: жену и ћерка.

ХЛЕСТАКОВ (*клањајући се*): Како сам срећан, госпођо, што имам на неки начин задовољство да вас видим.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Нама је још пријатније видети такву особу.

ХЛЕСТАКОВ (*цифра се*): Али молим, молим, госпо, напротив, мени је још пријатније.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Ама не може бити. Ви сте тако љубазни па хоћете да нам правите комплимент. Седите, молим покорно.

ХЛЕСТАКОВ: И стојати поред вас — за мене је срећа; у осталом, ако баш неизоставно тако хоћете, ја ћу сести. Како сам срећан, што најзад седим поред вас!

АНА АНДРЕЈЕВНА: Молим, молим, ја то никако не смем примити на свој рачун... Ја мислим да вам је после престонице странствовање морало бити врло непријатно.

ХЛЕСТАКОВ: Страшно непријатно... Кад човек навикне, *comprenez vous*,¹⁾ да живи у великом свету, па се наједаред нађе на путу: прљаве меане, мрак необразованости... Да није, признајем, овог слушаја који ме је... (*Погледа на Ану Андрејевну и цифра се пред њом*.) тако богато наградио за све...

АНА АНДРЕЈЕВНА: Збила, то мора да је за вас врло непријатно.

ХЛЕСТАКОВ: У осталом у овом тренутку ми је врло пријатно.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Ама неће бити! Ви ми много ласкате. Ја то не заслужујем.

ХЛЕСТАКОВ: Ко каже да не заслужујете? Ви, госпођо, заслужујете.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Па ја живим у селу...

ХЛЕСТАКОВ: Да, али и село има своја брдаша и поточиће... Оно, наравно, нико га неће хтeti упоређивати са Петроградом! Ex, Петроград! то вам је живот, бога ми! Ви, можда мислите, ја тамо само преписујем; не, ја и начелник одељења смо врло добри пријатељи. Дође тек па ме лупне по рамену: „Дођи ми, побратиме, на ручак!“... Ја само на часак свратим у министарство, колико тек да им кажем: то ћете ето тако. А после већ преписивач, прави канцеларијски папир, тек само пером крп... крп... пише, брате, па све везе. Хтедоше и мене да произведу за колешког

асесора,¹⁾ ал' рекох, зашто? Одација чим ме угледа, одма трчи с четком: „Дозволите“, вели, „Иване Александровичу, да вам“, вели, „ципеле очистим“. (*Градоначелнику*.) А што ви, господо, стојите? Молим вас, седите!

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Наш чин је такав, да можемо и стојати.

Сви заједно. АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Можемо и стојати.

ЛУКА ЛУКИЧ: Немојте се узнемиравати.

ХЛЕСТАКОВ: Не гледајте сад на чин и рангове — него изволте, седите. (*Градоначелник и сви седају*.) Ја нисам љубитељ церемонија. Напротив, ја још увек гледам да се провучем неопажен. Ал' бадава — просто ми је немогућно да се сакријем. Тек што се појавим на улици, већ чујем са свих страна: „Ено“, веле, „иде Иван Александрович!“ А једаред су, чак, мислили да сам главнокомандујући: испаде ти војска из касарне и поздрави ме са пушком пред прсима. Тек после ми официр, мој познаник, рече: „Е, брате, а ми од тебе мислили да је главнокомандујући“.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Е, глете, молим вас.

ХЛЕСТАКОВ: С лепим глумицама сам познат. Јер ја знате л' и разне водвиљчиће... С књижевницима сам често у друштву. Ја и Пушкин смо врло добри пријатељи. Често му тек рекнем: „Но, како је, брат-Пушкине?“ — „Па тако, брате“, обично ми одговори: „ето... све тако некако...“ Велики оригинал!

АНА АНДРЕЈЕВНА: Ви дакле и пишете? То мора да је врло пријатно — бити писац! Ви сигурно и у часописима штампате?

ХЛЕСТАКОВ: Да, и у часописима штампам. Мојих дела има много: *Фигарова женидба*, *Роберт*

¹⁾ Једно од чиновничких звања којих је у Русији — према подели коју је завео Петар Велики још 1722 — било четрнаест. Највиши, четрнаеста група био је губернијски регистратор, и њој је свакако припадао Хлестаков. Титуларни саветник био је у деветој, колешки асесор у осмој, а дворски саветник у седмој групи. Занимљиво је да се таква подела на чинове задржала све до октобарске револуције.

¹⁾ Схватате (франц.)

Баво, Норма¹⁾ и имена им се већ не сећам! И то сам ја све случајно: ни мислио нисам да пишем, али позоришна дирекција навалила: „Молим те, брате, напиши дер нам нешто!“ А ја мислим: „Па, најпосле, што не бих!“ Те тако седнем, и за једно вече, канда, све напишао, и задивим сваког. Мени мисли необично лако теку. Све што је било под именом барона Брамбеуса, Фрегате Надежде, и Московски Телеграф . . .²⁾ све сам то ја написао.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Та шта говорите, дакле ви сте барон Брамбеус?

ХЛЕСТАКОВ: Наравно. Ја свима њима поправљам чланке. Издавач Смирдин³⁾ ми за то четрдесет хиљада плаћа.

АНА АНДРЕЈЕВНА: То је онда јамачно и *Јуриј Милославски*⁴⁾ ваше дело?

ХЛЕСТАКОВ: Да, наравно, то је моје дело.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Одмах сам помислила.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Ах, мама, па тамо пише да је то Загоскинов роман.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Гледај је само! Знала сам да ћеш се чак и ту препирати.

ХЛЕСТАКОВ: Ах, да, то је истина: то је збила Загоскинов роман; али има још један *Јуриј Милославски*, а тај је мој.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Ја сам јамачно вашега читала. Дивно сте га написали!

ХЛЕСТАКОВ: Морам вам признати, ја само за литературу живим. Моја је кућа прва у Петрограду. Тако је и позната: кућа Ивана Александровича. (*Обраћа се свима.*) Учините ми доброту, господо, кад вас пут нанесе у Петроград, изволте, изволте код мене. Јер ја балове дајем.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Могу мислити са каквим се тамо укусом и сјајем дају балови.

¹⁾ *Фигарова женидба* је комедија Пјера Бомаршеа, по којој је Моцарт компоновао истоимену оперу. Роберт Баво је опера Љакома Мајербера, а *Норма* опера Винћенца Белинија.

²⁾ Барон Брамбеус је псеудоним руског књижевника из тридесетих година XIX века О. И. Сенковског. *Фрегата Надежда* је новела А. А. Бестужева-Мерлинског, а *Московски телеграф* лист који је издавао Н. А. Польјовој.

³⁾ А. Ф. Смирдин је у Гогольево доба заиста био познат књижар и издавач у Петрограду.

⁴⁾ Дело савременог књижевника М. Н. Загоскина.

ХЛЕСТАКОВ: Просто и не говорите. На столу је, на пример, лубеница — за седам стотина рубаља лубеница: Супа у чинији тек што је стигла лађом из Париза; дигнете поклопац а оно се пуши пара, какву никад видели нисте. Сваки дан сам на баловима. Ми смо тамо саставили и једно друштво да се картамо виста: министар иностраних дела, француски посланик, енглески, немачки посланик и ја. Неки пут се тако закартам, па се страшно уморим . . . Кад устрчим уз степенице у свој стан на четвртом спрату — тек само рекнем куварици: „На, Мавра, шињељ“ . . . А где, шта ја то говорим — ја и заборавио да ја живим на првом спрату. Имам да пређем само једне степенице . . . Него, занимљиво вам је погледати код мене у предсобљу, пре но што изјутра устанем . . . ту вам се гурају и мувaju грофови и кнажеви, зује као бумбарови, тек само чујеш ж . . . ж . . . ж . . . Неки пут сврати и министар . . . (*Градоначелник и остали са страхопопштовањем устају са својих столица.*) Мени чак и на поштанским пошиљкама пишу: ваше превасходство. Једанпут сам чак управљао одељењем министарства. Испаде некако чудновато: начелник беше отпутовао — куд је отпутовао, није се знало. Но наравно, почеше претресати: како, шта, ко да заузме његово место? Било је много и ћенерала којима беше зинуло срце на то место. И примише се, али кад приђоше послу . . . јок, брате, мучна посла! На изглед — лака ствар, али кад боље разгледаш — ћаволски тешко! Виде, немају куд — хајд к мени! И док длан о длан, а по улицама курири, курири, курири . . . можете себи представити, тридесет и пет хиљада самих курира! „Каква је ситуација?“ — питам их ја. „Иване Александровичу, хајдете да управљате министарством!“ Ја, право да вам кажем, малко се скоро збуних, изиђох у шлафроку; хтедох да одбијем, али шта сам знаю? — ствар, рекох, може да дође и до цара, а после ту је и кондуктна листа . . .⁵⁾ „Па добро“, рекох, „господо, примам дужност, примам“, рекох, „сад што му је, ту му је“, рекох, „ја примам, али код мене нема шале. Свако нека добро отвори очи! јер ја,

⁵⁾ Спис у који су се уносили подаци о способности, владању и поступцима службеника, нека врста личног досијеа.

брате . . .“ И збиља, кад пролазим кроз министарство, просто: страх и трепет, све ти то дрхти, као прут. (*Градоначелник и остали дрхте од страха; Хлестаков све већма пада у ватру.*) О! Ја не знам за шалу, све сам ја њих научио памети! Мене се и сам Државни савет боји. Па тако и треба најзад. Ето, такав сам вам ја! Ја се ни на кога не осврћем: ја свима кажем: „Ја сâм себе знам, сâм“. Ја сам свуд, свуд. У двор сваки дан идем. Ја ћу сутра бити произведен за фелдмарш . . .

Оклизне и у мало што не падне на под, али га придрже чиновници с поштовањем.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (*прилазећи му и тресући се свим телом, напреже се да изговори*): А ва-ва-ва . . . ва . . .

ХЛЕСТАКОВ (*брзим, наглим гласом као пренувши се*): Шта?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: А ва-ва-ва . . . ва . . .

ХЛЕСТАКОВ (*као и пре*): Ништа не разумем — бог би га знао шта говори!

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Ва-ва-ва . . . щество превасходство, је л' по вољи да се мало одморите? . . . Ето ту вам је и соба, све што је потребно.

ХЛЕСТАКОВ: Којешта — какав одмор! У осталом, не би с горег било. А доручак вам је, господо, добар . . . задовољан сам, задовољан сам. (*Декламује.*) Лабардан! Лабардан! (*Улази у споредну собу, за њим градоначелник.*)

ПОЈАВА VII

Исти, осим Хлестакова и градоначелника.

БОБЧИНСКИ (*Добчинском*): Е, то вам је, Петре Ивановичу, човек! Ето шта значи човек! Од кад сам посто, нисам био у близини тако важне персоне — у мал' што нисам умро од стра'. Како мислите, Петре Ивановичу, ко је он у смотрењу чина?

ДОБЧИНСКИ: Па . . . тешко те није ћенерал.

БОБЧИНСКИ: А ја опет мислим да њему ћенерал није ни за мали прст: ил' ако је и ћенерал, онда мора да је бар ћенералисимус. Јесте л' га чули како је прикљештио Државни савет? Ајдемоте да што пре испричамо Амосу Фјодоровичу и Каробкину. Збогом остајте, Ана Андрејевна.

ДОБЧИНСКИ: Збогом, кумо!

(Обојица оду.)

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ (*Луки Лукичу*): Просто, страшно! А зашто, ни сам не знам. А ми још нисмо ни у мундирима. А шта велите, кад се испава, па накити какву горопадну доставу у Петроград? (*Одлазе замишљени, заједно са школским надзорником, промрсивши.*) Збогом, госпођо!

ПОЈАВА VIII

Ана Андрејевна и Марија Антоновна.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Ах, како је мио.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Како је златан!

АНА АНДРЕЈЕВНА: Па какво фино понашање! Одмах му се види да је из престонице. Па ти манири . . . па . . . ама све му је, брате, некако . . . Ах, како волим. Ја страшно волим такве младе људе! Просто ме је очарао. Него и ја сам се њему допала: приметила сам — непрестано је у мене гледао.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Ах, мама, па он је у мене гледао.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Немој ми, молим те, досачијивати твојим глупостима! Оне су овде сасвим неумесне.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Не, мамице, бога ми!

АНА АНДРЕЈЕВНА: Но, ето. Мора она увек да противуречи! Ма шта да рекнем — она увек против! Откуд је на тебе гледао? И као зашто би он у тебе гледао?!

МАРИЈА АНТОНОВНА: Бога ми, мама, непрестано ме је гледао. И кад је оно почeo да говори о књижевности, он је погледао у мене, и после, кад је причао како се картао виста са посланицima, и тада је погледао у мене.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Но, може бити, ако те је можда онако узгрed једаред погледао, па и то тек да се каже — „Дед“, вели, „да и ову мало погледам!“

ПОЈАВА IX

Исти и Градоначелник.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (улаzi на прстима): Псс . . . с . . .

АНА АНДРЕЈЕВНА: Шта је?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Море, нисам му требао дати толико да пије! Јер шта ћемо, наопако, ако је истина макар половина од онога што је причао. (Замисли се.) А што да не буде истина? Човек кад се опије, он све изнесе на пазар: што на срцу, то и на језику. Наравно, малко је и слагао; ал' без лагања нема разговора. Са министрима се карта и у двор одлази . . . Па, бога ми, што више размишљам . . . Љаво би га знао, не знам сâм шта да мислим; просто ми се чини као да стојим на каквом звонику, или хоће да ме вешају.

АНА АНДРЕЈЕВНА: А мене ништа није било стра', ја сам просто видела у њему једног образованог, светског човека вишег тона, а његови чинови и рангови ме се баш ништа не тичу.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Но, већ ви женске. Само реци: женско — па је доста — све си казао. Ви се ни бога, ни цара не бојите. Тек наједаред бубните шта било, па останете живе. Брига вас! Јер шта вам ко може? Може вас само ишибати, и ништа више, а нас кад докопа за врат — одосмо без трага! Него, ти си се, драга моја, према њему тако слободно понашала као да је то неки Добчински.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Препоручујем ти да се за то ни најмање не секираш. Нећу само да се размећем,

ал' ја бих ти могла тако нешто казати . . . (Погледа у кћер.)

ГРАДОНАЧЕЛНИК (за себе): Но, с вама не вреди ни говорити. Е, брате, откуд ова беда наиђе! Просто, још не могу да дођем к себи од стра'. (Отвара врата и говори кроз врата.) Еј Мишка! Зови пандуре, Звиждалова и Буботкина: они су ту негде око капије. (После краћег ћутања.) Све ти је, брате, данас друкчије на свету: ето, на пример, баш овај ревизор! Да је бар, да рекнеш, наочит; да има неки господствен изглед — јок, него жгољаво, штркљасто — ко ће га, врага, познати ко је. Ајд, кад наиђе неки од војне струке — ипак има неки изглед, ал' кад обуче, брате, тај фрак — просто као мува са подсеченим крилима . . . Него, дуго се јутрос пренемагао у гостионици: почeo да извија и траг да замеће — не можеш да га ухватиш ни за реп, ни за главу. Али, ипак, најзад, попусти. Напричao још и више, но што треба. Види се да је још млад и зелен.

ПОЈАВА X

Исти и Осип. Сви му трче у сусрет, дозивајући га руком.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Оди, оди, голубе!

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Тс . . . с . . . Шта је? Шта је?
Слава ли?

ОСИП: Још не, малко се тегли.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Чуј, како се ти зовеш?

ОСИП: Осип, госпођо.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (жени и кћери): Ама умукните већ једаред! (Осипу) Па како си, синовче, јеси л' добро ручао?

ОСИП: А, покорно благодарим; нараницли су ме, да кажете, домаћински.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Је л', момче, да ми кажеш: код твог господина мора да долази много грофова и кнежева?

ОСИП (за себе): Сад шта да јој кажем? Него, кад

су ме сад овако добро почастили, после ће јамачно још и боље. (Гласно.) Дабоме, долазе и грофови.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Душице, Осипе, како је твој господин леп!

АНА АНДРЕЈЕВНА: Чуј, Осипе, кажи ми, молим те, како он . . .

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Ама докле ћете већ торокати? Не може човек до речи доћи од вас! Но, па како је, пријатељу? . . .

АНА АНДРЕЈЕВНА: А какав чин има твој господин?

ОСИП: Па . . . како да вам кажем? . . . чин . . . обичан чин!

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Е, брате, баш сте досадне са тим вашим глупим питањима! Не дате човеку озбиљне речи проговорити. А је ли, пријатељу, какав је твој господин? Је ли строг? Да л' хоће неки пут да натрља уши чиновницима, а?

ОСИП: Да, он воли ред. Он воли да му је све исправно.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: А мени се ти врло допадаш. Ти, прико, мора да си неки добар човек. Но, а како . . .

АНА АНДРЕЈЕВНА: Чуј, Осипе душо, а како твој господин тамо — да л' носи униформу или . . .

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Ама умукните већ једаред, чегртальке једне! Овде је ствар озбиљна: овде је живот човеков у питању. . . (Осипу) Е, прико, ти се мени врло допадаш. На путу, знаш, није зорег попити коју чашу добра пића — па ево ти две сребрне рубље напојнице.

ОСИП (*примајући новац*): Најпокорније вам хвали, господару! Бог нек вас поживи! Ја сам човек сирома — то је мени лепа закрпа.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Лепо, лепо — баш ми је мило. Па како, прико . . .

АНА АНДРЕЈЕВНА: Чуј, Осипе, а какве се очи највише допадају твоме господину?

МАРИЈА АНТОНОВНА: Осипе, душо! Како је златан носић у твога господина!

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Ама чекајте, брате, пустите ме. . . (Осипу) Чуј, прико, кажи ми, молим те: на шта највише обраћа пажњу твој господин, то јест, шта му се тако на путу највише допада?

ОСИП: Он воли, како да вам кажем . . . како му

где дође. Ал' највећма воли кад га лепо дочекају и кад га добро почасте.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Кад је добар ручак?

ОСИП: Да, добар ручак. Јер ето, шта сам ја, каз'ти, један простак, властеоски поданик, ал' он воли да и мени буде добро. Бога ми! Шта пута, кад тако негде свратимо, а он ме после путем пита: „Но, Осипе, јесу л' те лепо почастили?“ — „Боме рђаво, ваше благородство!“ — „Е“, вели, „Осипе, то је неки рђав домаћин. Подсети ме“, вели, „кад се вратимо кући.“ „Ex“, мислим се ја, (*одмахнувши руком*) „нек иде с милим богом! Ја сам човек прост.“

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Па тако и јесте — право кажеш. Малочас сам ти дао на пиће, а ево ти и на дуван.

ОСИП: Ама није потребно, ваша благородност. (*Ставља новац у цеп*) Мањ да попијем у ваше здравље.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Ходи, Осипе, да ти и ја дам.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Осипе, душо, пољуби твог господина!

Чује се из друге собе како се Хлестаков лако накашљава.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Псс . . . с . . . (дизже се на прсте; ова сцена је полугласна). Да се нисте усудиле лармати! Одлазите! Доста сте торокале . . .

АНА АНДРЕЈЕВНА: Ајдемо, Машењка! Да ти кажем шта сам на госту приметила — то само нас две на само можемо једна другој казати.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Но, и то ће бити неки разговор! Да их човек чује — па одма уши да запуши. (*Обраћа се Осипу*) Е, прико . . .

ПОЈАВА XI

Исти, Буботкин и Звиждалов.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Псс . . . Шта лупате тим чизметинама, ко мечке. Направили узбуну ко да неко дваест товара с кола збацује! Где сте цео дан — не било вас!

БУБОТКИН: Ишао сам по наредби . . .

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Пс . . . (запуши му уста)
Што се дереш, ваљда нисам глув! (*Имитира га.*)
„Ишао сам по наредби.“ Урла као скелација!
(Осипу) Е, прико, ти сад иди, па спремај што је
потребно за господина. Што год има у кући и што
ти затреба — све испги. (*Осип одлази.*) А ви — ту да
будете на кућном улазу, да ми се нисте макли с
места! Никог страног у кућу да не пуштате, а
нарочито ћифте и бакале! Ако макар једног у кућу
пустите, ја ћу вас . . . Чим угледате да неко иде с
каквом тужбом, па макар и да није с тужбом, али је
налик на человека који хоће да ме тужи, одма га
ватај за јаку и терај! Овако, овако! Што јаче
можеш! (*Показује ногом.*) Јесте л' чули? Псс . . .
псс . . .

(*Одлази на врховима прстију одмах за пандурима.*)

ЧИН ЧЕТВРТИ

Иста соба у кући градоначелниковој

ПОЈАВА I

Улазе пажљиво, скоро на прстима: Амос Фјодорович, Артемије Филипович, поштар, Лука Лукич, Добчински и Бобчински, сви у пуној паради и у мундирима. Цео призор иде полугласно.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ (*размешта их све у полукруг*): Тако вам бога, господо, брже у круг, и
што више пазите на ред! Ко ће да га зна? Тај ти и у
двор иде, и Државном савету буквицу чита! Наме-
стите се на војнички начин, неизоставно војнички!
Ви, Петре Ивановичу, скокните на ту страну, а ви
Петре Ивановичу, станите ево овде.

Оба Петра Ивановича претрче хитро на прстима.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Како знате, Амосе
Фјодоровичу, али ја мислим да ту нешто треба
предузети.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Шта, на прилику?

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Па, зна се, шта.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Је л' да подмажемо?
(Знак.)

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Наравно и да под-
мажемо.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Ама опасна је то ствар —
надаће ларму: државник је то, брате! Мањ у виду
каквог прилога од стране племства, на прилику, за
какав споменик?

ПОШТАР: Илити пак: „Ево, дошао поштом но-
вац, неизвесно од кога и за кога?“

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Пазите ви да вас тај
не отправи поштом где шеве не певају . . . Слушај-

те: те се ствари не раде тако у добро уређеној држави. Што ће нас ту читав ескадрон? Треба да му се представљамо један по један, између четири ока и... овај... оно даље (*прстима и гестом представља давање новца*). Ни твоје рођено уво да не чује! Тако се то ради у добро уређеном друштву! Ето, ви Амосе Фјодоровичу, први почните.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Не, боље почните ви: у вашем је заводу високи гост хлеб и со окусио.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Онда боље Лука Љукич, као просветитељ омладине.

ЛУКА ЉУКИЧ: Не могу, не могу, господо! Ја сам, признајем вам, тако васпитан, да чим са мном проговори неко, који је макар само за један степен по чину виши, ја просто сав претрнем, збуним се, а језик као да ми се у кљусу ухвatio. Не, господо, ослободите ме, бога ми, ослободите ме!

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Али, Амосе Фјодоровичу, нема ко други, осим вас. Ви кад говорите, као да је Цицерон прозборио.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Та шта то говорите, какав Цицерон! Зар што се неки пут одушевим, кад говорим о заседи и ловачким керовима...

СВИ (*навале на њега*): Не, не говорите ви само о керовима, ви знате и о кули вавилонској... Не, Амосе Фјодоровичу, не остављајте нас, тако вам бога, будите нам отац и заштитник!... Аман, Амосе Фјодоровичу.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Ама, оканите ме се...

У тај мах чују се кораци и накашљавање у соби Хлестаковљевој. Сви се журе што пре к вратима, турају се и гледају да што пре изађу, но при томе је немогућно да неко неког и не притњечи.

ГЛАС БОБЧИНСКОГ: Ајај, Петре Ивановичу, стадосте ми на ногу!

ГЛАС ЗЕМЉАНИКИН: Ајај, мајко моја, где ћу се угушити јутрос.

Најзад се чује неколико усклика: „*Jaoj, куку! Jaoj, мајко моја*“, сви се некако изгрују напоље, и соба остане празна.

ПОЈАВА II

Хлестаков сам улази са сањивим очима, подбулим од спавања

ХЛЕСТАКОВ: Ја сам, канда, прилично одспавао. И од куд, брате, толике перине и душевци? Сав сам се ознојио. Него, мора да су ми јуче нешто помешали у вино: још ми и сад бучи глава. Овде се, као што видим, човек лепо може провести. Волим ти, брате, добар дочек, и највише ми се, признајем, допада, кад ми од свег срца угађају, а не онако, из рачуна. А ћерка начелника је врло лепа, а ни мамица канда није с раскида... Не, ја не знам, ал' мени се, бога ми, врло допада овакав живот...

ПОЈАВА III

Хлестаков и Амос Фјодорович.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ (*уђе и застане, говори за себе*): Спасавајте, божји угодници! Дрхте ми колена, једва се држим! (*Гласно, укрутивши се јако и придржавајући руком сабљу*.) Част ми је представити вам се: судија овдашњег окружног суда, колешки асесор Јапкин-Тјапкин.

ХЛЕСТАКОВ: Изволте сести. Дакле ви сте овде судија?

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Осам стотина шеснаесте сам изабран на три године, по вољи племства, па сам и даље остајао на дужности до данашњег времена.

ХЛЕСТАКОВ: Па није рђава ствар бити судија?

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: У току три трогодишња периода предложен сам за орден Владимиров 4-ог степена од стране старешине. (*За себе*.) Паре ми у шаки, а длан ми гори.

ХЛЕСТАКОВ: Мени се допада Владимиров орден. А, вид'те, Ана 3-ег степена већ није така.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ (*помаља помало напред*

стиснуту шаку. За себе.): Господе боже не знам где сам. Као да седим на жеравици.

ХЛЕСТАКОВ: А шта вам је то у руци?

АМОС ФЈОДОРОВИЧ (*сасвим се збуни и испусти банке на под*): Ништа.

ХЛЕСТАКОВ: Како ништа? Ја ето видим, новац вам испао.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ (*сав дрхтећи*): Не, не! (*За себе.*) О, боже! Ево ме већ пред судом! И кола су послали да ме воде.

ХЛЕСТАКОВ (*дижући банке*): Да, ово је новац.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ (*за себе*): Но, сад сам свршио — пропао сам! Пропао сам као нико!

ХЛЕСТАКОВ: А знате шта? — да ми дате ово на зајам?

АМОС ФЈОДОРОВИЧ (*журно*): Дабогме, дабогме — са највећим задовољством. (*За себе.*) Но слободније, слободније. Помози, света богомајко!

ХЛЕСТАКОВ: Ја сам се, знате л', уз пут истрошio... У осталом, чим стигнем кући, одмах ћу вам послати.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Ама, молим вас, што да враћате! Та то је за мене велика част... Наравно, по мојим слабим силама, напрезањем и усрдношћу према претпостављеној власти... потрудићу се да заслужим... (*Диже се са столице. Сав се истегне и укрути и руке спусти низ саставке од панталона.*) Не смем више да вам досађујем својим присуством. Да немате какву наредбу да ми издате?

ХЛЕСТАКОВ: Какву наредбу?

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Па, рекох, можда ћете имати нешто да наредите овдашњем окружном суду?

ХЛЕСТАКОВ: А што? Мени сад суд ништа не треба; не, не — немам ништа. Најпокорније благодарам.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ (*клањајући се и одлазећи, за себе*): Но, град је освојен!

ХЛЕСТАКОВ (*kad је судија отишao*): Добар човек овај судија!

ПОЈАВА IV

Хлестаков и поштар — улази, сав истегнут, у мундиру, придржавајући сабљу.

ПОШТАР: Част ми је представити вам се: поштар, дворски советник Шпекин.

ХЛЕСТАКОВ: А, изволте, изволте! Ја врло волим пријатно друштво. Седите, ви, вальда, свагда овде живите?

ПОШТАР: На служби.

ХЛЕСТАКОВ: А мени се допада ова варош. Наравно, нема тако много света — ал' свеједно. Ово није престоница. Зар не — ово није престоница?

ПОШТАР: Потпуна истина.

ХЛЕСТАКОВ: Јер то је само у престоници бонтон, и нема паланачких гусака. Како ви мислите — је л' те да је тако?

ПОШТАР: Сасвим да је тако. (*За себе.*) Гле молим те — нимало није горд: о свему се распитује.

ХЛЕСТАКОВ: Ал' ипак признајте, и у малој паланчици се може живети?

ПОШТАР: Потпуна истина.

ХЛЕСТАКОВ: По мени — шта човеку треба? Да га поштују, и да га искрено воле — је л' да?

ПОШТАР: Сасвим сте у праву.

ХЛЕСТАКОВ: Право да вам кажем, баш ми је мило што мислите исто као и ја. За мене ће се можда рећи да сам чудноват, али таква ми је нараф. (*Гледајући му у очи, за себе.*) А како би било да заиштем и од овог поштара мало паре на зајам. (*Гласно.*) Какав ми се чудан случај десио: сав сам новац путем потрошио. Бисте л' ми могли позајмити једно триста рубаља.

ПОШТАР: Ама како не бих могао? Сматрају за највећу срећу. Ево изволите. Од свега срца сам готов да вас услужим.

ХЛЕСТАКОВ: Баш вам хвала. Ја, знате л', страшно не марим да скомрачим, кад сам на путу, а и нашто? Зар није тако?

ПОШТАР: Сасвим тако. (*Устаје, истеже се и исправља, и придржава сабљу.*) Не смем вас више узнемиравати својим присуством... Да нећете

имати што да приметите у погледу поштанског надлеђства?

ХЛЕСТАКОВ: Не, немам ништа.

Поштар (клања се, одлази)

ХЛЕСТАКОВ (пали цигару): И поштар је, канда, врло честит човек — бар је услужан; волим ти, брате, такве људе.

ПОЈАВА V

Хлестаков и Лука Лукич, који улази као да га је неко гурнуо и убацјо у собу. Иза њега се скоро јасно чује глас: „Немој бити кукавица!“

ЛУКА ЛУКИЧ (исправља се не без дрхтања и придржавајући сабљу): Имам част представити се: надзорник школа, титуларни саветник Хлопов.

ХЛЕСТАКОВ: А, изволте! Седите! Седите! Је л' по вољи цигара? (Нуди му цигару.)

ЛУКА ЛУКИЧ (за себе, неодлучно): Ето ти сад, на то никако нисам помишљао. Сад да л' да је примим или да не примим?

ХЛЕСТАКОВ: Узмите, узмите; то је врло добра цигара. Наравно, није онака, као што су петроградске. Тамо вам ја, драги мој, пушим цигаре по двадесет и пет рубала стотину — просто да се истопиш од милине, кад је попушиш. Ево вам свећа, припалите. (Додаје му свећу.)

Лука Лукич покушава да припади али сав дрхти.

ХЛЕСТАКОВ: Па немојте с те стране.

ЛУКА ЛУКИЧ (од страха испусти цигару, пљуне и, одмахнувши руком, за себе): Ђаво да ме носи! Уби ме проклета бојажљивост!

ХЛЕСТАКОВ: Ви канда нисте љубитељ цигара. А ја, признајем вам — то ми је слабост. А затим још и односно женског пола . . . никако не могу да

сам равнодушан. А ви? Какве ви већма волите — црномањасте или плавуше?

Лука Лукич страшно је збуњен и неодлучан шта да каже.

ХЛЕСТАКОВ: Не, збила, реците искreno: црноје или плавуше?

ЛУКА ЛУКИЧ: Не смем знати.

ХЛЕСТАКОВ: Јок, јок, немојте да врдате! Баш бих хтео да знам ваш укус.

ЛУКА ЛУКИЧ: Усуђујем се известити вас . . . (За себе.) Но, ни сам не знам шта говорим.

ХЛЕСТАКОВ: А! А! Баш нећете да ми кажете. Мора да вас је каква црнојка уловила у своју мрежу. Јесам погодио, а?

Лука Лукич ћути

ХЛЕСТАКОВ: А! А! Поцрвенели сте! Ето видите! А што нисте хтели да кажете?

ЛУКА ЛУКИЧ: Уплашио сам се, ваше благо . . . преосв . . . светл . . . (За себе.) Продаде ме несретни језик, продаде!

ХЛЕСТАКОВ: Уплашили сте се? А у мојим очима, збила, има нешто, што улива страх. Бар ја знам да ниједна женска није кадра да их издржи — зар не?

ЛУКА ЛУКИЧ: Потпуно тачно.

ХЛЕСТАКОВ: Него чудан случај код мене: у путу сам се сасвим истрошио. Бисте л' ми могли позајмити једно триста рубаља?

ЛУКА ЛУКИЧ (типа се по цеповима, за себе): Шта ћу сад, наопако, ако не имаднем код себе. Имам, имам! (Вади и дрхтећи даје банке.)

ХЛЕСТАКОВ: Покорно вам благодарим.

ЛУКА ЛУКИЧ (истеже се и придржавајући сабљу): Не смем вас даље узнемиравати својим присуством.

ХЛЕСТАКОВ: Збогом пошли.

ЛУКА ЛУКИЧ (скоро излети напоље и говори за себе): Но, фала богу, вальда сад неће загледати у школу!

Хлестаков и Артемије Филиповић, истегнувши се и придржавајући сабљу.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Имам част представити вам се: Управник добротворних установа, на-дворни советник Земљаника.

ХЛЕСТАКОВ: Добро ми дошли, молим лепо седите.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Имао сам част присуствовати при вашој ревизији и лично вас дочекати у добротворним установама које су под мојом управом.

ХЛЕСТАКОВ: А, да, сећам се. А доручак вам је био врло добар.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: У служби отаџбини ја не жалим труда.

ХЛЕСТАКОВ: Ја, признајем вам, то ми је слабост — волим добру кујну. Него, реците ми, молим вас, па ви јуче као да сте били малко снижи — је л'те?

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Врло је могућно. (*Пођутавши.*) Могу вам рећи да себе у раду не штедим и да марљиво вршим дужност. (*Примиче се ближе са својом столицом и говори полугласно.*) А овдашњи поштар просто никад ништа не ради: сав му је посао застao, пошиљке се не отправљају... Изволте сами нарочито извршити преглед. А и судија, тај што је сад преда мном био код вас, све време проводи у лову на зечеве: у судским канцеларијама држи керове, а владање му је ако ћу да призnam пред вама — наравно, у интересу отаџбине ја то треба и да учиним, премда ми је он род и пријатељ — еле, владање му је за највећу осуду. Ту код нас има један властелин Добчински, кога сте изволели видети; па чим тај Добчински изађе некуд из своје куће, а судија већ седи код његове жене, на то вам се могу заклети... И само му погледајте децу: ни једно од њих није налик на Добчинског, него су сви, чак и мала девојчица, исти — пљунути судија.

ХЛЕСТАКОВ: Та шта говорите! А вид'те, ја то никад не бих помислио.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Па и надзорник овдашње школе... Ја не знам како му је могла власт поверити такву дужност: он је гори од неког јакобинца¹⁾, и улива омладини такве немирне и незгодне мисли, да је тешко чак и исказати. Ако је по вољи, ја вам све то могу још лепше и написмено изложити?

ХЛЕСТАКОВ: Лепо, лепо — можете и написмено. Мени ће то врло мило бити. Ја, знате, врло волим кад ми је дуго време, да прочитам што занимљиво... Како вам оно беше име? Све заборављам.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Земљаника.

ХЛЕСТАКОВ: А, да! Земљаника. А збиља — реците ми, молим вас, имате ли ви деце?

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Дабогме! Петоро, двоје су ми већ велики.

ХЛЕСТАКОВ: Та шта говорите, велики! А како се... како се они, овај...?

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: То јест, можда жељите знати, како се зову?

ХЛЕСТАКОВ: Да, како се зову?

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Николај, Иван, Јелисавета, Марија и Перепетуја.

ХЛЕСТАКОВ: Лепо, лепо.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Пошто вас не смем узнемиравати својим присуством, нити вам одузимати време, одређено за свете дужности... (*Клања се у намери да оде.*)

ХЛЕСТАКОВ (*испраћајући га.*): Ништа, ништа. Све је то врло смешно, што сте ми сад испричали. Изволите, молим вас, и други пут... Ја то врло волим. (*Враћа се, и отворивши врата виче за њим.*) Еј ви! Како вам оно беше? Увек заборавим ваше и вашег оца име.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Артемије Филиповић.

ХЛЕСТАКОВ: Учините доброту, Артемије Филиповићу, чудан случај са мном: путем сам се

¹⁾ Јакобинци су били чланови политичког клуба у доба француске револуције, следбеници Робеспјера, екстремни у својим захтевима за слободом и једнакошћу. Иначе, израз који се употребљава за радикалне револуционаре.

много истрошio. Бисте ли ми могли позајmitи мало пара — једно четири стотине рубаља?

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Драге воље.

ХЛЕСТАКОВ: Гле, како је то згодно. Најпокорније вам хвала.

ПОЈАВА VII

Хлестаков, Бобчински и Добчински.

БОБЧИНСКИ: Част ми је представити вам се: овдашњи становник, Петар, Иванов син, Бобчински.

ДОБЧИНСКИ: Властелин Петар, Иванов син, Добчински.

ХЛЕСТАКОВ: А, па ја сам вас већ видeo. То сте када ви тада пали? А како ваш нос?

БОБЧИНСКИ: Фала богу! Немојте се узнемиравати: зарастао је, сасвим је зарастао.

ХЛЕСТАКОВ: Добро те је зарастао. Мило ми је... (*Наједаред и нагло.*) А пара... немате?

ДОБЧИНСКИ: Пара? Како пара?

ХЛЕСТАКОВ: На зајам једно хиљаду рубаља.

БОБЧИНСКИ: Толико, бога ми, нећу имати. Да немате ви, Петре Ивановичу?

ДОБЧИНСКИ: Ја немам код себе, јер ја сам мој новац, ако је по вољи да знате, уложио у управу фондова.

ХЛЕСТАКОВ: Но... добро, ако немате хиљаду, а ви дајте макар сто рубаља.

БОБЧИНСКИ (*претура по цеповима*): Имате л' можда ви, Петре Ивановичу, сто рубаља? Ја имам свега четрдесет у... папиру.

ДОБЧИНСКИ (*гледа у новчаник*): Двадесет и пет рубаља свега.

БОБЧИНСКИ: Потражите мало боље, Петре Ивановичу! Ви тамо имате, ја знам, тај ваш десни цеп је поцепан, па вам је новац можда у поставу запао.

ДОБЧИНСКИ: Не, верујте, ни у постави га нема.

ХЛЕСТАКОВ: Но, свеједно... Ја то само онако. Нек буде макар и шездесет пет... то је свеједно. (*Прима новац.*)

ДОБЧИНСКИ: Усуђујем се замолити вас односно једне врло деликатне околности.

ХЛЕСТАКОВ: А шта то?

ДОБЧИНСКИ: Ствар је врло финог својства: мој најстарији син ми се родио још пре но што сам у брак ступио...

ХЛЕСТАКОВ: Збиља?

ДОБЧИНСКИ: То јест, то се само тако каже, а у ствари он је од мене рођен потпуно онако исто, као и у браку, и све сам ја то после као што треба довршио законским брачним везама. Па, ја бих сад, изволите видети, желео да он сад буде сасвим, то јест, да буде мој законит син и да се презива исто као и ја: Добчински.

ХЛЕСТАКОВ: Па лепо, нек се презива — то је врло проста ствар.

ДОБЧИНСКИ: Ја вам не бих досађивао, али ми га је жао, јер је дете врло даровито. То вам је такав дечко... много обећава: много разних стихова зна напамет, чим где нађе на ножић, одмах вам садеље мала кола тако вешто, као какав чаробник. Ето нек каже и Петар Иванович.

БОБЧИНСКИ: Да, врло је даровит, дечко.

ХЛЕСТАКОВ: Лепо, лепо. Видећу ја то, ја ћу говорити... ја се надам, да, да... (*Обраћајући се Бобчинском.*) А имате л' ви што да ми кажете?

БОБЧИНСКИ: Наравно, имам и ја једну понизну молбу.

ХЛЕСТАКОВ: А какву? О чем?

БОБЧИНСКИ: Молим вас најпокорније, кад пођете у Петроград, а ви реците свима тамо велможама, разним сенаторима и адмиралима, реците им: Видите ли, ваша светлост, или превасходство, у такој и такој вароши живи Петар Иванович Бобчински. Ваш тако им реците: неки Петар Иванович Бобчински.

ХЛЕСТАКОВ: Врло добро.

БОБЧИНСКИ: А кад будете неки пут и пред царем, а ви и цару реците: Ваше царско величанство, у таквој и таквој вароши живи Петар Иванович Бобчински.

ХЛЕСТАКОВ: Врло добро.

ДОБЧИНСКИ: Извините, што смо вам толико досадили својим присуством.

БОБЧИНСКИ: Извините, што смо вам толико досадили својим присуством.

ХЛЕСТАКОВ: Ништа, ништа! Врло ми је мило било (*Испраћа их.*)

ПОЈАВА VIII

Хлестаков сам.

ХЛЕСТАКОВ: Овде има много чиновника. Него мени се чини да мене држе за неког великаша. Мора да сам их јуче добро натоварио. Чудних будала! Баш ћу да пишем Закрпину у Петроград: он пискара чланчиће по новинама — нек их добро искити и намолује. Еј, Осипе, додај-дер ми хартије и мастила! (*Осип извири кроз врата, изговоривши: „сад, сад!”*) А већ кад Закрпин неког узме на зуб — тада нека гледа шта ће: кад њему дође воља да што рекне, он ни рођеног оца неће пожалити! А и паре воли. Него добри људи ови чиновници; то им је врло лепа црта, што су ми дали пара на зајам. Баш да видим, колика ми је каса. Ово су од судије — триста; а ово од поштара триста, шест стотина, седам стотина, осам стотина... Их, ала је масна ова банка! Осам стотина, девет стотина... Ох, преццло, бога ми, преко хиљаду рубаља... Е, где ли си сад господин-капетане? Сад да ми паднеш шака, па да видимо ко би кога на картама опељешио!

ПОЈАВА IX

Хлестаков и Осип, с мастилом и хартијом.

ХЛЕСТАКОВ: Но, шта је? Видиш ли, будало, како ме часте и дочекују? (*Почиње писати.*)

ОСИП: Да, фала богу! Али знаете шта, Иване Александровичу.

ХЛЕСТАКОВ (*пише*): Шта?

ОСИП: Да идемо ми одавде: Бога ми, већ је време.

ХЛЕСТАКОВ (*пише*): Тек штогод! А зашто?

ОСИП: Па тако. Нек иду, брате, с милим богом! Провели сте се лепо ова два дана — па доста! Што да се мајете ту с њима! Јер шта знате? Тек наједаред може да нађе какав други... Бога ми, Иване Александровичу! А коњи су им виловити — одјурили бисмо као стреле!

ХЛЕСТАКОВ (*пише*): Не, ја бих још мало да останем овде. Можемо и сутра.

ОСИП: Ама зашто сутра! Бога ми, ајдемоте, Иване Александровичу! Истина, они вам ту велику част указују, ал' ипак је, брате, боље да се ми чистимо одавде, док смо читави; јер они вас сви држе за неког другог. А и стари господин ће се љутити, што смо се тако дugo задржали. А верујте, путовали бисмо царски — коњи су им као хале!

ХЛЕСТАКОВ (*пише*): Па најпосле, не браним. Само однеси најпре на пошту ово писмо, па одмах ишти и објаву за коње. Али гледај да нам даду дobre коње! Кочијашима реци да ћу им дати добар бакшиш, да јуре као царски татари и песме да ми певају!... (*И даље пише.*) Као да гледам мог Закрпина: пући ће од смеја кад буде читао...

ОСИП: Да пошљем то писмо, господине, по неком њиховом момку, а ја боље да пакујем наше ствари да не губимо узалуд време.

ХЛЕСТАКОВ (*пише*): Добро, само ми донеси свећу.

ОСИП (*излази и говори за сценом*): Еј, прико, чуј! Однећеш ово писмо на пошту, па кажи поштару да га прими без поштарине, и реци му да одмах пошље мом господину коње — најбољу тројку, курирску; а за подвоз, кажи, мој господин не плаћа: подвоз је реци — државни. Али кажи да се пожуре, иначе ће се, реци, господин љутити. Чекај — писмо још није готово.

ХЛЕСТАКОВ (*и даље пише*): Волео бих да знам, где сад Закрпин станује — у Поштанској или Гороховој улици? Јер и он воли да често мења стан, и — да не плаћа кирију. Најпосле адресоваћу му на треф — у Поштанску (*савија и адресује*).

Осип (Доноси свећу. Хлестаков печати. У тај мах се чује глас Буботкина: „Куд срљаш ти, брадоњо? Не чујеш што ти се каже да не смем никога пуштати!“)

ХЛЕСТАКОВ (даје Осипу писмо): *На, носи.*

ГЛАСОВИ ТРГОВАЦА: Ама пустите нас, пријатељу! Није могућно да нас не пустите: ми смо дошли послом.

ГЛАС БУБОТКИНА: Натраг, натраг! Сад не прима! Спава човек. (*Граја све већа.*)

ХЛЕСТАКОВ. Шта је то тамо, Осипе? Погледај каква је то ларма.

ОСИП (гледајући кроз прозор): Трговци некаки ође да уђу, ал' их не пушта пандур. Машу неким списима — мора да ходи до вас.

ХЛЕСТАКОВ (прилазећи к прозору): А шта сте ради ви, народе!

ГЛАСОВИ ТРГОВАЦА: Твојој милости притичемо за помоћ. Наредите, господару, да нам се прими тужба.

ХЛЕСТАКОВ: Пустите их, пустите! Нек уђу. Осипе, реци им, нек уђу. (*Осип оде. Хлестаков прима кроз прозор тужбе, отвара једну од њих и чита*) „Његовом високоблагородном светlostи господину финансству од трговца Абулина...“ Ђаво ће га знати, шта му је то: таквог чина и нема нигде!

ПОЈАВА X

Хлестаков и трговци са балоном вина и главама шећера.

ХЛЕСТАКОВ: А шта сте ради, драги моји?

ТРГОВЦИ: До земље се клањамо вашој милости.

ХЛЕСТАКОВ: А шта желите?

ТРГОВЦИ: Аман, господару? Не можемо више да подносимо глобе и насиља.

ХЛЕСТАКОВ: Од кога то?

ЈЕДАН ОД ТРГОВАЦА: Ама све од градоначелника наплег. Таког начелника још нигла. господару.

није било. Така нам насиља чини, да се описати н може. Непрестано нам шиље војнике да станују п нашим кућама, већ нам се живот досадио. И поступа по поступцима. Џепча човека за браду, п тек каже: „Ах ти, Татарине!“ Бога ми! А да кажет да му ма кад нисмо, казти, учинили? Не, ми знам шта је ред и вазда испуњавамо што му следује: госпођи његовој за хаљину и кћери — ми против тога не стојимо. Никад му није доста, богами. Доћ тек у дућан и, што год му дође под руку, све одвуч кући. Види комад сукна, па тек каже: „Ово ти је пријатељу, добро сукно: однесидер га мојој кући. А ти шта знаш, носиш, а у комаду мало фали о педесет аршина.

ХЛЕСТАКОВ: Ама не може бити! Па то је оправи разбојник!

ТРГОВЦИ: Верујте богу! Таког начелника нигд нема. Просто мораши све да посакриваши по дућану кад га из далека угледаш. И није да кажете, д купи само фине и деликатне ствари, него просто м какво ђубре: сува шљива неки пут... лежи м годинама у дућану, неће већ — ни шегрти да је јед а он по читаву шаку зграби... Имендан му пад на Антонија, и ти мислиш свачега си му однео, ни чем не оскуђева; јок, још он иште: каже, и н Онуфрија му је имендан. Шта знаш — носиш му на Онуфрија...

ХЛЕСТАКОВ: Па то је он просто разбојник.

ТРГОВЦИ: Дабоме да је разбојник. А покушај д му што рекнеш, послаже ти читав пук војске у кућ на становаше. Ако му што погрешиш, он те мети под катанац. „Ја тебе“, вели, „нећу подвргават телесној казни, нити те на муке метати — то је вели, „законом забрањено, ја ћу тебе, браташ, сувом рибом ранити, па кад ожедниш, за воду ћеш д причекаш.“

ХЛЕСТАКОВ: Гле ти само несретника! Па њег за то у Сибир треба отерати!

ТРГОВЦИ: Ама водите га куд znate — све ћ бити добро, само нек је подаље од нас. Немој да на одбијеш, добротвору, наш хлеб и со: поздрављам те шећером и балоном најбољег вина.

ХЛЕСТАКОВ: Не, варате се: ја мита никако н примам. Него кад бисте ми, на пример, понудил једно тоиста рубалја на зајам — но, то је сасви

друга ствар; на зајам бих могао примити.

ТРГОВЦИ: Драге воље, роде мој! (*Ваде новац.*) Море, каквих триста! Боль узми пет стотина, само нам помози.

ХЛЕСТАКОВ: Ако је на зајам онда пристајем.

ТРГОВЦИ (*подносе му на сребрном послужавнику новац.*): Извол'те, извол'те, па и послужавник узмите.

ХЛЕСТАКОВ: Па, добро, могу и послужавник.

ТРГОВЦИ (*клањајући се*): Па узмите и шећер, кад је већ ту.

ХЛЕСТАКОВ: То не — ја мито никакво . . .

ОСИП: Ваше благородије — што не узмете? Узмите, брате! На путу човеку свашта треба. Дај овамо и тај шећер и врећу. Све дајте — све ће то требати. А шта је оно онде? Канап? Дај овамо и тај канап — канап нам на путу може затребати: ако нам се што сломије, можемо привезати.

ТРГОВЦИ: Па учините нам ту доброту, ваша светлости! Јер ако нам ви сад не помогнете, онда већ не знамо, шта да радимо: просто, камен о врат, па у воду да скачемо!

ХЛЕСТАКОВ: Неизоставно, неизоставно! Ни бриге вас није.

(*Трговци одлазе — чује се глас једне жене.*)

ГЛАС ЈЕДНЕ ЖЕНЕ: Не, ти мене мораш пустити. Ја ћу те њему самом тужити. Што ме гураш тако душмански?

ХЛЕСТАКОВ: Ко је то тамо? (*Прилази к прозору.*) А шта ћеш ти, снашо?

ГЛАСОВИ ДВЕЈУ ЖЕНА: Молимо те за милост. Пусти нас, господару, да нас саслушаш.

ХЛЕСТАКОВ (*у прозор*): Пустите је.

ПОЈАВА XI

Хлестаков, браварка и наредниковаца.

БРАВАРКА (*клања му се до земље.*) Кô бога те молим . . .

НАРЕДНИКОВИЦА: Молим те ко бога!

ХЛЕСТАКОВ: Ама ко сте ви?

НАРЕДНИКОВИЦА: Подофиџирска жена Ива нова.

БРАВАРКА: Браварка, овдашња грађанка, Фе врања Петровна Шамарова, роде мој слатки . . .

ХЛЕСТАКОВ: Чекај, говорите прво једна. Шта хоћеш ти?

БРАВАРКА: Молим за милост, началника тужим. Дао му бог свако зло. Да бог да никад ни деца му, ни он, несртник, ни стричеви му, ни стрине — никад, никаква добра не видели.

ХЛЕСТАКОВ: А што?

БРАВАРКА: Ама отеро ми мужа у војску, а решије на нас припадо, куга га убила! А није ни по закону, јер је мој муж ожењен.

ХЛЕСТАКОВ: Па како је он то могао учинити?

БРАВАРКА: Не знам ни ја како, ал' ми отеро човека у војску — убила га мати божија! Црко дај бог да и он, и тетка му, ако је има, и отац ако му је жив — болест их изела да бог да! Требо је да узме у војску кројачевог сина пијаницу, ал' кројач дас велико мито, а он насрно на сина бакалкиње Пантелејеве, а Пантелејева посла његовој жене једно три комада платна, а он онда на мене кидиса куга га уморила! „Што ће теби“, вели „муж? Теби“ вели, „и онако муж више не треба.“ Ама то ја знам треба л' мени муж или ми не треба, то је моја брига тамо он, несртниче један! „Он је“ вели, „лопов; десаше у овај мах није ништа украо, ал' свеједно“ вели, „украшиће други пут, па ће га и тако на пролеће узети у регруте“. А како је јаком мени беше мужа, несртник један! Ја сам слаба жена, гај један! И што неће куга род да му помори силецију проклетоме, а ако има ташту, онда и ташту!

ХЛЕСТАКОВ: Добро, добро. Но, а ти? (*Испраћа бабу.*)

БРАВАРКА (*одлазећи*): Немој да заборавиш роде мој, смиљу се на мене!

НАРЕДНИКОВИЦА: Дошла сам, баћушка, да ти се на началника жалим . . .

ХЛЕСТАКОВ: Но, па шта је, чега ради? Говори ал' укратко.

НАРЕДНИКОВИЦА: Ишибао ме, баћушка.

ХЛЕСТАКОВ: Како?

НАРЕДНИКОВИЦА: Погрешком, роде мој. Неке

се тамо жентураче на пијаци потукле, а полиција није стигла кад је требало, па дочепаше мене и такав ми рапорт дадоше, да три дана на столицу нисам могла сести.

ХЛЕСТАКОВ: Па шта сад да радимо?

НАРЕДНИКОВИЦА: Па већ сад, наравно, ништа не вреди. Али за погрешку нареди да се штрафује. Са мном што је било — било, ал' нек ми макар плати, ја сам жена сирота, вајдица би ми била, да примим који грош.

ХЛЕСТАКОВ: Добро, добро! Хајд, хајд — одлазите! Ја ћу то већ наредити. (*Кроз прозор се још промаљају руке са тужбама.*) Ко је то још тамо? (*Прилази к прозору.*) Нећу, нећу! Не треба, не треба. (*Одмакне се од прозора.*) Баш су, досадни, ћаво да их носи! Не пуштај их, Осипе!

ОСИП (*виче кроз прозор*): Одлаз'те, одлаз'те! Сад није време, сутра дођите!

Врата се отварају и промаља се некаква фигура у неком врло чупавом шињелу, са давно небријаном брадом, отеченим уснама и превезаним образом: иза ње се у перспективи указује неколико других.

ОСИП: Хајд, хајд — напоље! Куд срљаш!

Одутире се првом рукама у трбух и испадне заједно с њиме у предсобље, лутнувши за собом врата.

ПОЈАВА XII

Хлестаков и Марија Антоновна.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Ах!

ХЛЕСТАКОВ: Од чега сте се тако уплашили, госпођице?

МАРИЈА АНТОНОВНА: Не, нисам се уплашила.

ХЛЕСТАКОВ (*измотава се, афектира*): Молим вас, госпођице, мени је врло пријатно, што сте ме

сматрали за таког човека, који... А смем ли вас питати: куд сте били пошли?

МАРИЈА АНТОНОВНА: Веријте, никуд нисам пошла.

ХЛЕСТАКОВ: А зашто, на пример, нисте никуд пошли?

МАРИЈА АНТОНОВНА: Мислила сам, рекох, да није овде моја мама...

ХЛЕСТАКОВ: Не, ја бих баш хтео да знам зашто нисте никуд пошли?

МАРИЈА АНТОНОВНА: Ја сам вас узнемирила. Ви сте се јамачно занимали каквим важним послом.

ХЛЕСТАКОВ (*афектира*): Па ваше су очи лепше него сви важни послови... Ви мени никако не можете бити на сметњи, никако; још напротив, ви ми само задовољство можете учинити.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Ви говорите на престонички начин.

ХЛЕСТАКОВ: Па наравно, таквој дивној особи, као што сте ви. Смем ли бити тако срећан да вам понудим столицу? Али не, за вас није столица, за вас је престо.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Бога ми, не знам... Тако ми је било потребно да идем... (*Седне.*)

ХЛЕСТАКОВ: Како вам је лепа та марама.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Ви сте подсмевач — ви уживавате да се исмевате са нама паланчанкама.

ХЛЕСТАКОВ: Ала бих волео, госпођице, да сам ваша марамица да тако грлим ваш љиљански вратић.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Ја ништа не разумем шта ви то говорите: некаква марамица... Какво је чудно време данас!

ХЛЕСТАКОВ: А ваше су уснице, госпођице, лепше од сваког времена.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Ви све тако некако говорите... Ја бих вас молила... боље да ми напишете у албум неке лепе стихове за успомену. Сигурно их много знате.

ХЛЕСТАКОВ: За вас, госпођице, што год хоћете. Реците само, какве желите стихове.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Па ма какве — лепе, нове.

ХЛЕСТАКОВ: Па лако је за стихове! Ја их знам много.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Но, реците ми, какве ћете ми написати?

ХЛЕСТАКОВ: А што да их говорим? Ја их и онако знам.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Ја их врло волим . . .

ХЛЕСТАКОВ: Имам их много разних. Но, па ето, ако ћете ово: „О ти, што у тузи узалуд на бога ропћеш, човече . . .¹⁾ и још други . . . не могу сад да их се сетим; у осталом, све је то ништа. Боље да вам, место свега тога, искажем моју љубав која од вашег погледа. . . (Примиче столицу.)

МАРИЈА: Јубав? Ја не разумем љубав . . . ја никад нисам ни знала шта је љубав . . . (Одмиче столицу.)

ХЛЕСТАКОВ (примичући се): А што одмичете столицу? Лепше ће нам бити да седимо ближе једно другом.

МАРИЈА АНТОНОВНА (одмиче се): А што ближе? Можемо и даље.

ХЛЕСТАКОВ (примиче се): А што даље? Можемо и ближе.

МАРИЈА АНТОНОВНА (одмиче се): Ама нашто то?

ХЛЕСТАКОВ (примиче се): Вама се само чини да је то близу; али ви замислите себи да је далеко. Како бих ја био срећан, госпођиће, кад бих вас могао стиснути у свој загрљај.

МАРИЈА АНТОНОВНА (гледа кроз прозор): Шта је то боже, тамо, као да нешто пролете? Је л' сврака или нека друга птица?

ХЛЕСТАКОВ (пољуби је у раме и гледа кроз прозор): То је сврака.

МАРИЈА АНТОНОВНА (устане љутито): Не, то је већ сувише . . . Каква дрскост! . . .

ХЛЕСТАКОВ (задржавајући је): Опростите, госпођиће: ја сам то учинио из љубави, верјте, из љубави.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Ви мене сматрате за паланачку простакушу . . . (Отима се да оде.)

ХЛЕСТАКОВ (и даље је задржава): Од силне љубави, бога ми, од љубави. Ја сам то онако — нашалио сам се! Марија Антоновна, не љутите се! Ја сам готов да вас на коленима молим за опрош-

тење. (Пада на колена.) Та опростите ми, опростите! Ето видите, клечим.

ПОЈАВА XIII

Исти и Ана Андрејевна.

АНА АНДРЕЈЕВНА (спазивши Хлестакова где клечи): Ах, шта је то пасирало!

ХЛЕСТАКОВ (дизжући се): Их, до ђавола!

АНА АНДРЕЈЕВНА (кћери): А шта је то, госпођиће? Какво је то понашање!

МАРИЈА АНТОНОВНА: Ја сам, мама . . .

АНА АНДРЕЈЕВНА: Овога часа да си се вукла одавде! чујеш — напоље, напоље! И да ми ниси на очи изашла! (Марија Антоновна одлази уплакана.) Извините, ја сам збила доведена у такву неприлику . . .

ХЛЕСТАКОВ (за себе): Па и ова је примамљива врло лепа. (Нагло клекнє.) Госпођо, ви видите: ја изгорех од љубави.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Шта! Ви клечите? Ах, устаните, устаните. Ту патос није чист.

ХЛЕСТАКОВ: Не, на коленима, неизоставно на коленима, хоћу да знам шта ми је суђено — живот или смрт.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Али дозволите, ја још не разумем потпуно значај ваших речи. Ако се не варам, ви дајете изјаву љубави у погледу моје кћери.

ХЛЕСТАКОВ: Не, ја сам у вас заљубљен. Живот мој виси о концу. Ако ви не овенчате непоколебљиву моју љубав, ја нисам заслужан земаљског жића. Са пламеном у грудима молим руку вашу.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Али дозволите да вам примијим: ја сам . . . ја сам на неки начин . . . како да кажем . . . уodata.

ХЛЕСТАКОВ: Ништа то. Јубав не зна за разлике; још Карамзин је казао: „Закони осуђују“.¹⁾ Ми ћемо се удаљити под сенку струја . . . Руку вашу, руку молим.

¹⁾ То је део стиха из приповетке *Острво Борнхолм* од Н. М. Карамзина.

¹⁾ Почетни стихови једне оде М. В. Ломоносова.

Исти и Марија Антоновна — наједаред утрчи.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Мама, тата каже да . . .
(Угледавши Хлестакова где клечи, цикне.): Ах, шта је то пасирало!

АНА АНДРЕЈЕВНА: Но, шта је опет сад? Шта тражиш? Летиш ко без главе! Шта имаш да се чудиш? Како смеш и помислити? Као неко дете од три године! Нико, нико не би рекао да јој је већ осамнаест! Ја не знам, кад ћеш већ једаред бити паметнија, кад ћеш се знати понашати, као што приличи лепо васпитаној девојци; кад ћеш већ знати шта су добра правила и озбиљност у поступцима.

МАРИЈА АНТОНОВНА (*кроз сузе*): Ја, бога ми мама, нисам знала . . .

АНА АНДРЕЈЕВНА: По вас дан летиш као стрела! Угледала си се на кћери (Љапкина-Тјапкина! леп си пример изабрала! Зар ти немаш на кога другог да се угледаш — пред тобом ти је, ето — мати твоја! Ето каквим примерима треба да следујеш.

ХЛЕСТАКОВ (*узимајући за руку кћер*): Ана Андрејевна, немојте се противити нашој срећи — благословите сталну и постојану љубав!

АНА АНДРЕЈЕВНА (*изненађена*): Па зар сте ви у њу . . .

ХЛЕСТАКОВ: Одлучујте: живот или смрт?

АНА АНДРЕЈЕВНА: Но, ето видиш, будало, но, ето видиш: због тебе, таквог ништавила — због тебе је гост извелео клечати; а ти наједаред утручала, као шашава. Бога ми си заслужила да га сад нарочито одбијем: ти не заслужујеш такву срећу.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Нећу, мама, бога ми, никад више нећу.

Исти и градоначелник ужурбан и задуван.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Нећу никад више, ваше превасходство! Смилујте се! Немојте ме упропашћивати!

ХЛЕСТАКОВ: А шта је то било?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Чујем да су се неки трговци жалили вашем превасходству. Чашћу вас мојом уверавам да ни полак од свега оног није истина, што су вам напричали. Они сами харају и пљачкају народ. Наредниковаца вам је налагала да сам је ишибао; она лаже, бога ми, лаже! Она се . . . она се тама ишибала.

ХЛЕСТАКОВ: Нек иде наредниковаца до ћавоља, нећу да чујем за њу.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Немојте им веровати, немојте им веровати! То су такве лаже . . . ни овако мало дете им не би веровало. Цела их варош зна као страшне лажовчине. А што су вам рекли да их глобим и да каишарим — усуђујем се ставити вам до знања — да су то такви каишари и глобације, каквих још свет није видео.

АНА АНДРЕЈЕВНА: А знаш ли ти какве нас части удостојава Иван Александрович? Он иште руку наше кћери.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Шта ти опет сад паде на памет? . . . Немојте се изволети љутити, ваше превасходство: она је малко ћакнута, таква јој је и мати била.

ХЛЕСТАКОВ: Не, не — ја збила просим њену руку. Ја сам се заљубио у њу.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Не могу да верујем, ваше превасходство!

АНА АНДРЕЈЕВНА: Па кад ти каже човек! . . .

ХЛЕСТАКОВ: Ја вам то без шале говорим . . . Ја од љубави могу и памећу померити.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Не смем да верујем, нисам достојан такве части.

ХЛЕСТАКОВ: Ако не пристанете да ми дате руку Марије Антоновне, ја сам не знам шта ћу од себе . . .

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Никако не могу да верујем:

ви се то јамачно шалите с нама, ваше превасходство!

АНА АНДРЕЈЕВНА: Боже, ала је глупо! Па зар не чујеш шта ти каже човек?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Не могу да верујем.

ХЛЕСТАКОВ: Дајте ми је, дајте! Ја сам човек нагао, па могу свашта од себе учинити: ако се ја убијем, ви ћете под суд доћи.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: О, преблаги боже! Ја, бога ми нисам крив — ни душом, ни телом! Немојте се љутити! Изволите реците како је вашој милости по вољи! Мени се, верујте, врти глава . . . ја ништа око себе не видим. Не знам да сам икад свога века био овако глуп као сад.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Но, благослови их!

Хлестаков прилази му са Маријом Антоновном.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Нека вас бог благослови, а ја ту ништа нисам крив. (*Хлестаков се љуби са Маријом Антоновном. Градоначелник их гледа.*) Ама који ћаво! Па ово је баш збила! (*Таре очи.*) Да, да. Љубе се. Збила се љубе. Па ово баш као да је збила младожења! (*Узвикује посакујући.*) Антоне, Антоне! Градоначелниче! Ох! Их, каква нас срећа нађе! Гле ти молим те!

ПОЈАВА XVI

Исти и Осип.

ОСИП: Кола су готова.

ХЛЕСТАКОВ: А, добро . . . сад ћу ја одмах.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Шта, зар намеравате да отптујете?

ХЛЕСТАКОВ: Да, путујем.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: А кад ћете, овај . . . Ви изволесте канда споменути у погледу . . . свадбе?

ХЛЕСТАКОВ: А — свадбу ћемо ми за час — ја ћу сад да отптујем само на један дан код мог чиче — богат старац: а сутра одмах натраг.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Не смем вас задржавати, надајући се сртном повратку.

ХЛЕСТАКОВ: Наравно, наравно, ето мене одмах назад. Збогом, љубави моја . . . не, просто нисам у стању да изразим! Збогом, душице! (*Љуби јој руку.*)

ГРАДОНАЧЕЛНИК: А хоће л' вам требати што за пут? Ви сте канда изволевали оскудевати у новцу?

ХЛЕСТАКОВ: О, не, нашто то? (*Малко промисливши.*) Најпосле, дајте.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Колико желите?

ХЛЕСТАКОВ: Па ето, пре сте ми дали двеста, то јест, не двеста, него четири стотине — па молим вас и сад опет толико, нек буде равно осам стотина.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Одмах. (*Вади из новчаника.*) Још као нарочито, све саме нове новцаде банке.

ХЛЕСТАКОВ: Тако! (*Узима и разгледа банке.*) То је добро. Знате како кажу: нове банке — нова срећа?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Тачно тако.

ХЛЕСТАКОВ: Збогом ми остајте, Антоне Антоновичу! Много сам вам захвалан на лепом пријему. Нигде ме нису тако дочекали. Збогом, Ана Андрејевна! Збогом, злато моје, Марија Антоновна! (*Излази.*)

За позорницом.

ГЛАС ХЛЕСТАКОВА: Збогом, анђеле моје душе, Марија Антоновна!

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Па како ви то? Зар ви на тим сељачким колима путујете?

ГЛАС ХЛЕСТАКОВА: Ја сам већ навикао тако. Мене глава боли од меканих фијакерских седишта.

ГЛАС КОЧИЈАША: Ш . . . ш . . . ш — о-о-о!

ГЛАС ГРАДОНАЧЕЛНИКА: Па бар да простре-мо нешто, макар ћилимче неко? Је л' по вољи да заповедим да се донесе ћилим?

ГЛАС ХЛЕСТАКОВА: Не, зашто? Што ће ми то. А најпосле, добро, нек донесу ћилим.

ГЛАС ГРАДОНАЧЕЛНИКА: Еј, Авdotја! Иди у мутвак, извади какав ћилим — најбољи — онај са плавим пољем, персијски, брже!

ГЛАС КОЧИЈАША: Ш . . . ш . . . ш (*или О . . . О . . . О . . .*)

ГЛАС ГРАДОНАЧЕЛНИКА: Па кад заповедате да вам се надамо?

ГЛАС ХЛЕСТАКОВА: Сутра или прексутра.

ГЛАС ОСИПА: А, то је ћилим! Дај га овамо, намести га ето ту! А сад дај још сена — дометни ето ту с те стране.

ГЛАС КОЧИЈАША: Стој! Ш... ш...

ГЛАС ОСИПА: Ту... т... тако. Сад још овде! Још, још мало. Добро. Е, сад ће да ваља! (Удара руком по ћилиму.) Сад седите, ваше благородије.

ГЛАС ХЛЕСТАКОВА: Збогом, Антоне Антоновичу!

ГЛАС ГРАДОНАЧЕЛНИКА: Збогом, ваше превасходство.

ЖЕНСКИ ГЛАСОВИ: Збогом, Иване Александровичу! Срећан пут!

ГЛАС ХЛЕСТАКОВА: Збогом, мама!

ГЛАС КОЧИЈАША: Ајде, соколови!

Пропорци звоне.

Завеса се спушта.

ЧИН ПЕТИ

Иста соба.

ПОЈАВА I

Градоначелник, Ана Андрејевна и Марија Антоновна.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Шта велиш, Ана Андрејевна? А? Јеси л' икад могла и помислити такво што? Ми, бога ми, добру нумеру извукосмо! Признај искрено, то ни у сну ниси сањала — просто, од једне дерне паланачке началниковице, па тек наједаред... Их, брате! С каквим се ми то ћаволом ородисмо?

АНА АНДРЕЈЕВНА: А шта имам да се чудим! Ја сам то одавно знала. То само теби изгледа необично и чудновато, јер си ти од увек био простак и геак, па никад ниси ни видео мало бољег света.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Па ваљда и ја спадам у мало бољи свет! Него збиља, кад помислиш, Ана Андрејевна, какве смо ја и ти сад наједаред зверке постали? А, Ана Андрејевна? Ми ти сад, брате, високо летимо! Него чекај, сад ћу да запржим чорбу свим тим несретницима што воле да пишу тужбе и потказивања! Еј, који вас је ту? (Улази пандур.) А, то си ти, Иване Карповичу. Зовнидер ми, братац, те наше ћифте и бакале. Да их научим памети, несретнике једне! Гледај ти, молим те, како скочиште сви на мене као хале! Проклети јудејски народ! Али, чекајте голубови моји! Тако ћу вас намајсторисати да ћете се чешати док сте живи. Попиши их све, који се год жалио на мене, а нарочито све оне буџаклије-пискараче, што су им тужбе сачињавали. И још им свима објави нек чују: какву је срећу бог дао градоначелнику, те удаје кћер — није да кажеш за каквог било гољу и рђу, него за таквог, каквог још мајка није родила, и

који може учинити све, све, све! Свима јави, нек сви знају. Вичи и труби на све стране, удри у сва звона, триста муку! Кад је весеље, нек је весеље. (*Пандур одлази.*) Дакле, ето тако је то, Ана Андрејевна, а? А како ћемо ми сад, где ли ћемо живети? Да л' овде, или у Петрограду?

АНА АНДРЕЈЕВНА: Наравно у Петрограду. Ка-ко бисмо могли овде остати.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Па добро у Петрограду — у Петрограду; а да видиш лепо би нам било и овде. А како велиш? — Ја мислим, моје градско начелништво ћемо сада о клин обесити, а, Ана Андрејевна?

АНА АНДРЕЈЕВНА: Па наравна ствар, какав начелник?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Јер сад, како мислиши ты Ана Андрејевна — сад би се могао велики чин упецати. Наш зет живи са министрима као са браћом, и у двор иде, па може да ми изради тако унапређење, да временом можемо и у ќенерале да доспемо. Шта велиш, Ана Андрејевна: ојемо л' моји потревити у ќенерале?

АНА АНДРЕЈЕВНА: А што не бисмо могли? Наравно да можемо.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: А лепа је то ствар, брате, бити ќенерал! Каваљерију¹¹ ти прикаче овако пре-ко рамена. А каква му је каваљерија лепша Ана Андрејевна, црвена или плава?

АНА АНДРЕЈЕВНА: Наравно да је плава лепша. ГРАДОНАЧЕЛНИК: Гле, како не зна шта ваља! Него, добра је и црвена . . . Јер зашто бих ја волео да сам ќенерал? — Зато, што, деси се, на пример, да пођеш некуд на пут — а ордонанси и ађутанти се разлете пред тобом ко помамни, па вичу: „коње за ќенерала!“ А тамо, на поштанским станицама, нема коњи ни за кога, сви по три дана чекају да добију коње: сви ти тамо титуларни, капетани, градоначелници, а тебе ни бриге није . . . Или ручаш негде код — губернатора, а тамо — у предсобљу — чека и стоји неки градоначелник! Хе, хе, хе! (*Прсне у смех па се све гуши од смеха.*) Ето то је оно, сто му мука, што је примамљиво.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Теби се увек допада само

¹¹ Каваљерија је лента. На црвеној ленти се носио орден св. Ане, а на плавој вреднији орден Белог орла.

оно што је грубо. Ти треба да знаш да ће се наш живот морати сасвим изменити; да одсад твоји познаници неће више бити — тек макар какав судија-џамбас, с којим идеши у лов на зечеве, или Земљаника; напротив — твоји познаници ће одсада бити људи са најфинијим понашањем: грофови . . . и сви ти тамо из великог света . . . Само се ја, бога ми, бојим за тебе: јер ти неки пут лупнеш такву реч, какву човек никад неће чути у добром друштву.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: А што? Па реч ником зла не чини.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Ама знам, то је могло бити док си био градоначелник, али у Петрограду је живот сасвим други.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Да, право кажеш, тамо кажу има две рибице: репушка и корјушка; такве неке рибице, да ти вода на уста поцури, кад почнеш да их једеш.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Ко о чему, ти само о јелу . . . Ја нећу друкчије, него да наша кућа буде прва у престоници, и да ми у соби буде такав амбрे, да се од тешког мириса просто уђи не може, и да само овако мораш зажмурити очима. (*Зажмури и мирише.*) Ax, како је дивно.

ПОЈАВА II

Исти и трговци.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: А! добро ми дошли, голубови моји!

ТРГОВЦИ (*клањају му се*): Од бога вам здравље, баћушка.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Па како ми живите, голубови? Како вам иду радње? . . . Шта је, самоварџије, аршинџије, дакле баш тужбу? Архиобешењаци, бестије и подвалације ћавоље! Зар баш тужбу? Па шта? Јесте л' се што уаснили? „Дед“, ко велите, „да га стрпамо у бајбок сад јал' никад! . . . А знате ли ви, слепци једни и рђе — знате ли ви, да . . .“

АНА АНДРЕЈЕВНА: Ах, боже мој! Какве ти то, Антоша, речи изговараш!

ГРАДОНАЧЕЛНИК (*љутито*): Море, није мени сад до речи! А знате ли ви, несрећници, да тај исти чиновник, коме сте ме тужили, да тај господин узима моју кћер? А? А? Шта сад кажете? Сад ћу вас... Варате народ! Кад ти држава повери да јој набавиш какве потребе, ти њој за сто хиљада подвалиш, даш јој труло сукно и ћонове од артије, а после бајаги поклониш војсци двадесет аршина сукна... па брже дај у званичне новине захвалност, па још и орден за то добијеш... И свуд ти погани ћифта гура свој трбух напред: трговац, за бога, не иди му близу! „Ми се“, вели, „ни племића не бојимо!“ Ама племић... ах ти, њушко погана! Та племић, школе учи: истина батинају га кô вола, ал' се зна и зашто: да научи нешто паметно. А шта ти? Тебе још као малог уче да лажеш и подваљујеш — и газда те бије, кад не умеш да превариш. Не знаш још ни да се прекрстиш, а већ си научио да муштерији очи заварајаш и да крадеш на мери; а кад ти се напне трбух, и набијеш парама цепове, ти дигнеш нос, па — ко је, он је! Нека ми мустра и јесте! Ти мислиш, ако данас полипаш шеснаест самовара чаја, мислиш да ти нико раван није. Пљујем ја на твоју главу и на твоје господство!

ТРГОВЦИ (*клањају се*): Опростите, Антоне Антоновичу!

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Тужбе подносиш! А ко ти је, несрећниче, помогао, кад си градио мост па унео у рачун грађе за двадесет хиљада, а није је било ни за сто рубаља? Ја сам те спасао, брадо јарећа! Зар си заборавио! Море, кад бих ја сад то казао где треба, ти би безобзирце у Сибир одлетео! Шта велиши на то, голубе мој?

ЛЕДАН ОД ТРГОВАЦА: Криви смо, криви смо, Антоне Антоновичу! Нечастиви нас је завео. И кунемо ти се да никда више тужбе подносити нећемо! Ишти задовољење какво хоћеш — само се не љути више!

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Не љути се! Ето, ти се сад као црв вијеш око мојих ногу. А зашто — зато, што је мени упалило; а да је макар најмање претегнуло на твоју страну, ти би ме, орјатине, у блату изгазио и још би ме одозго каквим брвном пригњечио!

ТРГОВЦИ (*клањају му се до земље*): Аман, Антоне Антоновичу, не убијај нас!

ГРАДОНАЧЕЛНИК: А? — „Не убијај нас!“ Сад је: не убијај! А шта си пре говорио? Море, требало је вас... (*Одмане руком.*) Најпосле, нек вас ћаво носи. Ја нисам злопамтило; само од сад, пази шта радиш! Ја не удајем кћер за неког голју: јабуку да спремиш... разумеш? Немој да мислиш да ћеш ми замазати очи неком кутијицом сардина или тричавом главом шећера... Но, а сад ајд! — чистац! (*Трговци одлазе.*)

ПОЈАВА III

Исти, Амос Фјодорович, Артемије Филипович, затим Растваковски.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ (*још у вратима*): Ама је л' то истина, Антоне Антоновичу? Ви дочекасте велику срећу.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Част ми је честитати вам на тако реткој срећи. Из свег срца сам се обрадовао, кад сам чуо. (*Прилази руци Ане Андрејевне.*) Ана Андрејевна! (*Прилази руци Марије Антоновне.*) Марија Антоновна!

РАСТАКОВСКИ (*уласи*): Антоне Антоновичу, честитам! Нек вас бог поживи — и вас и младенце, и нек вам да потомство многобројно — унучиће и праунучиће! Ана Андрејевна! (*Прилази к руци Ане Андрејевне.*) Марија Антоновна! (*Прилази к руци Марије Антоновне.*)

ПОЈАВА IV

Исти, Каробкин са женом, Љуљуков.

КАРОБКИН: Имам част честитати, Антону Антоновичу! Ана Андрејевна! (*Прилази к руци Ане Андрејевне.*) Марија Антоновна! (*Прилази јој к руци.*)

ЖЕНА КАРОБКИНОВА: Из свег срца вам честитам нову срећу, Ана Андрејевна.

ЉУЉУКОВ: Имам част, Ана Андрејевна! (Прилази јој к руци, а после, окренувши се гледаоцима, цокће језиком у знак као неке смелости и бравуре.) Марија Антоновна! Имам част честитати. (Прилази јој руци и окреће се гледаоцима са истом смелошћу и као неким јунаштвом.)

ПОЈАВА V

Мноштво гостију у црним капутима и фраковима прилазе најпре Ани Андрејевној и љубе јој руку, говорећи: „Ана Андрејевна“, затим к Марији Антоновној, говорећи: „Марија Антоновна!“ Бобчински и Добчински утурају се и упадну.

БОБЧИНСКИ: Имам част честитати вам!

ДОБЧИНСКИ: Антоне Антоновичу — имам част честитати вам!

БОБЧИНСКИ: Нек је срећно и дуговечно!

ДОБЧИНСКИ: Ана Андрејевна!

БОБЧИНСКИ: Ана Андрејевна! (Обојица јој прилазе у исти мах сударе се и туцну се главама.)

ДОБЧИНСКИ: Марија Антоновна! (Љуби јој руку.) Част ми је честитати вам. Ви ћете се сад наједаред наћи у великој, великој срећи, у златним ћете халјинама ходити, разне деликатне супе ручати и врло пријатно ћете време проводити.

БОБЧИНСКИ (прекидајући га): Марија Антоновна! Част ми је честитати вам! Нек вам да бог много блага, сандук дуката и мајушног, мајушног синчића — ев' оваког! (показује руком) па да га овако на длан метнете, да! А мали ће се кића обешењак дерати: уа! уа! уа!

ПОЈАВА VI

Још неколико гостију, прилазе и љубе руке. Лука Лукич са женом.

ЛУКА ЛУКИЧ: Част ми је ...

ЖЕНА ЛУКИНА (истрчава испред њега): Честитам вам, Ана Андрејевна! (Љубе се.) Да знате само, како сам се обрадовала! Неко ми рече: „Ана Андрејевна удаје кћер.“ — „Ах, боже мој!“ помислих у себи, и тако се обрадовах, па кажем мужу: „Чуј, Лукице, какву је срећу Ана Андрејевна дочекала!“ „Но“, мислим у себи, „хвала боту!“ И још кажем мужу: „Тако сам усхиђена, да сва горим од нестрпљења, да лично изјавим Ани Андрејевно...“ „Ах, боже мој!“ мислим после у себи: „зnam како је Ана Андрејевна желела да нађе добру прилику за своју кћер, а где, сад ето, таква судбина: баш тако се и десило, како је желела“, и тако сам се, слатка, обрадовала да нисам могла говорити. Плачем, плачем, боже, све се гушим у сузама. А Лука Лукич ми каже: „А што ти, Настињка, тако плачеш?“ — „Лука“ рекох, „ја и сама не знам, али ето ми сузе и саме теку.“

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Најпокорније молим, седите, господо! Мишка, донеси-дер још коју столицу.

Гости седају.

ПОЈАВА VII

Исти, писар Уховертов и пандури.

ПИСАР: Част ми је честитати вам, ваше високо-благородство, и пожелети вам свака добра на много година!

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Хвала, хвала! Молим седите, господо.

Гости седају.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Па реците нам, молим вас, Антоне Антоновичу, како се све то почело — то јест, ток и развитак целе те ствари.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Ток ствари сасвим необичан: изволео је лично запросити руку.

АНА АНДРЕЈЕВНА: И то на врло учтив и отмен начин. Све је он то необично лепо говорио. Каже: „Ја то, Ана Андрејевна, једино из уважења према вашим врлинама“. И тако диван, васпитан човек, са најотменијим правилима понашања! „Мени је, хоћете л' ми веровати, Ана Андрејевна, мени је живот ништа; ја то само зато, што веома ценим ваше ретке врлине“.

МАРИЈА АНТОНОВНА: Ах, мамице! Па он је то мени говорио!

АНА АНДРЕЈЕВНА: Ђути, молим те, ти ништа не знаш, и у туђ посао се не мешај. — „Ја сам“, вели, „Ана Андрејевна, просто ван себе“. Просто, сав се топио у таким ласкавим речима. И кад му ја хтедох рећи: „Како бисмо се ми смели и надати таквом одликовању“, он наједаред паде на колена и то на најблагороднији начин: „Ана Андрејевна! Немојте да ме учините најнесрећнијим! Пристаните да се одазовете мојим осећањима, иначе ћу смрђу окончати жиће своје.“

МАРИЈА АНТОНОВНА: Ама, бога ми, мама, он је то о мени говорио.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Па наравно . . . и о теби је било разговора, ја то и не одричем.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Па како ме уплаши! Претио нам да ће се убити. Непрестано говори: „убићу се!“ па, „убићу се!“.

МНОГИ ИЗМЕТЬУ ГОСТИЈУ: Е, гле, молим те!

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Е, гле ти, молим те!

ЛУКА ЛУКИЧ: Ништа друго: судбина му је таква.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Ама није то судбина, пријатељу — судбина је — јарац: него личне заслуге су то њему донеле. (За себе.) Такој свињи увек сикира у мед падне!

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Па скоро да вам продам ону керушу, Антоне Антоновичу, за коју смо се погађали.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Бога ми — сад ми није до керова.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Па, добро, ако нећете ту, погодићемо се за које друго псето.

ЖЕНА КАРОБКИНОВА: Ах, како ми је мило, Ана Андрејевна, што сте дочекали такву срећу. Не можете себи представити.

КАРОБКИН: А где ли се сада — допустите да запитам — где ли се сад налази наш уважени гост? Чујем да је некуд отпутовао.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Да, отишао је на један дан, неким врло важним послом.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Код свог старца, да иште благослов.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Да измоли благослов; па сутра ће . . . (Кине. Честитања: „на здравље“: и.т.д. сливају се у једну вреву.) Много сам захвалан! . . . Али сутра ће се вратити . . . (Опет клаја; поздравна врева; али највише се чују ови гласови.)

ПИСАР: На здравље, ваша високоблагородност!

БОБЧИНСКИ: Сто година и мерицу дуката!

ДОБЧИНСКИ: Бог вас поживео сто година!

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Црко да бог да!

ЖЕНА КАРОБКИНОВА: Не било те!

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Најпокорније благодарим! И вама желим то исто.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Ми сад намеравамо да живимо у Петрограду. Јер овдашњи ваздух је такав . . . и сувише паланачки! . . . Признајем, велика непријатност . . . А и мој муж . . . Он ће тамо добити за ќенерала.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Да, признајем вам, господо, мени се, ђаво да га носи, веома допада да постанем ќенерал.

ЛУКА ЛУКИЧ: Нек вам да бог да то и постигнете!

РАСТАКОВСКИ: Човеку је немогућно, а богу је све могућно.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Велика лађа — велика и пловидба.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Према заслугама и одликовање.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ (за себе): Па зар ова стока да постане ќенерал! Доликоваће му ќенералски чин — ко крмачи седло. Него све су то канда на врби свирале! Има ту и мало бољих момака од тебе, па још ни данас нису ќенерали.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ (за себе): Гледај само, ћаво да га носи, овај баш збиља нишани на ћенералски чин! А шта му га знаш, може збиља и да аванзује за ћенерала. Јер он зна неки пут да се начини важан и да збуни свет. (*Обраћајући се њему.*) Ал' тад, Антоне Антоновичу, и нас немојте заборавити.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: И ако се на прилику деси да неко од нас има какву молбу или какву ствар у министарствима — ми ћемо рачунати на вашу препоруку.

КАРОБКИН: На јесен ћу повести синчића у престоницу — држави на корист, па учините добруту, укажите му вашу протекцију, нађите се сирочету место оца.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Драге волье од моје стране, потрудићу се.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Боже мој, Антоша, ти одмах обећаваш. Прво и прво, нећеш имати времена ни да мислиш о таквим стварима. И како само можеш — из каквих разлога можеш ти да оптрећаваш себе таквим обећањима.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: А што, душо? Неки пут се и може.

АНА АНДРЕЈЕВНА: Могућно је, наравно, али ваљда нећеш тек макар коме указивати протекцију.

ЖЕНА КАРОБКИНОВА: Јесте л' чули, како се изражава о нама?

ГОШЋА: Да, она је увек била тако надувена; знам ја њу: посади ју за сто, она ће одмах и ноге на ...

ПОЈАВА VIII

Исти и поштар, сав ужурбан, са распечаћеним писмом у руци.

ПОШТАР: Чудна ствар, господо! Чиновник за кога смо држали да је ревизор — није био ревизор?

СВИ: Шта, није ревизор?

ПОШТАР: Није ревизор — ја сам то дознао из писма.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Та шта то говорите? Из каквог писма?

ПОШТАР: Па из његовог рођеног писма ... Ево чујте само! Доносе ми и предају на пошти писмо. Погледам адресу: „Петроград — Поштанска улица“, „Но“, рекох, „јамачно је ревизор видео неред у поштанској струци, па сад извештава министарство“. Узех, и отворих писмо.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Та како сте см ...

ПОШТАР: Ни сам не знам: нека надприродна сила ме побудила. Већ сам био дозвао курира да отправим писмо што брже са ештафетом; али ме освоји таква радозналост, какву свога века не памтим. Не могу, не могу, лепо осећам да не могу! Вуче ме, просто ме вуче! У једном увету само чујем: „Море не отварај то писмо, пропашћеш ко нико твој“; а у другом ко да ми неки ћаво шапће: „Отвори га, отвори га, отвори га!“ И кад притискох онај печат — мени ватра јурну кроз жиле, а кад га и распечатих — крв ми се следи, тако ми бога — следи. И руке ми дрхте, и пред очима ми се наједаред смрче.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Ама, како сте се усудили отворити писмо тако високе и опуномоћене особе?

ПОШТАР: Ама то и јесте ћаво, што он нити је од кога опуномоћен, нити је ... нека особа.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: А да шта је онда?

ПОШТАР: Море, ћаво ће га знати шта је!

ГРАДОНАЧЕЛНИК (плане): Како се смете тако непристојно изражавати о господину ревизору? Ја ћу вас у апс ...

ПОШТАР: Ко? Ви?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Да, ја!

ПОШТАР: Мали сте ви за то!

ГРАДОНАЧЕЛНИК: А знате ли ви да он узима моју кћер, и да ћу ја бити велможа, и да ћу ја вас бацати у Сибир ...

ПОШТАР: Ех, Антоне Антоновичу! ... Какав Сибир? Далеко је, брате, до Сибира! Него боље да вам прочитам. Господо! Дозволите да вам прочитам писмо?

СВИ: Читајте, читајте!

ПОШТАР (чита): „Журим се да те известим, брате Закрпине, какве ти чудне ствари ја овде доживљавам. Путем ме опељешти на картама један

пешадијски капетан: однесе ми све до последњег марјаша, тако да ме је овдашњи кафеција већ хтео да стрпа у апс за дут. Кад наједаред, ваљда због моје петроградске физиономије или због мог одела, цела варош разгласи да сам ја генерал губернатор. И ја ти сад, брате, живим ко бубрег у лоју: станујем код градоначелника, удварам се у сва звона начелниковој жени и кћери; само још не знам с којом ћу да почнем — чини ми се да ћу прво са мамицом, јер је канда готова на све услуге. Сећаш ли се, брате Закрпине, како смо кубурили и злопатили се без паре. Шта пута смо ручавали по прчварницама, па се после ручка извлачили јер нисмо имали да платимо; и како ме је једаред посластичар ухватио за врат, што сам му појео неколико парчади колача на рачун прихода енглеског краља? Овде је, брате, сасвим друга карта. Сви ми дају на зајам, колико год заиштем.

Страшни оригинални: ти би пуко од смеја да их видиш. Знам да ти пишеш за новине: метни их, славе ти, у ту твоју литературу... Прво и прво: начелник је глуп као сивоња..."

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Не може бити. То нема у писму.

ПОШТАР (*показује му писмо*): Ево па читајте сами.

ГРАДОНАЧЕЛНИК (*чита*): „Као сивоња“. Не може бити! То сте ви сами написали!

ПОШТАР: Како бих ја такво што писао?

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Читајте.

ЛУКА ЛУКИЧ: Читајте, читајте!

ПОШТАР (*наставља читање*): „Начелник је глуп као сивоња...“

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Али ког ћавола понављате то?! Чули смо једаред — читајте даље!

ПОШТАР (*наставља читање*): Хм... хм... хм... „сивоња“. А и поштар је красан...“

(*Престаје читати*) Но, ту се и о мени непристојно изразио.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Не, не, читајте, читајте само!

ПОШТАР: Ама што да читамо?

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Не, ђаво да га носи, кад сте већ почели, читајте! Читајте све!

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Дозволите, ја ћу

прочитати. (*Међе наочари и чита*.) „Поштар ти је исти наш служитељ Михејев, лушити ракију, брате, кô смук...“

ПОШТАР (*гледаоцима*): Но... неваљало дерите, које треба ишибати: и ништа више!

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: А надзорник над добротворним установама... (замуцкује).

КАРОБКИН: А што прекидосте?

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Ама нешто замрљано... нечитко... у осталом, види се да је нека битанга!

КАРОБКИН: Дајте мени! Моје су очи канда боље. (*Узима од њега писмо*.)

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ (*неће да дâ писмо*): Не, ово место можемо и прескочити, а после је већ разговетније.

ПОШТАР: Не, не све читајте. И оно пре смо све читали.

СВИ: Подајте му, Артемије Филиповичу, подајте му писмо! (*Каробкину*) Читајте!

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Па добро. (*Даје писмо*.) Само, дозволите... (покрива прстом) ето одатле читајте.

Сви му прилазе.

ПОШТАР: Читајте, читајте! Којешта! Читајте све!

КАРОБКИН (*чита*): „Надзорник болница и доброворних установа Земљаника — то ти је права свиња у фесу“.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ (*публици*): Није баш нимало духовито! Ко је још видео свињу у фесу.

КАРОБКИН (*чита даље*): „Школски надзорник заудара на лукац.“

ЛУКА ЛУКИЧ (*публици*): Тако ми бога, никад лука ни окусио нисам!

АМОС ФЈОДОРОВИЧ (*за себе*): Фала богу мене и не спомиње.

КАРОБКИН (*чита*): „Судија...“

АМОС ФЈОДОРОВИЧ (*за себе*): Ето ти сад!... (*Гласно*.) Ја мислим, господо, то је писмо сувише дугачко. А баш и нема ништа у њему: не вреди ни читати такве свињарије!

ЛУКА ЛУКИЧ: Не, не.

ПОШТАР: Не, не, читајте.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Читајте само, читајте!

КАРОБКИН (*наставља*): „Судија Јапкин Тјапкин је у највећој мери... моветон...¹⁾ То мора да је нека француска реч.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: А ћаво ће га знати, шта му то значи! Још добро, ако је само: каишар, а ко му га зна, можда је још и што горе.

КАРОБКИН (*чита и даље*): „Уосталом свет гостољубив и добродушан. Збогом остал, побратиме! Хоћу да се угледам на тебе, па да се бацим на књижевност. Досади ми се, брате, овако животарити — жељан сам ти душевне хране. Видим, морам се збиља одати нечем високом. Пиши ми у саратовску губернију, а оданде у село Подкатиловку. (*Преврне писмо и чита адресу*.) „Његовом Благородству штovanом Господину Ивану Васиљевичу Закрпину у Санктпетербург у Поштанску улицу, кућа број деведесет седам, сврати у двориште, на трећем спрату, десно“.

ЈЕДНА ОД ГОСПОЂА: Какав неочекиван реприманд!²⁾

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Е брате — кад ме закла, баш ме закла! Убијен сам, убијен, ама сасвим убијен! Смркло ми се пред очима, ништа не видим: видим само некакве свињске њушке, место лица, и ништа више... Враћајте га, враћајте га натраг! (*Маше руком*.)

ПОШТАР: А, поздравио вас! Ја сам, као за пакост, наредио надзорнику да му дам три најбоља коња, па ме још ћаво надарио те сам то исто препоручио и свима осталим поштанским станицама куд буде пролазио.

ЖЕНА КАРОБКИНОВА: Не, збиља, ово је једна беспримерна конфузија!

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Ама знам, господо! Али он је од мене узео триста рубаља на зајам.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: И од мене триста.

ПОШТАР (*уздише*): Куку! И од мене триста.

БОБЧИНСКИ: А од мене и Петра Ивановича шездесет и пет у папиру.

¹⁾ Mauvais ton — рђавог тона, човек са рђавим понашањем, рђавим тоном. (прим. прев.)

²⁾ гертманде (франц.) — укор, прекор (прим. прир.)

АМОС ФЈОДОРОВИЧ (*у недоумишишишири руке*): Ама како је то, господо? Где нам је памет била свима?

ГРАДОНАЧЕЛНИК (*удара себе по челу*): Ама како ја да се преварим, матора будала! Излапио сам, као какав глупи ован... Тридесет година служим државу; ниједан ћифта, ниједан лиферант ми није могао подвалити; него сам још ја њима подваљивао — и то таким скитницама и варалицима, који су сав свет крали и арали — све сам ја то на моју удицу дочекивао и ватао... Три сам губернатора надмудрио и на танак лед навео! Море, какви губернатори! (*Одмане руком*.) О губернаторима ни говорити не вреди...

АНА АНДРЕЈЕВНА: Али то не може бити Антა-ша: па он се верио, за бога, са Машењком...

ГРАДОНАЧЕЛНИК. (*љутито*): Верио се! Роткве стругане — се он верио! Још смеш да ми спомињеш ту вашу веридбу!... (*Као бесан*.) Ето, гледајте, гледајте... цео свет, сав 'ришћанлук, сви гледајте, како је градоначелник насамарен! Сви му реците подлацу матором, да је будала! (*Прети самом себи песницом*.) Еј ти, дебела главо! Да ти од једног балавца, од једне пачавре мислиш да је нека велика и важна личност! Ено га, он сад јури и целим путем, звекће и диге грају пропорцима! Размеће наше чудо и срамоту по целом свету. И не само да ћеш служити на ругу и подсмех свету — него ће се још наћи какав пискарало, какав што квари артију, па ће да те у комедију метне. То мене боли! Неће тај поштедети ни твој чин, ни звање, и сви ће у позоришту да се кикоћу и да пљескају. Чему се смејете? Себи самима се смејете!... Ех ви!... (*Удара од беса ногама о патос*.) У топ бих ја све те што књиге пишу! Ах ви пискарала, либерали проклети! Семе ћавоље! Та све бих вас конопцем свезао, у млево бих вас сатро све, па ћаволу за ручак! (*Прети песницом, и бије потпетицом о под...* После неког ћутања.) Још к себи не могу да дођем. Баш се види: да кад бог хоће кога да казни, он му прво памет одузме. Но, шта је на том балавцу и ветропишу — шта ли је на њему било налик на каквог ревизора? Ама ништа! Просто ни оволико (*показује врх од нокта*) — ниједне мрвице није било налик — а наједаред сви заграјаше: ревизор, реви-

зор! И ко ли је то први разгласио да је он ревизор?
Одговарајте!

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ (*ширећи руке*): Шта нам би и како то би, да ме човек убије не бих умео објаснити. Као да нам се нека магла на очи навукла ил' нас је будибогснама збунио.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Питате ко је разгласио? Ево вам ко је: ова два господина! (*Показује на Добчинског и Бобчинског*)

БОБЧИНСКИ: Бога ми нисам ја. Ни помислио нисам!

ДОБЧИНСКИ: Ја нисам ништа, ама баш ништа . . .

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Ама јесте, брате, ви сте!

ЛУКА ЛУКИЧ: Наравно да су они. Долетели као суманути из кафана: „Допутовао, допутовао — и ништа не плаћа . . .“ Ето вам, погледајте сад, кога сте пронашли!

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Дабоме да сте ви! Сплеткаши варошки, трчилаже проклете!

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Ђаво да вас носи са вашим ревизором и глупим причањем.

ГРАДОНАЧЕЛНИК: Само се смущате по вароши и свет збуњујете, чегртальке проклете! Поваздан сплеткарите, смутљивци једни.

АМОС ФЈОДОРОВИЧ: Блебетуше погане!

ЛУКА ЛУКИЧ: Мамлази.

АРТЕМИЈЕ ФИЛИПОВИЧ: Сметењаци једни.
(*Сви их отколе.*)

БОБЧИНСКИ: Бога ми, нисам ја . . . Петар Иванович је . . .

ДОБЧИНСКИ: Не, не, Петре Ивановичу, зар сте заборавили да сте ви овај . . .

БОБЧИНСКИ: Е, баш није истина; ви сте били први.

ПОСЛЕДЊА ПОЈАВА

Исти и жандар

ЖАНДАР: Чиновник који је по највишој личној наредби дошао из Петрограда, позива вас да одмах дођете код њега. Одсео је у гостионици.

Изговорене речи поразе све као гром из ведра неба. Звук изненађења једнодушно излеће из уста госпођа; сва група наједаред промени положај и остаје као окамењена.

НЕМА СЦЕНА.

ГРАДОНАЧЕЛНИК на среди, у виду неког стуба, са раширеним рукама и забаченом назад главом. С десне стране су му ЖЕНА И КЋИ, са устремљеним према њему покретом целог тела; иза њих ПОШТАР, који се претворио у знак питања, упућен гледаоцима, за њим ЛУКА ЛУКИЧ, који се сав збунио и сплео као дете; за њим на самом kraју позорнице, ТРИ ДАМЕ, гошће, наслоњене једна на другу са најсатиричнијим изразом лица, који се односи на породицу градоначелника.

Лево од начелника: ЗЕМЉАНИКА, који је сагао главу малко укриво, као да нешто ослушкује; за њим СУДИЈА са раширеним рукама и прстима, чучнуо скоро до земље и начинио покрет уснама, као да хоће да зазвижди или да каже: „Ето ти, бабо, Ђурђевдана!“¹⁾

¹⁾ Ова изрека потиче из феудалних времена. Кметови у Русији су, као и другде, били везани за земљу, али су имали право да после јесењег Ђурђевдана (16. новембар) пређу од једног господара другоме. При томе су обично одлазили од мањих властелина већима, јер су код ових других лакше живели. Борис Годунов, који је изабран за цара баш захвалијући подршци ситнијег шлемства, забранио је ове сеобе, што је свакако отежало положај кметова. Отуда се ова изрека користи када треба изразити изневерене наде или, шире, било какав неповољан обрт.

За њим КАРОБКИН, окренут гледаоцима са зажмиреним оком и пакосним намигивањем на градоначелника; иза њега сасвим на крају позорнице ДОБЧИНСКИ и БОБЧИНСКИ устремивши један на другог пружену руку — зинули и избечили један на другог очи.

Остали гости просто се укиле. Скоро минут и по ова скамењена група остаје непрестано у таквом положају.

ЗАВЕСА СЕ СПУШТА.

ОДЛОМАК ИЗ ПИСМА КОЈЕ ЈЕ АУТОР УБРЗО
ПОСЛЕ ПРЕМИЈЕРЕ РЕВИЗОРА НАПИСАО
ЈЕДНОМ КЊИЖЕВНИКУ*

... „Ревизор“ је изведен — и ја се осећам тако збуњено, тако чудно... Очекивао сам, знао сам унапред како ће се све одвијати, па ипак ме је обузело тужно и непријатно, мучно осећање. Сопствено дело ми се учинило одвратно, страшно, као да уопште није моје. Главна улога је промашена; тако сам и мислио. Дир није схватио шта је Хљестаков. Хљестаков је испао нешто налик на Аљнаскарова, нешто налик на читаву ону поворку водвиљских шерета, који су нам се препоручили из париских позоришта. Испао је једноставно обичан лажов — бледа фигура, која се током два столећа појављује у једном истом руху. Зар се одиста из саме улоге не види шта је Хљестаков? Или је мене, пак, у једном тренутку обузео слепи понос, па нисам имао снаге да изађем на крај с тим карактером, услед чега у њему за глумца није остало чак ни сенке или наговештја? А мени је изгледао јасан. Хљестаков уопште не вара; он није лажов по професији; он сам заборавља да лаже и готово је спреман да верује у оно што говори. Дао је себи одушке, добро је расположен, види да све иде глатко, сви га слушају — и то је већ разлог што говори течније, слободније, што говори искрено, говори сасвим отворено и, изговарајући лаж, показује се управо кроз њу онакав какав је. Узгред, наши глумци уопште не умеју да лажу. Они замишљају да лагати једноставно значи лупетати. Лагати значи говорити лаж тоном тако близким истини,

* Први пут објављено као предговор другом издању Ревизора 1841. године. У писму С. Аксакову од 17. марта 1841. године Гоголь је истакао да је чланак у ствари неупућено писмо Пушкину. Ипак, ово тврђење демантује околност да рукопис текста датира из 1840—1841. године, то јест из времена после Пушкинове смрти.

тако природно, тако наивно, како се може говорити само истина; у томе се и огледа сва комичност лажи. Готово сам уверен да би Хљестаков боље прошао да сам ту улогу поверио неком од најмање даровитих глумаца и рекао му само да је Хљестаков човек препреден, сасвим *comme il faut*, паметан и чак обдарен врлином, и да он само треба да га баш таквог покаже. Хљестаков уопште не лаже равнодушно или разметљиво театрално; он лаже страствено; у очима му се огледа уживање, које му то пружа. То је уопште најлепши и најпоетичнији тренутак у његовом животу — готово нека врста надахнућа. И да је бар нешто од тога било изражено! Ни карактера, то јест личности, то јест привида спољашности, то јест физиономије — ништа од свега тога није добио јадни Хљестаков. Наравно, неупоредиво је лакше карикирати старе чиновнике у изношеним мундирима са искрзаним оковратничима; али уочити иоле пријатне црте што не штрче у обичном кругу отменог света — то може само велики мајстор. Код Хљестакова ништа не треба да буде пренаглашено. Он припада кругу који се, сва је прилика, ничим не одликује од других младих људи. Понекад се чак лепо понаша, понекад чак говори ауторитативно, и само се у случајевима када су потребни или присуство духа или карактер испољава његова помало подла, беззначајна природа. Црте улоге неког градоначелника су мање променљиве и јасније. Њега већ оштро наглашава сопствена, непроменљива, крута спољашност и до некле одређује карактер. Црте улоге Хљестакова су одвећ променљиве, префињеније, па их је стога теже уочити. Шта је, у ствари, Хљестаков? Млад човек, чиновник и, што кажу, лакомислен, али који носи у себи низ особина што одликују људе које отмени свет не сматра лакомисленим људима. Подвући те особине код људи, који, између осталог, нису лишени врлина, био би птичев грех, јер би их он тиме изложио општем подсмеју. Боље је да свак нађе делић себе у тој улози и да се истовремено обазре без бојазни и страха да ће неко упрети у њега прст и ословити га правим именом. Речју, то лице треба да буде тип с низом особина разбацих у разним руским карактерима, али које су се овде случајно спојиле у једном лицу, што се веома често

догађа и у животу. Сваки човек је бар за тренутак, ако не и више био или постаје Хљестаков, али, наравно, то не жели да призна; он воли чак и да се подсмејне тој чињеници, али само, наравно, у туђој кожи, а не у сопственој. И окретни гардијски официр ће понекад бити Хљестаков, и високи државни чиновник ће понекад бити Хљестаков, па ћемо се и ми, грешни књижевници, понекад наћи у обличју Хљестакова. Речју, ретко ко није био Хљестаков бар једном у животу — ствар је само у томе што се човек потом веома вешто преобрати, као да никад није ни био такав.

Дакле, зар се у моме Хљестакову не види ништа од свега тога? Зар је он једноставно бледа фигура, а ја сам, у заносу тренутне охолости, мислио да ће ми једног дана глумац великог дара бити захвалан што сам у једном лицу спојио толико разноврсних покрета, који су му омогућили да у једном даху испољи све разноврсне стране свог дара? И ето, Хљестаков је испао незрела, беззначајна улога! То изазива тешка и подмукло-непријатна осећања.

Од самог почетка представе комада обузела ме је досада. Нису ме забрињавали одушевљење и уопште пријем код публике. Плашио сам се само једног судије од свих који су били у позоришту — и тај судија сам био ја сам. У самом себи сам чуо прекоре и гунђања против мог сопственог комада, који су пригушивали све остале. А публика је у целини била задовољна. Једна половина је прихватаила комад чак са симпатијама; друга половина га је, по обичају, критиковала, али из разлога који немају везе са уметношћу. О томе како га је критиковала разговараћемо првом приликом кад се будемо срели; у томе има много поучног и доста смешног. Понешто сам чак и прибележио; али оставимо сад то.

У целини узев, „Ревизора“ је с публиком измирио градоначелник. У то сам веровао и раније, јер за таленат какав поседује Соснички у тој улози ништа није могло остати необјашњено. Драго ми је бар што сам му пружио могућност да испољи сву ширину свог дара, према коме су већ почели да се односе равнодушно и да га стављају у исти ред с многим глумцима, које тако великолично награђују аплаузима у водвиљима о свакодневном животу

и осталим забавним комадима. Уздао сам се и у слугу, јер сам у глумцу запазио да обраћа велику пажњу речима текста и да поседује наочиту фигуру. Међутим, оба наша приказа, Болгчински и Допчински, испали су преко сваког очекивања лоши. Иако сам мислио да ће бити лоши, будући да сам, стварајући ова два човечуљка, замишљао да ће их играти Шчепкин и Рјазанцев, ипак сам се надао да ће их њихова спољашњост и положај у коме се налазе некако извучи и да неће испasti превише искарикирано. Догодило се обрнуто: испала је управо карикатура. Уздах ми се отео још пре почетка представе, кад сам их угледао у костимима. Та два човечуљка, по природи прилично уредни, дебељушкасти, пристојно углађене косе, обрели су се у некаквим незграпним, превисоким седим перикама, чупави, неуредни, накострешени, са извученим огромним грудњацима; на сцени су се, уз то, толико кревељили, да је то било неподношљиво. Костими су уопште у већем делу комада били веома лоши и безочно карикирани. Као да сам то предосећао када сам тражио да се одржи бар једна проба у костимима; сви су ме на то стали убеђивати да то уопште није потребно нити уобичајено, и да глумци већ знају свој посао. Пошто сам приметио да не обраћају много пажње на мој текст, нисам их више узнемирао. Још једном понављам: све је то тако тужно! Ни сам не зnam због чега ме је обузела толика туга.

За време представе приметио сам да је почетак четвртог чина безизражajan; чини се као да се ток комада, дотле равномеран, овде прекинуо или тече споро. Морам признати да ми је још за време читања један упућени и икусни глумац ставио примедбу да није баш на месту што Хљестаков први тражи новац на зајам и да би било боље кад би му га чиновници сами понудили. Уважавајући ову танану примедбу, која је на свој начин била исправна, ја ипак нисам видео разлог због чега Хљестаков, будући такав какав јесте, не би могао да тражи први. Али примедба је била учињена; „према томе — рекао сам себи — лоше сам написао ову сцену“. И заиста, за време представе јасно сам видео да је почетак четвртог чина блед и да носи печат неке тромости. Чим сам се вратио

кући, латио сам се прераде. Сад је, изгледа, испало мало боље, бар природније и усклађеније. Али немам снаге да се заложим да тај одломак укључе у комад. Преморен сам; и кад само помислим да због тога треба путовати, мольјати и клањати се, дође ми да од свега дигнем руке — нека то боље остане за друго издање или за обнову „Ревизора“ на сцени.

Још нешто о последњој сцени. Она је апсолутно промащена. Завеса се спушта у неком нејасном тренутку, и чини се као да комад није завршен. Али ја за то нисам крив. Нису хтели да ме слушају. И сада кажем да последња сцена неће имати успеха све док се не схвати да је то једноставно нема слика, да све то треба да представља једну скамењену групу, да се ту завршава драма коју замењује мимика без речи, да завесу не треба спуштати два-три минута, да све то треба да се обави у истим условима, које изискују такозване живе слике. Али мени су одговорили да ће то спутати глумце, да се група може поверити кореографу, што је у извесној мери чак понижавајуће за глумца, итд., итд., итд. Видео сам још много тих „и тако даље“ на изразима лица, што је било још непријатније од речи. Упркос свим тим „и тако даље“, ја остајем при своме и стоти пут кажем: „Не, то неће никад спутати глумце, то није понижавајуће“. Нека кореограф и сачини групу, ако је само кадар да осети прави положај сваког лица. Даровитог человека неће зауставити обележени оквири, као што реку не могу зауставити гранитне обале; напротив, када уђе у њих, њени таласи се крећу брже и снажније. И у одређеној пози глумац који уме да осећа може да изрази све. На његово лице ту нико није ставио ланце, распоређена је само група; његово лице је слободно да изрази сваки покрет. И у тој онемелости он има сијасет разноврсних решења. Преплашеност сваког појединачног лица није налик једна на другу, као што нису налик једни на друге ни њихови карактери и степен бојазни и страха, изазваних величином грехова које су починили. На један начин је запањен градоначелник, на други његова жена и кћерка. На нарочити начин је преплашен судија, исто тако управник болнице, управник поште, итд., итд. На

нарочити начин остају запрепашћени Бопчински и Допчински, који ни у овој прилици не изневеравају себе, окренути један према другом с немим питањем на уснама. Само се гости могу скаменити на исти начин, али су они у дну слике која се оцртава једним потезом кичице и боји једним тоном. Речју, свак од њих мимиком наставља своју улогу, па, иако се, сва је прилика, покорио волји кореографа, може увек остати глумац од формата. Али ја више немам снаге да се борим и препирем. Преморио сам се и психички, и физички. Кунем се да нико не зна и не чује моје патње. Нека сви иду с милим богом; огадио ми се мој сопствени комад. Сад имам жељу да побегнем у недоћин, и могу да ме освеже само путовање које ми предстоји, пароброд, море и друга, далека небеса. Чезнем за њима — не знам ни сам колико. Преклињем вас, дођите што пре. Нећу отпутовати пре него што се оправдам с вама. Морам вам рећи још много ствари, које није у стању да искаже досадно, равнодушно писмо . . .

25. маја 1836. г.
Петроград

УПОЗОРЕЊЕ ОНИМА КОЈИ БИ ЖЕЛЕЛИ ДА РЕВИЗОРА ИГРАЈУ КАКО ТРЕБА*

Највише се треба прибојавати да се не упадне у карикатуру. Ништа не сме да буде преувеличано или тривијално чак ни у споредним улогама. Напротив, глумац треба посебно да се труди да буде скромнији, једноставнији и некако племенитији него што је у ствари лице које приказује. Што глумац мање буде мислио на то како да наслеђује и буде смешан, тим ће се више испољити смешно у улози коју је преузео. Смешно ће се испољити само од себе управо у озбиљности с којом је заузето својим послом свако лице, приказано у комедији. Сви су они ревносно, усплахирено и чак ватreno заокупљени својим послом, као да је у питању најважнији задатак њиховог живота. Гледалац само са стране види колико је беззначајно њихово старање. Али се они сами нимало не шале, а понадмање им пада на ум да им се неко подсемева. Паметни глумац, пре него што уочи ситне ћуди и ситне спољашње особине лица које глуми, треба да се потруди да открије општељудски израз улоге; треба да схвати чему је намењена та улога; треба да схвати главну и претежну бригу сваког лица, којој је посвећен његов живот, која представља стални објекат размишљања, вечиту фикс-идеју. Пошто је уочио ту главну бригу лица које приказује, глумац треба да се њоме пројмре у тој мери како би се чинило да су мисли и тежње тог лица постале његове сопствене и да стално бораве у његовој глави током читаве представе комада. О појединим сценама и ситницама не треба много да се брине. Оне ће саме од себе испasti добро и вешто, под

* Први пут објављено 1886. године у издању сценске верзије *Ревизора*. Према претпоставци издавача Н. Тихонравова, Гоголь је овај текст написао 1842. године.

условом да се ни за часак не ослободи фикс-идеје, која је опсела његовог јунака. Све те појединости и свакојаке ситне реквизите, којима с толико успеха уме да се користи чак и глумац који уме да подражава и уочава држање и покрете, али не и да оствари читаву улогу, нису ништа друго него боје, које вальја стављати тек пошто је цртеж завршен и тачно направљен. Оне су рухо и тело улоге, а не њена душа. Стога најпре треба уочити баш ту душу улоге, а не њено рухо.

Једна од главних улога је градоначелник. Тај човек се највише брине да не пропусти оно што му само иде у шаке. Због те бриге није имао времена да озбиљније приђе животу или да се боље загледа у себе. Због те бриге је постао угњетач, не осећајући да је угњетач, будући да у њему нема злобне жеље да угњетава; постоји само жеља да узима све што му се нађе пред очима. Једноставно је заборавио да то другог погађа и да другоме од тога прши грбача. Наједном је опростио трговцима, који су смерали да му дођу главе, када су му учинили примамљиву понуду, будући да су га та примамљива животна блага опсела у тој мери да је његов осећај за туђе стање и патње отупео и огрубео. Он осећа да је грешан; одлази у цркву, чак мисли да је у вери непоколебљив, чак помишља да се којом приликом касније покаје. Али је велико искушење са свим оним што му иде у шаке, и примамљива су му животна блага, а да граби све, ништа не пропуштајући, прешло му је некако у навику. Запрепастила га је вест о ревизору, још више га је запрепастило то што ће се тај ревизор појавити — *incognito*, боктепита кад и с које стране. Од почетка до kraја комада он је у ситуацијама, које надмашују све друге у којима је имао прилике да буде. Нерви су му напети. Прелазећи из стања страху у стање наде и радости, он то показује и својим распламсалим погледом, и тада постаје подложнији превари; тада је могућно преварити и њега, човека кога је у друго време тешко преварити. Кад је видео да је ревизор у његовим рукама, да није нимало страшан и да су се чак ородили, обузела га је неизмерна радост при самој помисли како ће му живот одсад протицати усрд гозби, пијанки, како ће делити службена места, тражити

коње на станицама и приморавати градоначелнике да чекају у предсобљима, како ће се правити важан и командовати. Стога је за њега изненадна вест о доласку правог ревизора више него за све остale одјекнула као удар грома, и његов положај је постао заиста трагичан.

Судија је човек који се није толико огрешио о миту. Он нема чак ни жељу да чини неправду, али гаји велику страст према лову са псима . . . Шта се ту може! Сваки човек има неку страст; због ње ће нанети тушта и тма свакојаких неправди, а да тога ни сам није свестан. Заузет је собом и својом памећу, атеиста је само зато што је то поприште на коме може да дође до изражaja. За њега је откриће сваки догађај, чак и онај који је другима утерао страх, јер подстиче његове претпоставке и размишљања, које му причиљавају задовољство као уметнику његов рад. То уживање у самом себи треба да се огледа на глумчевом лицу. Он говори и истовремено посматра какав ефекат остављају његове речи на друге. Он бира изразе.

Земљаника је — дебељко, али првејана варалица, чијем препреденом и улизичком понашању не смета ни прекомерна дебљина. На Хљестаковљево питање како се зове риба коју су појели, он притрчи с лакоћом двадесетдвогодишњег кицоша и, уносећи му се у лице, каже: „Лабрдан, милостиви господине“. Он спада у ред оних људи, који, само да би себе извукли из тешкоћа, не налазе други излаз него да у тешкоће увале друге; уз то су вазда спремни на свакојака сплеткарења и достављања, не поштујући ни кумство, ни пријатељство, водећи рачуна само о томе да се сами спасу. Иако је неспретан и дебeo, увек се снаје. Стога паметни глумац нипошто неће пропустити све оне прилике када је услужност дебelog човека нарочито смешна у очима гледалаца, мада неће настојати да од тога начини карикатуру.

Школски надзорник није ништа друго него човек, кога су преплашиле честе ревизије и укори чији су разлози остали непознати; зато се као живе ватре боји сваке посете и дрхти као прут на вест о доласку ревизора, иако ни сам не зна шта му се може уписати у грех. Глумац који игра ову улогу нема нарочитих тешкоћа, преостаје му само да

изрази осећање сталног страха.

Управник поште је до наивности простодушан човек, који на живот гледа као на збирку занимљивих прича за прекраћивање времена; те приче он налази у писмима која отвара. Глумцу остаје само да буде што је могућно простодушији.

Али два градска брбљивца Бопчински и Допчински п'ебно захтевају да се њихове улоге одиграју ваљам. Глумац треба да их за себе сасвим прецизно дефинише. То су људи, чији се сав живот састоји у трчкању по граду да би изразили поштовање и разменили новости. Све је за њих постало посета. Страст да нешто испричају потиснула је свако друго интересовање, и та страст је постала њихова покретачка страст и животна тежња. Речју, то су људи, које је судбина издвојила да не воде своју, већ туђу бригу. Требало би да се види задовољство, које осећају кад им се најзад дозволи да нешто испричају. Ужурбаност и усплахираност код њих изазива само бојазан да им неко не упадне у реч и не омете их у причи. Радознали су од жеље да имају шта да испричају. Бопчински због тога чак помало замуцкује. Обојица су ониска, малена раста, необично налик један на другог, обојица имају мајушне трбушчиће. Обојица су буџмаста лица, у чистој одећи, зачешљане косе. Допчински чак има малену ћелу на темену; види се да није нежења као Бопчински, да је већ ожењен. Али и поред свега тога Бопчински га надмашује живахношћу и чак унеколико управља његовим умом. Речју, глумац треба да оболи од шапа радозналости и свраба језика, ако жели да добро одигра ову улогу, и треба да увери и самог себе да је оболео од свраба језика. Он треба да заборави да је сасвим беззначајан човек какав у ствари јесте, и да одбаци сва ситна обележја; у противном, неће моћи да избегне карикирање.

Сва остала лица: трговци, гости, полицији и молиоци свих врста јесу лица која свакодневно пролазе поред нас, те их лако може схватити свако ко уме да запажа одлике говора и понашања људи из разних сталежа. Исто се може рећи и о слузи, упркос томе што је та улога значајнија од осталих. Руски слуга поодмаклих година, који гледа помало с висине, издире се на господара будући да је

схватио како је господар пискаро и ништарија, и воли да самом себи држи придице у господарево име, који је потајна варалица, али вешто користи прилике кад се узгред може ушићарити — познат је свакоме. Зато је та улога увек играна како треба. Свак је у једнакој мери у стању да осети степен утиска који је ревизоров долазак кадар да изазове на свако од ових лица.

Не треба само губити из вида да је свима у глави засео ревизор. Сви су заокупљени ревизором. Око ревизора круже страх и нада свих лица комада. Једни се надају да ће их он избавити од лоших градоначелника и свакојаких лупежа. Други осећају панични страх кад виде да је страх обузeo највиђеније и најугледније људе. У осталима, који на све што се у свету одиграва гледају мирно, чачкајући нос, јавља се радозналост, помешана с некаквом потајном бојазни да ће се најзад угледати лице, које је изазвало толико узнемирености те зацело мора бити сасвим необично и важноо лице.

Најтежа је улога оног, кога је преплашени град прогласио за ревизора. Хљестаков је сам по себи беззначајни човек. Чак га и лакомислени људи називају још лакомисленијим. Никада му се у животу не би пружила прилика да учини нешто што би могло да сврати нечију пажњу. Али је снага општег страха створила од њега значајно комично лице. Страх, који је свима замаглио очи, дао му је поприште за комичну улогу. Дотад ограничаван и ометан у свему, чак и у навици да се као паун шепури по Невском проспекту, осетио је како је пред њим пукao простор и намах је дао себи одушке, чак неочекивано за самог себе. У њему је све изненађење и неочекиваност. Чак веома дуго није био кадар да се досети због чега му указују толику пажњу и поштовање. Осетио је само пријатност и задовољство, видевши како га слушају, угађају му, испуњавају све жеље, похлепно прате сваку реч коју изговори. Распричао се, не знајући на почетку разговора куда ће одвести његова прича. Теме за разговор дају му они који се распитују. Они сами као да му све стављају у уста и тако стварају разговор. Он осећа само да свуда може да се покаже, кад му већ ништа не смета. Осећа да је и у књижевности господин, да и на баловима није

последњи, и сам приређује балове, да је, најпосле, високи чиновник. Ма о чему лагао, њему све иде од руке. Обед са свакојаким лабрданима и вином дао је живописну говорљивост и лепоречивост његовом језику. Што више говори, све се већма уноси у оно што говори, па стога много штошта изражава готово са жаром. Будући да нема ни трунке жеље да обмањује, и сам заборавља да лаже. Већ му се чини да је све то одиста учинио. Услед тога је сцена кад говори о себи као о високом чиновнику стварно кадра да збуни чиновника. Нарочито кад прича како је очитao буквицу свима у Петрограду, на његовом лицу се појављује израз значајне личности са свим њеним атрибутима и осталим. Пошто су и њему често читали буквицу, могао је то мајсторски да покаже речима: у том тренутку је осетио посебно задовољство што најзад, бар у причи, може да очита буквицу и другима. У свом причању би отишao и даље, али га језик више није служио, па су чиновници били принуђени да га с поштовањем и страхом одведу у одређено боравиште. Кад се пробудио, био је исти онај Хљестаков какав је био и раније. Чак се не сећа чиме је све преплашио. И даље су му сви поступци лакомислени и глупи. Готово у исто време заљубљује се и у мајку, и у кћерку. Тражи новац, јер му се то некако само од себе отело с језика, а и зато што је од првога већ затражио и што је тај услужно понудио. Тек при kraју чина се досећа да га сматрају неком важнијом личношћу. Али да није Осипа, коме је успело да му колико-толико објасни да таква обмана не може дugo потрајати, он би сасвим мирно дочекао да га измлате и бесрамно испрате. Мада је то лице фантасмагорично, лице које је као лажљива, отеловљена обмана нестало у недоћину заједно с тројком, ипак је потребно да ту улогу добије најбољи глумац, јер је она најтежа. Тај лакомисленi човек и беззначајни карактер спаја у себи мноштво особина, које имају и људи што се не могу сматрати беззначајним. Глумац нарочито не треба да изгуби из вида ту жељу за показивањем, којом су више-мање заражени сви људи и која се највише испољила у Хљестакову — жељу детињаству, али која се појављује и код многих паметних и старих људи те се мало коме није дододило да је у

некој прилици открије. Речју, глумац за ту улогу треба да поседује веома разноврсни дар, који би умео да изражава разне људске особине, а не неке устаљене, једне исте. Он треба да буде веома промуђуран човек из отмених кругова, у противном неће бити кадар да наивно и простодушно изрази оно лакомислено отмено ветропирство, које човека носи на све стране и изнад свега, и које је у тој мери обележавало Хљестакова.

Последња сцена „Ревизора“ треба да буде одиграна нарочито промиšљено. Ту више нема места шали, и положај многих лица је истово трагичан. Положај градоначелника је најупадљивији. Биље како било, али наједном открити да те је тако простачки изиграо, уз то најлакомисленији и најбеззначајнији деран, који чак ни изгледом, ни појавом није остављао такав утисак, будући налик на палидрвце (као што је познато, Хљестаков је мршав, сви остали су дебели) — открити да те је он изиграо није нимало шаљиво. И то је простачки изигран човек, који је умео да насамари паметне људе, па чак и најпрепреденије варалице! Најзад, вест о доласку правог ревизора деловала је на њега као удар грома. Просто се скаменио. Његове раширене руке и забачена глава остали су непомични, и сва лица око њега у трену су се претворила у скамењену групу у разним положајима.

Читава та сцена је нема слика, и стога треба да буде изведена на исти начин на који се изводе живе слике. Сваком лицу треба одредити позу, усклађену с његовим карактером, степеном његове преплашенностима и потресом, који су морале да изазову речи што су саопштавале о доласку правог ревизора. Потребно је да се ове позе нипошто не понове и да буду разноврсне и различите; из тога следи да свак треба да памти своју како би могао да је заузме у тренутку, чим га пренерази кобна вест. Исправа ће то бити усиљено и налик на аутомате, али ће касније, после неколико проба, у поступку удуబљивања свих глумаца у њихов положај ова поза бити прихваћена, постаће природна и одговарајућа. Стане укрућености и незграпности аутомата ће проћи, и изгледаће да је нема слика испала сама од себе.

Као знак за промену положаја може да послужи

онај тихи звук, који се отима из груди жена при изненадним догађајима. Једни заузимају положај, одређен за нему слику, постепено, прелазећи у њега већ при појави гласника с кобном вешћу: то су они који су мање запрепашћени; други, који су више запрепашћени — заузимају положај одједном. Није наодмет да глумац који игра главну улогу за неко време напусти своју позу и сам погледа неколико пута ту слику као гледалац, како би видео шта треба ослабити, појачати, ублажити да би испала што природнија слика.

Слика треба да буде компонована готово овако:

У средини градоначелник, потпуно занемео и скамењен. Десно од њега жена и кћерка, окренуте према њему са изразом страха на лицу. Иза њих управник поште, који се претворио у знак питања, окренут према гледаоцима. Иза њега Лука Лукич, пребледео као крпа. Лево од градоначелника Земљаника с подигнутим обрвама и прстима које је принео уснама, као човек кога је нешто јако опекло. Иза њега судија, који је готово сео на под, док су му се уста искривила у гримаси као да би хтео да каже: „Ето ти га на!“ Иза њих Долгчински и Болгчински, разрогачених очију и разјапљених уста, гледају један у другог. Гости у виду двеју група стоје са обе стране: спаја их заједнички покрет, у настојању да виде градоначелникоvo лице. Да би група ово извела што вештије и неусиљеније, најбоље је поверити сликару који уме да црта групе да начини цртеж и онда се тог цртежа држати.

Ако се сваки глумац бар донекле удубио у све позе своје улоге током целе представе комада, он ће и у овој немој сцени упадљивије изразити своју позу и том сценом крунисати још више савршенство своје игре. Ако су, так, глумци били равнодушни и извештачени за време представе, остаће исто тако равнодушни и извештачени и овде, с том разликом што ће се у тој немој сцени још више испољити њихова невештина.

ХРОНОЛОГИЈА ДОГАЂАЈА

1809.

20. марта Гоголь рођен у Сорочинцима.

1812.

Велики рат и победа над Наполеоном.

1825.

Николај I ступа на престо. Устанак декабриста.

1829.

Гоголь објављује прве радове у Петрограду.

1830.

Излази прва књига приповедака *Вечери у заселку крај Дикањке*.

1832.

Излази друга књига приповедака под истим насловом.

1835.

Излазе две збирке приповедака — *Арабеске* и *Миргород*.

1836.

Излази приповетка *Нос*. У априлу премијера *Ревизора*. У јуну Гоголь одлази у Италију и настањује се у Риму.

1837.

У двобоју убијен Пушкин.

1841.

У двобоју убијен Јермонтов.

1842.

Излазе прва књига *Мртвих душа*, приповетка *Шинјел* и комедија *Женидба*.

ЛИТЕРАТУРА

1846.

Излази књига *Изабрана места из преписке с пријатељима*.

1847.

Белински упућује своје чувено писмо Гогольу.

1848.

Гоголь се коначно враћа у Русију.

1852.

21. фебруара Гоголь умире у Москви.

1861.

У Русији долази до ослобађања кметова.

Гогольева дела објављивана су код нас у разним преводима још од прошлога века. До данас је најпотпуније издање *Сабрана дела Н. В. Гогольја*, у редакцији Радована Лалића и Милосава Бабовића, „Народна књига“ и „Обод“, Београд — Цетиње, 1970. Свих пет књига овога издања снабдевено је потребним прилозима, а предговор је написао Радован Лалић. У четвртој књизи, која садржи драмска дела, управо уз *Ревизора* могу се наћи корисна објашњења З. Божовића.

Од текстова о Гогольу на нашем језику помињемо најпре поглавља у уџбеницима као што су *Руска књижевност XIX века (од Жуковског до Гогольја)* од В. Вулетића, Београд, 1970, и *Руска књижевност I*, Сарајево — Београд, 1976, где је одговарајући одељак написао Д. Недељковић. Исти аутор објавио је и посебну студију *Гогольеве „Мртве душе“*, Замак културе, Врњачка Бања, 1974.

Препоручују се такође предговор Р. Лалића уз „Просветино“ издање *Мртвих душа* од 1956, и нарочито текст Н. Богдановић *Фантастика и реализам у Гогольевим делима*, објављен као предговор књизи Н.В. Гоголь, *Фантастичне приповетке, „Нолит“*, Београд, 1957.

Два текста о Гогольу налазе се и у књизи А. Флакера *Руски класици XIX столећа*, Загреб, 1965, а истим писцем се бавио и Ј. Видмар у есеју из књиге *Драматуршки записи*, Нови Сад, 1968.

Потпунији преглед литературе може се наћи у пomenутом уџбенику В. Вулетића.

Свакако треба прочитати *Писмо Гогольу* од В.Г. Белинског, које је, као посебну књижицу, „Просвета“ објавила 1948, али које је касније у разним приликама прешигантавано.

САДРЖАЈ

<i>ПРЕДГОВОР</i> (Владета Јанковић)	7
<i>БЕЛЕШКА ПРИРЕЂИВАЧА</i>	20
РЕВИЗОР	
КАРАКТЕРИ И КОСТИМИ	23
ЧИН ПРВИ	25
ЧИН ДРУГИ	41
ЧИН ТРЕЋИ	56
ЧИН ЧЕТВРТИ	75
ЧИН ПЕТИ	101
ПОСЛЕДЊА ПОЈАВА	117
<i>ОДЛОМАК УЗ ПИСМА КОЈЕ ЈЕ АУТОР УБРЗО ПОСЛЕ ПРЕМЈЕРЕ „РЕВИЗОРА“ НАПИСАО ЈЕДНОМ КЊИ- ЖЕВНИКУ</i>	119
УПОЗОРЕЊЕ ОНИМА КОЈИ БИ ЖЕЛЕЛИ ДА „РЕВИЗОРА“ ИГРАЈУ КАКО ТРЕБА	
ХРОНОЛОГИЈА ДОГАЂАЈА	125
ЛИТЕРАТУРА	133
	135